

2254

ԱՐՍԿԻ

Լ Ե Ն Ի Ն Ը

Յ Ե Վ

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թարգմանեց Հ. ԼԵՎՈՆՅԱՆ



ՅԽ 24
1-88

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

Յ Ե Ր Ե Վ Ա Ն

1935 թ.

1401
11-1

ա Ր Մ .

3-1401a

03 JUN 2005

1974 NOV 2009

3K24

L-88

Վ. Ա. ԼՈՒՆԱԶԱՐՍԿԻ

Լ Ե Ն Ի Ն Ը

Յ Ե Վ

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

Թարգմանից

Հ. Լ. ԵՎ. ՈՆՅԱՆ



4826

ԳԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

Յ Ե Ր Ի Վ Ա Ե

1 9 3 5 թ.

03 1011 5002

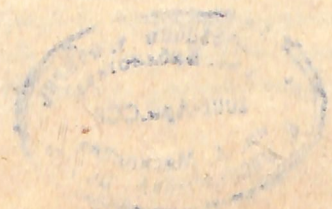
2259

1888
88

Պատ. խմբագիր՝ Ռ. ԱՅԱՅԱՆ
Տեխ. խմբագիր՝ Ա. ԽԱՉԱՏՅԱՆ
Սրբագրիչ՝ Լ. ԲՈՒՆԻԱՅԱՆ

Լեհինական. տեղարդի տպարան
Գլավկիտ № 80, պատվեր № 595
Հրատ. 3246, տիրամ 3000

1888



3 MAY 2013

Ա. Պ Ր Ո Ւ Բ Լ Ե Մ Ի Կ Ի Ո Ւ Մ Ը

Մարքսիզմ-լենինիզմը պրոլետարիատի՝ իբրև դասակարգի՝ հայացքների միակ ու ամբողջական սիստեմն է, աշխարհայեցողութունն ու աշխարհիմացութունը: Աճելով մարդկության փուտակած գիտելիքների վողջ գումարից, բայց հիմնավորված լինելով բոլորովին նոր սկզբունքներով, վորոնք հնարավոր դարձան միմիայն նոր դասակարգի սոցիալական յուրահատուկ գրության հետևանքով, մարքսիզմ-լենինիզմը գիտական տեսակետից գերադանցում է տարբեր եպոխանների ու դասակարգերի մարդկային մտքի բոլոր նախկին կառուցումները: Մարքսիզմ-լենինիզմը հանդիսանում է միաժամանակ և՛ բնության ու հասարակության փիլիսոփայական պատկերը, և՛ իմացողության թեորիան, գիտական հետազոտության ընդհանուր մեթոդը, և՛ միևնույն ժամանակ այն ղեկավար սկզբունքների ս ստեմբ, վորոնք դրված են պրոլետարիատի ծրագրի հիմքում, կապիտալիզմի տապալման և պրոլետարիատի ձեռքով նոր, սոցիալիստական հասարակության կառուցման ստրատեգիայի ու տակտիկայի հիմքում:

Պրոլետարական աշխարհայեցողութուն հանդիսանալով, մարքսիզմ-լենինիզմը տակավին ամբողջպես չի ընդգրկել վողջ պրոլետարական մասսաների գիտակցութունը: Նա ղենք է հանդիսանում պրոլետարիատի ավտեղադրի ձեռքում, վորն արտահայտում է նրա բուն շահերը, պրոլետարական կոմունիստական հայտում է նրանց միջազգային միավորման՝ III կոմունիստական Ինտերնացիոնալի ձեռքում:

Այս աշխարհայեցողության հիմնավորումը, հզոր և խորը զարգացումը տվել են կարևոր Մարքսը և Ֆրիդրիխ Ենգելսը XIX դարի յերկրորդ կեսում: Նրանք այն կոչել են «գիտական սոցիալիզմ» կամ «գիտելի տիպիկական մատերիալիզմ»: Պրոլետարական աշխարհայեցողության մեծ հիմնադիրները յլ ընում ենին ինչպես թեորիայի, այնպես էլ անցյալի և նրանց շրջապատող ներկայի կենդանի իրականության խորն ուսումնասիրությունից: Ինչպես ղանին էր գրում, «Մարքսը շարունակողն ու հանձարեղ ա-



547 of

վարտողը հանդիսացավ XIX դարի յեռեք զլիսավոր գաղափարական հոսանքների, վորոնք պատկանում էյին մարդկության յերեք ամենից ավելի առաջավոր յերկրներին—գերմանական կլասիկ փիլիսոփայության, անգլիական կլասիկ քաղաքաստեղագիտության և ֆրանսիական սոցիալիզմի՝ առհասարակ ֆրանսիական հեղափոխական ուսմունքների՝ առնչութեամբը¹։

Բուրժուական քաղաքաստեղագիտության, ուսուպիական սոցիալիզմի բարձրագույն ձևերի, XVIII դարի բուրժուական փիլիսոփաների մարտական մատերիալիզմի, XIX դարակգրի գերմանական մտածողների, հատկապես Հեգելի իդեալիստական գիտելիտիկայի ակնդետ ուսումնասիրությունը Մարքսի և Ենգելսի մոտ միանում էր նրանց ժամանակակից սոցիալական իրականությանը ըստ ձևերի հանրակողմանի վերլուծության, պրոլետարիատի տակավին յերիասացող շարժման պրակտիկայի հիմնավորման, XVIII ու XIX դարերի բուրժուական հեղափոխությունների փորձի և 1848 թվի ու Կոմունայի ժամանակվա պրոլետարական հեղաշրջումների առաջին փորձերի հաշվառման հետ։

Ներկայումս, սակայն, արդեն խոսք անգամ չի կարող լինել վորևէ իսկական մարքսիզմի մասին՝ լենինիզմից դուրս։ Լենինիզմը հանդիսացավ Մարքսի և Ենգելսի գործի շարունակումը՝ հիմք ունենալով կապիտալիզմի հետագա զարգացման հաշվառումը մինչև նրա նեխման եպոխան—իմպերիալիզմը, պրոլետարիատի հետագա զարգացման հաշվառումը մինչև 1917 թվի Հոկտեմբերյան մեծ հեղափոխությունը, և վերջին տարիների սոցիալիստական շինարարության փորձի հաշվառումը։ Չի կարելի լենինյան լինել, առանց մարքսիստ լինելու։ այդ ինքնին հասկանալի չէ, վորովհետև Լենինի և նրա կուսակցության վորջ թեորիան ու պրակտիկան հիմնվում են մարքսիզմի վրա։ Բայց նմանապես չի կարելի ներկայումս մարքսիստ լինել, առանց լենինյան լինելու, վորովհետև լենինիզմը Մարքսի ուսմունքի բնական և անհրաժեշտ ստադիան է։ Ըստ Ստալինի բնորոշման, «լենինիզմը իմպերիալիզմի և պրոլետարական հեղափոխության եպոխայի մարքսիզմն է։ Ավելի ճիշտ՝ լենինիզմն ընդհանրապես պրոլետարական հեղափոխության թեորիան և ու տակտիկան, մասնավորապես պրոլետարիատի ղեկատուության թեորիան ու տակտիկան։ Մարքսը և Ենգելսը գործել են նախահեղափոխական շրջանում (մենք նկատի ունենք պրոլետարական հեղափոխություն-

1 Լենին. Յերկերի ժողովածու հ. XVIII, էջ 8, «Կարև Մարքս» հոդված։ Մյուսեղ և հետագայում մեջբերումները կատարված են ըստ Լենինի յերկերի 3-րդ հրատարակության այն ընդգծումները (ցիտատների մեջ), վորոնց մասին առանձին վերադառում չկա, ամենուրեք պատկանում են Լենինին։

նը), յերբ դեռևս չկար զարգացած իմպերիալիզմ, պրոլետարների հեղափոխության պատրաստվելու շրջանում, այն շրջանում, յերբ պրոլետարական հեղափոխությունը տակավին ուղղակի գործնական անխուսափելիություն չէր հանդիսանում։ Իսկ Մարքսի և Ենգելսի աշակերտ Լենինը գործեց զարգացած իմպերիալիզմի շրջանում, ծավալվող պրոլետարական հեղափոխության շրջանում, յերբ պրոլետարական հեղափոխությունն արդեն հաղթանակել էր մի յերկրում, ջախջախել էր բուրժուական դեմոկրատիան և բաց էր արել պրոլետարական դեմոկրատիայի երան, խորհուրդներ էրան։ Ահա թե ինչու լենինիզմը մարքսիզմի հետագա զարգացումն է հանդիսանում¹։

Մարքսիզմն առանց լենինիզմի անհնար է։ Ամեն տիպի մենշևիկյան մարքսիզմը, Ս Ինտերնացիոնալի մարքսիզմը, կեղծ մարքսիզմն է։ Այդ աշխարհայեցողությունը մեռած է և քայքայվում է մեր աչքի առաջ, վերածվելով քիչ թե շատ ճարպկորեն նախած դեկորացիայի, վորի հետևում տեղի չի ունենում պրոլետարիատի այլասերումը և պոլիտիկական իրարանցում է բարձրացվում, վորի նպատակն է խեղաթյուրել բանվոր դասակարգի ինքնուրույն զարգացումը և նրան յենթարկել շահագործողների գաղափարական ազդեցությանը։ «Լենինիզմն աճեց և ամրացավ, գոտեմարտելով Ս Ինտերնացիոնալի ոպորտունիզմի հետ, վորի դեմ պայքարը հանդիսացավ և հանդիսանում է կապիտալիզմի դեմ պայքարելու անհրաժեշտ նախապայմանը»²։

Փորձեր են յեղել—այդպիսիք արել է, որինակ, Ա. Մ. Դեբորինի խումբը—մարքսիզմի և լենինիզմի փոխհարաբերությունը պատկերացնել այն իմաստով, վոր իր թե մարքսիզմն իրենից ներկայացնում է պրոլետարիատի ավարտված քեոթան, իսկ լենինիզմը՝ նրա պրակտիկան, վերանորոգված և հարմարեցված մեր ժամանակներին։ Այս հայացքը պետք է դատապարտել ամենայն վճռականութեամբ, իրբև մենշևիկացող, գիտակցաբար կամ անգիտակցաբար կատարվող փորձ՝ նստացնելու լենինիզմի նշանակությունը և դրանով իսկ խեղաթյուրելու վորջ մարքսիզմը։ Լենինիզմը վոր միայն պրոլետարական ուեալ հեղափոխության ժամանակին հարմարեցված պրակտիկա չէ հանդիսանում, այլև պրոլետարական թեորիայի զարգացման նոր փուլ, վորը խորապես հավատարիմ է մնացել իր սկզբունքներին և ծավալվել է նոր փորձի առնչութեամբ։

1 Ի. ՍՏԱԼԻՆ. Լենինիզմի հիմունքների մասին։ 1924 թ. ապրիլի սկզբներին Սվեդլովսկի համալսարանում կարգացած դասախոսությունները («Լենինիզմի հարցերը», 9-րդ հրատ. Մ. կուսհրատ, 1932 թ. էջ 6)։

2 Նույն տեղում։

Ֆերբեն, չփառելով լենինիզմի առաջնակարգ նշանակու-
թյունը քաղաքականութեան, քաղաքատնտեսութեան պատմութեան,
հիմնական սկզբունքները և մանավանդ հեղափոխական պրակտի-
կայի բնագավառում, փորձում են ապացուցել, թե լենինիզմը վոչ
մի առանձնապես արժեքավոր բան չի մուծում փրկիսփառութեան
բնագավառը: Այս տիպի տեսաբանները փորձում են Մարքսի
ու Ենգելսի կողքին դնել Գ. Վ. Պլեխանովին և սերբալիք գո-
վեստի խոսքերով անցկենալ Վ. Ի. Լենինի փրկիսփառական աշ-
խատութեանն ընդդէմ: Իրերի նկատմամբ այդ միանգամայն
սխալ և խորապես վնասակար հայացքը պետք է հերքել ամենայն
խստութեամբ: Պաշտպանելով Մարքսի մատերիստիկան այսպես
կոչված պոզիտիվիզմի (Ն. Մախ, Ռ. Ավենարիուս և ուրիշներ)
ամեն տեսակ խորամանկ, լպրծուն և վոլորապտույտ սխտեմեն-
երից, Լենինը «Մատերիալիզմ և եմպիրիոպրիտիցիզմ» աշխատու-
թեան մեջ ծավալեց հայացքների ամենահարուստ մի սխտեմ,
վորը պրոլետարիատի փրկիսփառութեան ինչպես մատերիալիստա-
կան, այնպես եղ ղիալեկտիկական կողմի ելուցումը պարզաբա-
նելու տեսակետից ամենարժեքավոր մուծանք է հանդիսանում
մարքսիստական մտքի գանձարանում: Առանց այդ գրքի ամենաու-
շաղիք ուսումնասիրութեան, անկարելի յե կրթված մարքսիստ
լինել: Լենինը չավարտեց մյուս փրկիսփառական յերկերը, բայց
նրա սեպագիր տետրակներում մնացել են Հեգելի յերկերի բազմա-
թիվ կոնսպեկտներ և մի ամբողջ շարք զանազան փրկիսփառա-
կան պրոբլեմների վերաբերյալ դիտողութեաններ, վորոնք իրեն-
ցից ներկայացնում են պրոլետարական փրկիսփառական մտքի
նույնքան թանգարժեք մարգարիտներ, վորքան, որինակ, Մարք-
սի աֆորիզմները Ֆեյերբախի մասին: Այստեղ յուրաքանչյուր
տող և յուրաքանչյուր բառ պետք է ուշադրութեամբ ուսումնա-
սիրվեն, վորպեսզի այս հակիրճ, բայց հարստագույն ժառանգու-
թեան մեջ պարունակվող դետերմինատները կարողանան ամբողջ-
ջապես ոգտագործվել իբրև ղեկավար ուղի իշներ պրոլետարիա-
տի հետագա փրկիսփառական աշխատանքում:

Ինքնին հասկանալի յե, վոր Լենինի հիմնավորած՝ մարք-
սիզմի ընդհանուր փրկիսփառական սկզբունքները հիմնադրա-
կան նշանակութեան ունեն նաև գրականագիտութեան համար՝
իբրև պրոլետարական գիտութեան ճյուղերից մեկի: Այս հատուկ
նպատակի համար Լենինի փրկիսփառական ժառանգութեան
ոգտագործելու հետ մեկտեղ անհրաժեշտ է այդ հատուկ տեսան-
կյունով ամենաուշաղիք կերպով ուսումնասիրել նաև լենինիզմի
հասարակական-գրական սկզբունքներն ու տվյալները: Ընդ վո-
րում հատուկ նշանակութեան ունի Լենինի ուսմունքը կալուսու-

րոյի վասին, անցյալի կուլտուրայի ու պրոլետարական կուլտու-
րայի փոխարարութեան և պրոլետարիատի կուլտուրական
խնդիրներ մասին՝ մեր յերկրում: Գրականութեանը չի կարող ուսում
նասիրվել հասարակութեան արտաբերումը և իրեն՝ գրականու-
թեան պատմութեանից դուրս: Լենինի ժառանգութեան մեջ կան
թանգարժեք ցուցումներ, վորոնք բացանյութում են մեր յերկրի
տնտեսական, քաղաքական ու կուլտուրական պատմութեան ներ-
քին իմաստը, առանց վորը հասկանալու անկարելի յե վոչ գիտե-
նալ գրականութեան անցյալը, վոչ ել պատմականորեն իմաստա-
վորել նրա ներկան և ապագան: Գրականագիտութեան համար
մեկնաբանելու տեսանկյունով Լենինի վողջ վրթխարի ժառանգու-
թեան շարադրումն ու մեկնաբանումը, ինքնին հասկանալի յե, չի
կարող սպասվել ներկա բրոշյուրով. դա հատուկ հետազոտութեանն-
երի, ավելի ճիշտ՝ կ ղեկտիվ հետազոտութեանն էրի գործն է: Այս-
տեղ մենք կրավականանանք լենինիզմի սեղմակնարկով հետևյալ
բաժինների վերաբերյալ. 1) Լենինի փրկիսփառական ժառան-
գութեանը, 2) նրա ուսմունքը կուլտուրայի մասին, 3) իմպե-
րիալիզմի թեորիան, 4) Արեվմուտքի և մեր յերկրի վարագցման
հիմնական ուղիների վերաբերյալ ուսմունքը, 5) Լենինի առան-
ձին աշխատութեանները, վորոնք այս կամ այն չափով նվիրված
են գրական յերկրային մեկնաբանմանը, 6) նրա առանձին,
գրականութեան բնագավառին վերաբերվող դիտողութեաններն
ու արտանյութութեանները, վորոնք չեն մտել նրա յերկերի մեջ,
բայց պահպանվել են ժամանակակիցների հիշողութեաններում, և
վերջապես 7) Լենինը և ժամանակակից մարքսիստական գրակա-
նագիտութեան պր Ելմները:

2. ԼԵՆԻՆԻ ՓԻԼԻՍՈՓՈՒՅԱՆ ՉԱՅԿՆԵՐԸ

Լենինյան մեթոդի ամենաբնորոշ գիծը — թեորիայի և պրակտի-
կայի միասնութեանը — հատկապես ցուցանշական է ինտերնացիո-
նալիստիկալ — դեմոկրատների գործունեյութեան ֆոնի վրա, վորոնց
թեորիան ավելի բան չե, քան Ֆրազեոլոգիա, վորը կոչված է
ղիմակավորելու նրանց պրակտիկայի սոցիալական անբերրիու-
թեանն ու ղավաճանութեանը: Շեական գաղափարի (խոսցողու-
թեան) և պրակտիկայի միասնութեան — այս և այս միասնու-
թեան է հեց իմացագութեան քեօրիայում: Լենինի այս ուշա-
գրավ փրկիսփառական Ֆրագմենտը վկայում է այն մասին, վոր
բուն իմացողութեան թեորիան Ղլագիմիր Իլյիչը հասկանում եր
այդ թեորիայի մեջ մտնող պրակտիկայից անբաժան: Ամեն մի
թեորիա նա անդուլ ստուգում եր պրակտիկայով, և պատահա-

ընդունում ենք սեր զգայար սններով և վորին պատկանում ենք մենք ինքներս, միակ իրական աշխարհն են, «մեր գիտակցությունը և մտածողությունը, ինչքան ել նրանք գերզգայական թվան, հանդիսանում են առարկայական, մարմնական ու գաղի, ուղեղի արդյունքը (Erzeugnis): Նյութը վուր արդյունք չե, այլ վուր ին և լուկ նյութի բարձրագույն արդյունքը: Այդ, իհարկե դուա մատերիալիզմ են»¹:

Մատերիալիզմը, ինչպես ընդգծում է Լենինը, ուղղակի հերքում է յերեվույթի հակադրումն յրին: «Սման մի խորհրդավոր, իմաստակային, խորամանկամիտ տարբերությունը յերեվույթի և «ինքնին իրի» միջև համատարած փիլիսոփայական տխմարությունն է: Իրականում յուրաքանչյուր մարդ միլիոն անգամ նկատել է «ինքնին իրի» պարզ ու ակնհայտ փոխարկումը յերեվույթի, յերբ ինքնին իրը դառնում է «իր մեզ համար»: Այդ փոխարկումն ել հենյ իմացողությունն են»²:

Ամեն մի իմացողության ազդյուր կարող են լինել միայն զգայությունները, բայց այստեղից գնում է յեկու ուղի—մեկը ճիշտ, մյուսը սխալ: «Իմացողության թեորիայի առաջին դրայլը, անկասկած, այն է, վոր մեր գիտելիքների միակ ազդյուրը զգայություններն են: Ընդունելով այդ առաջին դրայլը, Մախը խճճում է յերկրորդ կարեվոր դրայլը—այն որ յեկտիվ ուսուցումն վերաբերյալ, վորը տրված է մարդուն նրա զգայությունների մեջ կամ հանդիսանում է մարդկային զգայությունների ազդյուրը: Յնչեւիով զգայություններից, կարելի չե գնալ սուբյեկտիվիզմի գծով, վորը հասցնում է սուբյեկտիզմի («մարմինները զգայությունների կոմպլեքսները կամ համակցություններն են»), և կարելի չե գնալ որեկտիվիզմի գծով, վորը հասցնում է մատերիալիզմի (զգայությունները մարմինների, արտաքին աշխարհի պատկերներն են): Առաջին տեսակետի՝ ագնոստիցիզմի կամ, ընչ ավելի հեռուն, սուբյեկտիվ իդեալիզմի համար որ յեկտիվ ճշմարտություն լինել չի կարող: Յերկրորդ տեսակետի, այսինքն մատերիալիզմի համար եյական է որ յեկտիվ ճշմարտության ճանաչումը»³:

Մատերիալիզմի հիմք են հանդիսանում, այսպիսով, հետեվյալ դրույթները.— Գոյություն ունի որեկտիվ աշխարհ, իր հիմքում նա մեկ է: զա իր վողջ անսահման բազմազանությամբ հանդերձ

1 Լենին. «Մատերիալիզմ և եմպիրիոկրիտիցիզմ»: Քննադատական գրողություններ մի հետադիմական փիլիսոփայության մասին: (Յերկ. ժողով, 8. XIII, 62, 71):

2 Նույն տեղում, էջ՝ 97:

3 Նույն տեղում, էջ՝ 106:

մեկ մատերիան է: Ամեն մի մարդ այդ աշխարհի մասն է կազմում: Նրա գիտակցությունը, ինչպես և առհասարակ գիտակցությունը, բարձր կազմակերպված մատերիայի հատկությունն են: Մարդու գիտակցությունը անդրադարձնում է շրջապատող աշխարհի իրական իրերը և նրանց փոխարարբերությունները: Նա անդրադարձնում է լուկ մոտավորապես, բայց այդ մոտավորությունը գնալով շարունակ ավելի ճշգրիտ է դառնում: Լենինը գրում է այդ առթիվ. «Մատերիալիստի համար աշխարհն ավելի հարուստ, ավելի կենդանի, ավելի բազմազան է, քան այդ թվում է (այսինքն ներկայանում է մեր գիտակցությունը նրա զարգացման տվյալ հատվածում—Ա.Լ.), վորովհետեւ վերաւթյան վարպացման յուրաքանչյուր քայլ նրա մեջ նոր կողմեր է բաց անում»¹:

Ինչպես ասացինք արդեն, Լենինի գլխավոր փիլիսոփայական յերկի հիմնական խնդիրն էր մատերիալիզմի պաշտպանությունը նրա անսասան հիմքերը փորելու ձգտող ամեն մի քողարկված իդեալիզմից: Լենինը հակայական նշանակություն էր տալիս հենց Մարքսի մատերիալիզմի դիալեկտիկական եյությանը: Մատերիան Լենինի համար ինչ վոր ինքնուր բան չե, վոր ինքնին անշարժ է, վորը կարիք է դրում գրախ խթանի, ինչ-վոր աննյութական շարժման, ուժի, կամ եներգիայի: Նմանապես այդ շարժումը ևս Լենինի համար ամենավին լուկ մեխանիկական տեղափոխություն չե տարածության մեջ խթանի, դիմադրության, վանման և այլ միջոցով, ինչպես այդ յենթադրում էյին մեխանիստական մատերիալիստները: Լենինի համար մատերիան և շարժումը փոխադրվում են: Իրաեկտիկական մատերիալիզմի մատերիան ինչ-վոր զարգացող բան է և նրա շարժում ասելով հասկացվում են նրա բոլոր անսահման բազմապիսի փոփոխությունները: Փոփոխումը յուրահատուկ է մատերիային վորպես այդպիսին: «Մատերիան յերբք է վող մի տեղ չի կարող անփոփոխելի լինել: Ամեն մի մատերիալ գոյություն գտնվում է փոփոխման պրոցեսում, ընդ վորում այդ պրոցեսը միշտ ունի յերկատվելու, ավյալ ամբողջը հակասական մասերի բաժանվելու բնութ: «Միասնականի յերկատումը և նրա հակասական մասերի իմացությունը, դիալեկտիկայի եությունն է («եություններից մեկը, հիմնական ատանձնահատկություններից կամ գծերից մեկը, յերթե վող հիմնականը»): «Հակադրությունների նույնությունը, շարունակում է Լենինը...— ճանաչումն է. հակասական, իրարամետ, հակադիր տենդենցների բնության (այդ րվում նաև վողու ու հասարակության) բոլոր

1 Նույն տեղում, էջ՝ 106:
2 XII Ленинский сборник «К вопросу о диалектике», стр. 323.

յերեւոյթները և պրոցեսները մեջ: Աշխարհի բոլոր պրոցեսները
իմացողութեան պայմանը նրանց «իմֆաւարթման», նրանց ինքնա-
բերական զարգացման մեջ, նրանց կենդանի կյանքում—նրանց
իմացողութեանն է՝ իբրև հակադրութեանների միասնութեան:
Չարգացումը հակադրութեանների պայքարն է:՝

Մասնանկող պայմանների կարեւորութեան ունեցող ընդ-
հանուր սկզբունքներն իր «Դիալեկտիկայի հարցի շուրջը» դի-
տողութեանների մեջ, Լենինը հատկապես ընդգծում է յերկյակ
պատկերացումը զարգացման մասին.—

«Չարգացման (եվոլյուցիայի) յերկու հիմնական... կոնցեպ-
ցիաներն են՝ զարգացումը վորպես նվազում և ավելացում,
վորպես կրկնութեան, և զարգացումը՝ վորպես հակադրութեան-
ների միասնութեան (միասնականի յերկատումն իրարմերժ հա-
կադրութեանների և նրանց փոխհարաբերութեանը): Շարժման
առաջին կոնցեպցիայի դեպքում սովորի մեջ է մտնում ինքնաշար-
ժումը, նրա օտքի ուժը, նրա աղբյուրը, նրա զրգապատճառը
(կամ այս աղբյուրը փոխադրվում է դուրսը—աստված, սուբեկտ
etc.): Յերկրորդ կոնցեպցիայի դեպքում գլխավոր ուղղութեանն
ուղղվում է հենց «իմֆաւարթման» տղբյուրի իմացողութեան վրա՝
Առաջին կոնցեպցիան մեռած է, խղճուկ, չոր: Յերկրորդը՝ կեն-
սունակ: Միայն յերկրորդը տալիս է ամեն եյականի «ինքնաշարժ-
ման» բանալին, միայն նա տալիս է «թռիչքների», «աստիճանա-
կանութեան ընդհատման», «հակադրութեանը վերածվելու», հնի
վոչնչացման և նորի ծագման բանալին»՝:

Նույն դիտողութեանների մեջ Լենինը տալիս է ընդհանրա-
պես դիալեկտիկայի և վորևն առանձին յերեւոյթի դիալեկտի-
կայի շարգրման մեթոդի վերաբերյալ ցուցումներ: Այդ հան-
ձարեղ տողերն անհրաժեշտ է այստեղ բերել ամբողջապես
«N B. սուբեկտիվիզմի (սկեպտիցիզմի և սոփեստականու-
թեան և այլն) տարբերութեանը դիալեկտիկայից, ի միջի
այդ, այն է, վոր (օրեկտիվ) դիալեկտիկայի մեջ հարաբե-
րական (օելատիվ) է նաև տարբերութեանը օելատիվի և բա-
ցարձակի միջև: Որեկտիվ դիալեկտիկայի համար օելատիվի մեջ
կա բացարձակը: Սուբեկտիվիզմի և սոփեստականութեան համար
օելատիվը լոկ օելատիվ է—և բացասում է բացարձակը: Մարքսի
մտտ «Կապիտալում» նախ վերլուծվում է բուրժուական (պարան-
թային) հարաբերութեան ամենապարզ, սովորական, հիմնական,

ամենից հաճախադեպ, ամենից առոյրյա, միլիարդ անգամ
հանդիպող հարաբերութեանը—պարանքների փոխանակութեանը:
Վերլուծութեանն այս պարզագույն յերեւոյթի մեջ (բուրժուա-
կան հասարակութեան այս օրջիջի մեջ) բաց է անում ժամանա-
կակից հասարակութեան բոլոր հակասութեանները (բայր հակա-
սութեանների respective սաղմը): Հիտագա շարգրումը մեզ
ցույց է տալիս այդ հակասութեանների և այդ հասարակութեան
պարգացումը (թե աճումն ու թե շարժումը) նրա առանձին մասերի
Σ. ում, նրա սկզբից մինչև նւա վերջը: Այդպիսին պետք է լինի
նաև ընդհանրապես դիալեկտիկայի շարգրման (respective
ուսումնասիրութեան) մեթոդը (վորովհետև բուրժուական հասար-
ակութեան դիալեկտիկան Մարքսի մտտ դիալեկտիկայի սուկ
մասնակի դեպքն է): Սկսել ամենապարզից, սովորականից, հաճա-
խադեպից etc., ծառի, կանաչի վորևն տերևի առաջապումից,
իվանը մարդ է. ժուշկան շուն է և այլն: Այստեղ արեւն (ինչպես
հանձարեղ կերպով նկատել է Հեգելը) կա դիալեկտիկա. առանձինն
բնդիպում է... նշանակում է, հակադրութեանները (առանձինը
հակադր է ընդհանուրին) նույնական են. առանձինը գո-
յութեան չունի այլ կերպ, յեթե վոչ այն առնչութեանը, վորը
տանում է դեպի ընդհանուրը: Ընդհանուրը գոյութեան ունի
միայն առանձինի մեջ, առանձինի միջոցով: Ամեն մի առանձինը
(այսպես թե այնպես) ընդհանուր է: Ամեն մի ընդհանուրը ա-
ռանձինի մասնիկն է (կամ կողմը կամ եյութեանը): Ամեն մի
ընդհանուրը լոկ մտտավորապես է ընդգրկում բոլոր առանձին ա-
ռարկաները: Ամեն մի առանձինը վոչ լրիվ է մտնում ընդհանուրի
մեջ, և այլն, և այլն: Ամեն մի առանձինը հաղարավոր անցումնե-
րով է կապված այս տեսակի առանձինների (երերի, յերեւոյթ-
ների, պրոցեսների) հետ և այլն»՝:

Լենինյան այս ձեվակերպումների փրիլիսոփայական խորու-
թեանը վոչ մի կասկածի յենթակա չէ: Բայց նրանք ունեն վոչ
միայն ընդհանուր փրիլիսոփայական, այլև հատուկ գրականա-
գիտական նշանակութեան: «Ընդհանուրի» և «մասնակիի» միաս-
նութեան պրոբլեմը դնել համաձայն գրական դիտութեան այնպի-
սի կարեւոր կատեգորիաների, ինչպիսին են վոճը կամ ժանրը,
այդ պարտավոր է այսուհետև յուրաքանչյուր մարքսիստ գրա-
կանագետ: «Հակադրութեանների միասնութեան» պրոբլեմը դնել
համաձայն այս կամ այն գրողի ստեղծագործութեան—նշանակում է
պարզել այդ ստեղծագործութեան ներքին հակասութեանները և
նրանց ներսում վորոշել առաջատար, կազմակերպիչ սկզբունքը:
Այստեղ չիոփին ռեալ էս սկական դիալեկտիկանացման, ֆոր-

1 Նույն տեղում, էջ՝ 323-324:
2 XII Ленинский сборник, стр. 324

մաշխատական կամ մեխանիստական օբյեկտների վտանգը
Բայց այդ խեղաթյուրումները, վորոնք, զժբախտաբար, սակավա-
զեպ չեն ժամանակակից գրականագիտության մեջ, մեզ պարա-
վորեցնում են հանրակրթմանորեն և խորապես ուսումնասիրելու
լենինյան փիլիսոփայական ֆրագմենտները, վորոնք անհրա-
ժեշտ են գրական պրոցեսի գիտելիության կառուցման համար:

Ենզելսի այն ուսմունքի՝ թե մարդկությունն աստիճանա-
բար տիրապետում է ճշմարտությանը, Լենինը չափազանց մեծ
նշանակություն էր տալիս: Այդ ուսմունքը, Ղլազիմիր Լլիշի
կարծիքով, ցայտուն սահմանաբաժան պիժ է անցկացնում, մեկ
կողմից քարացած զոզմատիզմի, մյուս կողմից՝ որեկտիվ ճշմար-
տությունը ժխտող սեյստիվիզմի միջև: Քանի վոր Լենինի մտե-
րիալիզմի (ուրեմն և գիտակից պրոլետարիատի մատերիալիզմի) այս
հակիրճ շարադրումը մենք այստեղ տալիս ենք իբրև հենարան
մարքս-լենինյան գրականագիտության կառուցման մեթոդների
սերարելը՝ յեղբակացությունն է համար, մենք նպատակահար-
մար ենք համարում Լենինից հետո այստեղ ամբողջապես բերել Են-
զելսի այս կարեկոր մտքերը: «Մտածողության գերիշխանականու-
թյունն իրագործվում է չափազանց անգերիշխանորեն մտածող մի
շարք մարդկանց մեջ, իմացությունը, — վորն անպայման ճշմար-
տության իրավունք ունի, մի շարք հարաբերական (ոնկատիվ) մոլո-
րությունների մեջ է: Վոչ մեկը, վոչ մյուսը (վոչ բացարձակ է, շ-
մարիտ իմացողությունը, վոչ ել գերիշխանական մտածողու-
թյունը — Ա. Լ.) չի կարող ամբողջապես իրագործվել այլ կերպ,
յիթե վոչ մարդկության կյանքի անսահման տեականության գեպ-
քում: Մենք այստեղ դարձյալ ունենք այն հակասությունը, վո-
րին արդեն հանդիպեցինք վերեվում, հակասություն՝ անհրաժեշ-
տության չափով մեզ իբրև բացարձակ ներկայացող մարդկային
մտածողության բնույթի և լոկ սահմանափակ կերպով մտածող
առանձին մարդկանց մեջ նրա իրագործման միջև: Այս հակասու-
թյունը կարող է լուծվել միմիայն հաջորդական մարդկային սե-
րունգների այնպիսի մի շարանում, վորը մեզ համար, առնվազն,
պորձնականում անսահման է: Այս իմաստով մարդկային մտածո-
ղությունը նույնքան գերիշխանական է, վորքան անգերիշխանա-
կան, և նրա իմացունակությունը նույնքան անսահմանափակ է,
վորքան սահմանափակ: Գերիշխանական և անսահմանափակ՝ իբ-
րևույթով (կամ կառուցվածքով Anlage), կոչումով, հնաբավո-

րությամբ, պատմական վերջնականացումով. անգերիշխանական և
սահմանափակ՝ իբրև առանձին իրագործումով, այս կամ այն ժա-
մանակվա տվյալ իրականությունը»¹

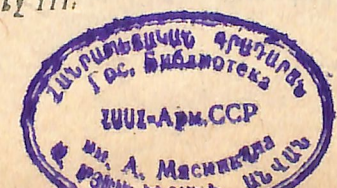
«Պատմականորեն պայմանական են, — ավելացնում է դրան
ինքը Լենինը, — նկարի ուրվագծերը, բայց անպայմանական է
այն, վոր այդ նկարն որեկտիվորեն գոյություն ունեցող մոզելն
է պատկերում: Պատմականորեն պայմանական է այն, թե յերբ
և վորպիսի պայմաններում մենք իրերի ելույթյան, մեր իմացողու-
թյան մեջ հասել ենք մինչև արեգակնի հայտնաբերումը քարա-
ժուրի կարի մեջ, կամ ելեկտրոնների հայտնաբերումն ատոմի
մեջ, բայց անպայմանական է այն, — վոր յուրաքանչյուր այդ-
պիսի հայտնաբերում «անպայման որեկտիվ իմացություն» մի
քայլ է դեպի առաջ: Մի խոսքով, պատմականորեն պայմանա-
կան է ամեն մի իրողություն, բայց անպայմանական է այն, վոր
ամեն մի գիտական իրողություն (տարբեր, որինակ, կրոնական
իրողություն) համապատասխանում է որեկտիվ ճշմարտությու-
նը, բացարձակ բնությունը: Դուք կասե՞ք՝ հարաբերական և բա-
ցարձակ ճշմարտությունների այս տարբերումն անորոշ է: Յես
ձեզ կպատասխանեմ՝ նա հենց այնքան է «անորոշ», վորպեսզի
խանգարի գիտությունը վերածվելու զոզմայի՝ այլ բառի վա-
թար իմաստով, ինչ վոր մեռած, լճացած, վոսկրացած բանի, բայց
նա միևնույն ժամանակ հենց այնքան է «վորոշ», վորպեսզի ա-
մենավճռական և անվերադարձ կերպով սահմանազատվի ֆիզի-
յիկից և ազնոստիցիվից, փիլիսոփայական իրողությունից: Յուսի
և կանտի հետևորդների սոփիստականությունից»²:

Լենինը պնդում է, վոր մարդու իմացությունն ընդհանրա-
պես հատուկ է գիտելիական, վորովհետև գիտելիակերեն է
ապրում ինքը բնությունը: Նրա մեջ նկատվում են մշտական ան-
ցումներ, միախառնումներ, հակադրությունների փոխադարձ կապ:
Այնուամենայնիվ իբրև մտածողության գիտելիական հատկու-
թյունները, վորոնք խորապես համապատասխանում են բնության
խիչ հատկություններին, դրանք գիտակցելու աստիճանին մարդը
հասնում է յերբեմն միայն, բարենպաստ պայմաններում միայն:
Ընդհակառակը, շատ հաճախ նրա զստակարգային շահերը կամ
նրանց զստակարգային շահերը, ովքեր դեկավորում են նրան,
կատարելապես կործանում են նրա լեզվի գործունեությունը մեջ
ապրող գիտելիական, այն փոխարինելով մտածողության քա-
րացած մետաֆիզիկական մեթոդներով: Հենց այժմ, յերբ պրոլե-
տարիատը հաղթանակ է տարել բուրժուալիայի հանդեպ, վերջ-

1 Լենին — Մատերիալիզմ և եմպիրիկի բացից: Քրեանդական գիտ-
ություններ մի հեռագրական փիլիսոփայության մասին (Յերեկեր, հ. XIII,
էջ 109):

2 Լենին — հ. XIII, էջ 111:

Վ. Խ. Խ. Խ.



ավելի հետեւողականորեն, ավելի խորը, ավելի լրիվ և կիրառու իր որեկտիվիզմը: Նա չի սահմանափակվում պրոցեսի անհրաժեշտութունը մասնանշելով, այլ պարզում է, թե ինչպիսի հասարակական-տնտեսական ֆորմացիան է բովանդակութուն տալիս այդ պրոցեսին, վա՛ր դառնալուց է վորոշում այդ անհրաժեշտութունը: Տվյալ դեպքում, որինակի համար, մատերիալիստը չի բավականանա «անհաղթահարելի պատմական տենդենցներն» արձանագրելով, այլ կմատնանշեր այն վորոշ դասակարգերի գոյութունը, վորոնք վորոշում են տվյալ կարգերի բովանդակութունը և բացառում իրենց՝ արտադրողների յեւույթից դուրս գալու հնարավորութունը: Մյուս կողմից, մատերիալիզմն իք մեջ պարունակում է, այսպես ասած, կուսակցականութուն, պարտավորեցնելով դեպքի ամեն մի գնահատության ժամանակ ուղղակի և բացահայտ կերպով կանգնել վորոշ հասարակական խմբի տեսակետի վրա: Այս մեջբերումը հագիվ թե անհրաժեշտ լինի մեկնաբանել, — այնքան պերճախոս կերպով է բնութագրվում այնտեղ Լենինի բացասական վերաբերմունքը բոլոր այն ծրագրերի և թեորիաների հանդեպ, վորոնք «արտակուսակցականության» հավակնութուն ունեն, այնքան ցայտուն է ուրվանկարվել այնտեղ Լենինյան մեթոդը, վորի կուսակցականութունը ամբողջապես սողորված է կուսակցական սրությամբ, — նրա բոլոր տեսական աշխատութունների բնորոշ հատկութուն:

Ըստ անհրաժեշտության սահմանափակվելով Լենինի փիլիսոփայական հայացքները բնորոշող այս մեջբերումներով, մենք մեկ անգամ ել ենք ընդգծում, վոր ամեն ինչ Լենինի փիլիսոփայական ժառանգության մեջ վիթխարի նշանակութուն ունի գրականագետի համար, ամեն ինչ յենթակա յե ամենաուշագիր ուսումնասիրության, և յեթե սահմանափակվում ենք համեմատաբար քիչ մեջբերումներով, ապա այդ մեկ հարկադրում է լուրջ մեք բրոշյուրի բնույթը:

3. ԼԵՆԻՆԻ ՈՒՍՄՈՒՆՔԸ ԿՈՒԼՏՈՒՐԱԹԻ ՄՈՒՍԻՆ

Ինքնին հասկանալի յե, վոր իր հիմնական գծերով Լենինի ուսմունքը կուլտուրայի մասին նույնն է, ինչ մենք գտնում ենք Մարքսի և Ենգելսի մոտ: Կուլտուրա հասկացողութունը նրանց մոտ բնագրիվ է ըստ եյության հասարակական կյանքի բոլոր ձևերը, բացառությամբ անմիջաբար արտադրական ձևերից: Մնշուշտ, վերջիններս ել կարելի յե կուլտուրային վերագրել, յե-

1 Լենին. «Ներդրելության անտեսական բովանդակութունը» 5. 1, էջ 275—276.

թե վերջինս հակադրենք նատուրա հասկացողությանը, այսինքն՝ բնություն առանց մարդու կատարած վորեք փոփոխության: Կուլտուրա հասկացողութունն իր մեջ պարունակում է բոլոր այսպես կոչված վերնաշենքերը: Նրանց թվումն են մտնում վոշ միայն իգեոլոգիայի «զուտ» ձևերը, կրոնը, փիլիսոփայությունը, գիտությունը, արվեստը, այլ և կուլտուրայի այնպիսի ձևվեր, վորոնք անմիջաբար կապված են կենցաղի հետ — բարոյականությունը, վոշ միայն տեսականը, այլ և այն, վոր անմիջաբար կենցաղայնանում է կյանքում, ճիշտ է, դարձյալ իր իգեոլոգիական ու գործնական ձևերով և այլն: Կուլտուրայի այս բոլոր ձևերն անընդհատ փոխազդեցության մեջ են գտնվում միմյանց հետ և վորոշ չափով ճնշում են գործ դնում նաև հասարակության տնտեսական ֆունդամենտի վրա: Կուլտուրայի բոլոր ձևերի և նրա վորջ դինամիկայի վորոշիչ է հանդիսանում, վերջին հաշվով, արտադրության պրոցեսը: Հենց նրանով են պայմանավորվում սեփականության հարաբերությունների փոփոխումը և մարդկանց խմբավորումն արտադրության մեջ, ընդ վորում հատուկ նշանակութուն ունի վոշ այնքան տեխնիկական խելհարվորումն արտադրության բուն պրոցեսում, վորքան դասակարգերի խմբավորումը: Դասակարգերը տարբեր դեր են խաղում արտադրական պրոցեսում և տարբեր իրավունքներ ունեն արտադրելության գործիքների ու նրա արդյունքների վրա: Հենց դասակարգային կոնֆիգուրացիան է վորոշում տվյալ հասարակության պետական կառուցվածքը, քաղաքական կյանքը և իգեոլոգիական վերնաշենքերի բոլոր մնացած ձևերը:

Մարքսիզմ-Լենինիզմի այս ընդհանուր գրություններից, վոր վերաբերում են կուլտուրային, գտնանք այն ամենաարժեքավոր և որիդինալ մտքերին, վորը մտցրել է Լենինը՝ կուլտուրայի ուսմունքի — գրականագիտության այդ անհրաժեշտ հիմքի մեջ:

Լիովին տեղին է գուզահեռ անցկացնել կուլտուրայի Լենինյան և պլեխանովյան ուսմունքների միջև, վորոնք ամենաուշագր կերպով անդրադարձել են գեղարվեստական գրականության բնույթի մասին այդ յերկու մտածողների ունեցած հայացքների վրա: Պլեխանովը, վորին յերկար ժամանակ անառարկելիորեն համարում էին Մարքսի և Ենգելսի հեղինակավոր աշակերտը, իրականության մեջ իր վորջ մտածողության վրա կրում էր անցյալ դարի վերջի և ներկա դարի սկզբի ուսական հեղափոխական ինտելիգենցիայի այն վորոշ միջոտաբովի կնիքը, վորն

նինը սոցիալիստական կուլտուրայի համար: Տողերիս գրողը վա-
խեցել եր արժեքավոր գեղարվեստական շննքերի ավերումնե-
րից, վորոնք տեղի էյին ունենում Մոսկվայի հեղափոխական
պրոլետարիատի ժամանակավոր կառավարութայն զորքերի գեմ
մզած մարտերի ժամանակ, և այդ առթիվ խիստ լուրջ «մշակ-
ման» յենթարկվեցի մեծ առաջնորդի կողմից: Ի միջի այլոց այն
ժամանակ այսպիսի խոսքեր ասվեցին ինձ. «Ի՞նչպես դուք կա-
րող եք այդպիսի նշանակութուն տալ այս կամ այն հին շնն-
քին, ինչքան ել նա լավ լինի, յերբ խնդիրը վերաբերում է այն
պիսի հասարակարգի գոնեքը բացելուն, վորն ընդունա՛լ է ստեղ-
ծելու այնպիսի գեղեցկութուն, վորն անչափ գերազանցելու
է այն ամենն, ինչի մասին յերազել կարող էյին անցյալում:»

Լենինն ուղղակի խոսում եր այն մասին, թե այն կոհու-
նիստը, վորն ընդունակ է ռեալ յերազի թոփշներէ՝ այսինքն՝
լայն հեռանկարների, ապագայի լայն պատկերների, նա վատ կո-
մունիստ է: Բայց հեղափոխական ուժանտիզմը Լենինի մեջ որդա-
նապես դուգորդվում եր ամենամուր գործնական ձեռնարկման
հետ: Ս.հ. թե ինչ՞ ուր կուլտուրայի կառուցման գործում նը-
բան հատկապես հետաքրքրում էյին այն խնդիրները, վորոնք
որվա կենսական խնդիրներ էյին հանդիսանում: Հենց այդ կող-
մից շափաղանց կարեվոր է յուրացնել այսպես կոչված Պրոլետ-
կուլտի կուլտուրայի ուսմունքի լենինյան քննադատութայն ներ-
քին բովանդակութունը:

1922 թվի սեպտեմբերի 27-ի «Պրավդա»-յում տպագրված եր
Պրոլետկուլտի տեսարաններից մեկի՝ Վ. Ֆ. Պլետնյովի հոդվա-
ծը— «Քրեոլոգիական ճակատում»: Այդ հոդվածը պարունակող
«Պրավդա»-յի համարը Լենինը նախել է մատիտով արված բազ-
մաթիվ դիտողութուններով: «Պրավդա»-յի այդ համարի լույս
տեսնելուց քիչ ժամանակ անց նույն թերթում լույս տեսավ Ֆա.
Յակովլեվի հոդվածը՝ «Պրոլետարական կուլտուրայի և Պրոլետ-
կուլտի մասին» վերնագրով: Այդ հոդվածի հիմնական գրույթնե-
րը ճշտիվ դուգորդվում են Վլադիմիր Իլյինի դիտողութուննե-
րին, և ինքը հոդվածը հանդիսանում է այդ դիտողութունների
սխտեմավորումը: Այդ հոդվածն անկասկած կարգացվել և հավա-
նություն եր գտել Լենինի կողմից, ուստի մենք, ինչպես այդ
արգեն արել են շատ ուրիշները, մեջ ենք բերում այդ բովանդա-
կալից հոդվածը՝ լիովին վստահ լինելով, վոր նա արտահայտում
է հենց Լենինի գաղափարները:

Լենինը գայրալի վերաբերմունք ցուցց տվեց կուլտուրա հաս-
կացողութայն այն արհեստականութայնը, վորն իր հոդվածի, ինչ-
պես և իր վողջ պրակտիկ գործունեյութայն հիմքում դրել էր
ընկ. Պլետնյովը, հավատարիմ արտահայտիչն այն փոքր ինչ ա-
ղոտ գաղափարների, վորոնք Պրոլետկուլտի պրակտիկայի տեսա-
կան հիմքն էյին կազմում: «Յեթե մենք,—արդարացի կերպով
դրում եր ընկ. Յակովլեվը,—«կուլտուրայի» մասին դատելու լի-
նենք ըստ «պրոլետարական կուլտուրայի» այն կոնկրետ դրսեմո-
րումների, վորը մասնանշում է ընկ. Պլետնյովը, ապա հարկ կլի-
նի կուլտուրան հանդել տալ գիտութայնը, թատրոնին ու արվես-
տին, միևնու նրանց նյութական տարրերը»: Յեվ այնուհետեմ
«ընկ. Պլետնյովի մոտ կուլտուրան մի տեսակ քիմիական ռեակ-
տիվի նման բան է, վորը Պրոլետկուլտի թորանոթով կարելի է
ստանալ հատկապես ջոկված մարդկանց խմբերի ոգնութայնը: Նոր,
պրոլետարական կուլտուրայի տարրերը նրա մոտ յեղնում են պրո-
լետկուլայն ստուգիաներից, մոտավորապես այնպես, ինչպես մի
ժամանակ հնադարյան աստվածուհին պատրաստի դուրս եր գալիս
ծովի փրփուրից»: Լիովին համաձայն Լենինի հետ, Յակովլեվը
գտնում է, վոր կուլտուրայի հիմնական խնդիրն է հանդիսանում
նախ և առաջ ամենատարրական կուլտուրականութայն ընդհա-
նուր բարձրացումը մեր յերկրում. «Բյուրոկրատիան, վորն ամ-
բողջապես մաշում է մեր պետական մեխանիզմի մարմինը, շատ
տարիների համար մեր խնդիրն է դարձնում ձգտել թեկուզ բուր-
ժուական կուլտուրայի լավագույն կողմերին... Կատարելապես
անկասկած է, վոր մեր հեղափոխական յերիտասարդութայն ձգգ-
տումը՝ ունենալու ըստ հնարավորութայն քրքրված, տրորված
«կոմյերիտական» տեսք, կեղտ՝ հանրակացարանում, լու և փայտո-
ջիլ՝ խորհրդային տներում, այս ամենն անկուլտուրականութայն
անդրադարձում են»: Այնուհետեմ նշվում է անգրագիտութայն
դեմ մղվող պայքարի սակավ հաջողութունը (այժմ, իհարկե,
շատ բան այս ամենից մեր հետեմումն է մնացել): Կուլտուրական
խնդիրներին է վերաբերում «գյուղացուն սովորեցնել կուլտուրա-
կան տնտեսավարման տարրական պրիմները և այլն»: Մյուս
կան տնտեսավարման տարրական պրիմներն աչքաթող են անում «կուլ-
կողմից, պրոլետկուլտականներն աչքաթող են անում «կուլ-
տուրայի այնպիսի կարեվորագույն տարրեր, ինչպես բարոյակա-
նությունը, սովորույթները և իրավունքը, վորտեղ պրոլետա-
րիատն իրոք մի շարք զգալի տեղաշարժեր է կատարել և կատա-
րում է»: Այստեղ չլիսավոր տեղն է դրվում ինտենսիվ ուսուցումը
«Նրան կարելի է հասնել միմիայն ոգտագործելով ժողովրդական
ուսուցչին, ինժեներին, պրոֆեսորին»: «Այն սխալը, վորն արին

դրուած եր Լենինը 1913 թվին.—...Յերկու ազգային կուլտուրա կա
յուրաքանչյուր ազգային կուլտուրայի մեջ: Կա Պարիզի վիճակը
րի, Գուլգոմերի և Սարուվենբրի վերկոռուսական կուլտուրա,—
բայց կա նաև վերկոռուսական այնպիսի կուլտուրա, վորը բնու-
թագրուած է Չերնիշևսկու և Պլիխանովի անուններով: Կա Եռլյե-
պիսի յեղիւ կուլտուրա ուկրայինացիների մեջ, ինչպես և Ֆեր-
մանիայում, Ֆրանսիայում, Անգլիայում, հրեաների մօտ յեզ
այլն»¹: Ազգային հարցի այս լենինյան լուծման գիտելիական
սպասելի լուսաբանութիւնն ստացավ ընկ. Ստալինի համապատաս
խան յերկայնների մեջ («Աւելիքի ժողովուրդների Համալսարանի
քաղաքական խնդիրների մասին», «Հաշվետվութիւնն և յեղրա-
փակման խոսք XVI կուսհամագումարում»):

Իհարկէ, վորչ լենինյան մեծ ազգային քաղաքականու-
թիւնն առկա յե, վորպեսզի վկայի, վոր, խոսելով մեր ներքին
կուլտուրական խնդիրների մասին, մենք ամենելին նկատի չու-
նենք միմիայն ուսւ ժողովուրդը, այլ այն բոլոր բազմաթիւ ժո-
ղովուրդները, վորոնք կազմում են ԽՍՀՄ-ի մեծ յեղրայութիւն-
ը. և ճիշտ այդպես ել, խոսելով գրականութիւնն մասին, մենք նը-
կատի ունենք ԽՍՀՄ-ի բոլոր ժողովուրդների գրականութիւնը,
վորոնք բարձրագույն բարգաւաճման են հասել լենինյան ազգա-
յին քաղաքականութիւնն հետեւանքով:

4. Ի Մ Պ Ե Ր Ի Ա Լ Ի Զ Մ Ի Թ Ե Ո Ր Ի Ա Ն

Պատմական պրոցեսի վերաբերմամբ՝ նրա վերջնական ստա-
դիայում, հիմնադրական նշանակութիւնն է պահպանում իմպերիա-
լիզմի լեգիտիմացիոն բեռնիան, վորը նա ըստ ամենայնի լրելի շարա-
դրել է Եմպերիալիզմը վորպես կապիտալիզմի ամենաբարձր
ստադիան ուրվագծում (1916): Այս յերկը բնութագրում է իմ-
պերիալիզմը վորպես անտեսական սխտեմ. բայց այն յեղրակա-
ցութիւնները, վորը կարելի յե անել այս աշխատութիւնից, ա-
մենաանմիջական կերպով վերաբերում են և՛ ժամանակակից Արև-
մուտքի պատմութիւնը, և՛ քաղաքականութիւնը, և՛ գրականու-
թիւնը: Լենինն այս հետազոտութիւնն մեջ տալիս է իմպե-
րիալիզմի տարբերիչ առանձնահատկութիւնների՝ արտադրու-
թիւնն ազգային և յերկրագնդի բոլոր յերկրները կապիտալ արտա-
հանող ֆինանսական կապիտալի կազմավորման, սակավազոր պե-
տութիւնների փողով վարկավորող և նրանց անխնա շահագոր-
ծող ուսնայե-պետութիւնների կազմավորման, ամենագլխավոր
իմպերիալիտական պետութիւնների միջև աշխարհի բաժանման,
իմպերիալիտական պետութիւնների միջև աշխարհի բաժանման,

¹ ЛЕНИН. „Критические замечки по национальному вопросу“ (Соч.

աճման հեռանկարների բացակայութիւնն յեզ մոնոպոլիստական
դրութիւնն հետևանքով իմպերիալիզմի պարագիտիզմի ու ներման
հետևողական բնութագրութիւնը: Քիչ ավելի ուշ, «Նյութեր կու-
սակցական ծրագրի վերանայման համար» գործում, վորը հրատա-
րակվեց 1917 թվին, կա այդ կարգերի հակիրճ, բայց ամփոփիչ բնու-
թագրութիւնը: «Համաշխարհային կապիտալիզմը,— գրում է Լե-
նինը,— ներկայումս—մոտավորապես XX դարի սկզբից—հասել է
իմպերիալիզմի աստիճանին: Իմպերիալիզմը կամ ֆինանսական
կապիտալի եպիսան այնքան բարձր զարգացման հասած կապի-
տալիստական տնտեսութիւնն է, յերը կապիտալիստների մոնո-
պոլիստական միութիւնները՝ սինդիկատները, կարտելները, աը-
րեստները վճռական յշանակութիւնն են ստացել, վիթխարի չա-
ֆիով համակենտրոնացված բանկային կապիտալը ձուլվել է ար-
դյունաբերական կապիտալի հետ. կապիտալի արտահանումն ու
տար յերկրներ՝ զարգացել է շատ մեծ չափերով, ամբողջ աշխար-
հի տերիտորիան արդեն բաժանվել է ամենահարուստ յերկրների
միջև, և սկսվել է աշխարհի տնտեսական բաժանումն ինտերնա-
ցիոնալ տրեստների միջև: Իմպերիալիստական պատերազմները,
այսինքն՝ աշխարհի վրա տիրապետելու, բանկային կապիտալի հա-
մար շուկաներ ձեռք բերելու, փոքր և թույլ ժողովուրդներին
խեղդելու նպատակով մղվող պատերազմներն անխուսափելի յեն
իրերի այդպիսի դրութիւնն պայմաններում: Յեզ հենց այդպիսին
է 1914-1917 թվականների առաջին մեծ իմպերիալիստական պա-
տերազմը: Յեզ ընդհանրապես համաշխարհային կապիտալիզմի
զարգացման բարձր աստիճանը, և՛ ազատ մրցութիւնն փոխարի-
նումը մոնոպոլիստական կապիտալիզմով, և՛ արտադրութիւնն պրո-
ցեսի ու միջերկրների բաշխման հասարակական կարգավորման հա-
մար ապարտի պատրաստումը բանկերի, ինչպես նաև կապի-
տալիստների միութիւնների միջոցով, և՛ կապիտալիստական մո-
նոպոլիտների աճման առնչութիւնը թանգութիւնն աճումն ու
բանվոր դասակարգի վրա սինդիկատների ճնշման աճումը, նրա
տնտեսական ու քաղաքական պայքարի հակայական դժվարացու-
մը, և՛ իմպերիալիտական պատերազմի ծնունդ սարսափները, ա-
ղետները, քայքայումը, վայրենացումը,—այս ամենը կապիտա-
լիզմի զարգացման ներկայի աստիճանից կերտում է պրոլետարա-
կան սոցիալիստական հեղափոխութիւնն երան: Այդ երան սկսվել
է»¹:

¹ ЛЕНИН. Материалы по пересмотру партийной программы. Соч.
том XX, стр. 301-302.

Իմպերիալիզմի լենինյան թեորիան խորտակում է ՍԽՆտեր-
նացիոնալի տեսաբանների բոլոր հնարագիտությունները, վո-
լոնք նախատեսում են հանգիստ ու անհիվանդագին անցում
կապիտալիզմից սոցիալիզմի, անցում՝ առանց հեղափոխական
ցնցումների: Լենինյան վերլուծությունը քարը քարի վրա չի
թողնում սոցիալ-դեմոկրատական ֆիլիստերների այս կառու-
ցումներից: «Իմպերիալիզմը վորպես կապիտալիզմի ամենաբարձր
աստիճան» գործի հեղինակը փայլուն կերպով սպացուցեց կապի-
տալիզմի նեխման փաստը նրա այդ աստիճանում, և այդ կետը
Լենինի ուսմունքի մեջ կարեվորագույնն է հանդիսանում: «Տըն-
տեսական պարագիտիզմը ծնունդ է առնում մոնոպոլիայից...
կապիտալիստական մոնոպոլիան, այսինքն այն, վոր աճել է կա-
պիտալիզմից և գտնվում է կապիտալիզմի, ապրանքային արտա-
դրության մրցության ընդհանուր պայմաններում, մշտական ու
անելանելի հակասության մեջ այդ ընդհանուր պայմանների
նկատմամբ: Բայց, այնուամենայնիվ, ինչպես ամեն մի մոնոպո-
լիա, նա անխուսափելիորեն ծնունդ է տալիս լճացման և նեխ-
ման ձգտման: Ինչքանով վոր, թեկուզ ժամանակավորապես, սահ-
մանվում են մոնոպոլ գներ, այնքանով ել վորոշ չափով անհետա-
նում են տեխնիկական, հետեվաբար և ամեն մի այլ առաջադի-
վության, առաջնադասման զրդիչ պատճառները, այնքանով ել
այնուհետեվ յերեվան է գալիս տեխնիկական առաջադիմությունն
արհեստականորեն կասեցնելու թե՛սեպեպ հնարավորությունը»¹:
Իմպերիալիզմի մոնոպոլ գրության հիման վրա աճում է նրա քա-
ղաքական պարագիտիզմը, նմանապես և նրա կուլտուրայի պա-
րագիտիզմը, վորն այսուհետեվ արդեն շահագրգռված չէ վոչ մի հե-
տագա առաջադիմությամբ. բուրժուազիան հասել է հզորության
ամենաբարձր աստիճանին և այլևս շահագրգռված չէ արտալրու-
թյան բարձրացումով, տեխնիկական գյուտերով և այլն:

Իմպերիալիզմի լենինյան թեորիան թույլ է տալիս անսխալ
կերպով կողմնորոշվել կապիտալիստական Արեվմուտքի քաղա-
քական կյանքի բոլոր ըստ ամենայնի կարեվոր յերեվույթների
մեջ: Լենինի «Իմպերիալիզմը վորպես կապիտալիզմի ամենաբար-
ձր աստիճան» աշխատության գրվելուց հետո անցած ժամանա-
կըն ամբողջ ուժով հաստատեց նրա պրոգնոզի ճշտությունը յեվ
լայնորեն ծավալեց իմպերիալիստական տնտեսության նիւման

¹ Լենին «Իմպերիալիզմը վորպես կապիտալիզմի ամենաբարձր աստիճան».
Փերկեր, հատոր XX, էջ 151:

պատկերը: Բայց այս թեորիայից յեզրակացություններ պետք է
անի վոչ միայն տնտեսագետը, վոչ միայն պատմաբանը, այլ և
արեվմուտա-յեվրոպական կուլտուրայի ամեն մի հետազոտող, այդ
թվում նաև գրականագետը: Արեվմուտա-յեվրոպական գրականու-
թյունների պատմության մի ամբողջ շարք հետաքրքիր դասըն-
թացներ հենց այն պակասությւնն ունեն, վոր նրանց մեջ բա-
ցակայում է իմպերիալիզմի լենինյան ուսմունքի կիրառումն այդ
բնագավառի վերաբերմամբ: Այդ աշխատություններից մի քանի-
սի մեջ Արեվմուտքի պատմական պրոցեսը դիտված է որեկտի-
վիստորեն: Նրանց մեջ յերբեմն անբավարար չափով է մերկաց-
ված ՍԽՆտերնացիոնալի ուլորտունիզմը, վորը բացահայտորեն
իրեն զգալ է տալիս ժամանակակից գրականության, որինակ
Պ. Ամպի ստեղծագործության մեջ: Ավելորդ տեխնիցիզմը, վստա-
հությունը կապիտալիզմի կազմակերպչական ընդունակություն-
ների նկատմամբ, կապիտալիզմի ներքին հավասարակշռության
թեորիաներով տարվելը նույնպես ջուր են ածում հակամարքսիս-
տական, անտիհեղափոխական կոնցեպցիաների ջրաղացին յեվ
այդ իմաստով կարեք ունեն վճռական հաղթահարման:

Յ. ՌՈՒՍՍԿԱՆ ԿԱՊԻՏԱԼԻԶՄԻ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՅԵՐԿՈՒ ՌԻՂԻՆԵՐԻ
ԹԵՈՐԻԱՆ

XIX դարի ուսական պատմության համար վիթխարի դեր
է խաղում կապիտալիզմի դարգացման յերկու ուղիների լենին-
յան կոնցեպցիան:

«Յերկու ուղիների» կոնցեպցիան չի կարելի գրականու-
թյան վերաբերմամբ կիրառել՝ առանց հաշվի առնելու անդրա-
դարձման թեորիան, վորն այնքան կարեվոր է Լենինի մտեց-
ման մեջ՝ պատմական պրոցեսի յերեվույթների նկատմամբ: Նա
հաշվի յե առնում վոչ այնքան զրոզի գենետիկ պատկանելիու-
թյունը, վորքան սոցիալական տեղաշարժերի անգրադարձումը
վերջինիս կողմից, վոչ այնքան զրոզի սուբեկտիվ ամբացումն ու
կապվածությունը վորոշ սոցիալական միջավայրի, վորքան նրա
որեկտիվ բնորոշությունը այս կամ այն պատմական սիտուացիա-
ների համար: Այսպես, սպիտակ գվարդիական յերգիծաբան Ավեր-
չենկոն, «համարյա խելագարության աստիճանի» գազազած, այ-
նուամենայնիվ տալիս է «Մի դյուժին դանակ հեղափոխության
կոնակին»՝ Լենինի արտահայտությամբ «մեծատաղանդ» գրքույ-
կը, տաղանդավոր՝ շնորհիվ այն բանի, վոր տողորված է «հին,
կալվածատիրական և գործարանատիրական, հարուստ, կերած և
ճագեցած Ռուսաստանի» ներկայացուցչի պաֆոսով: «Մի քանի

պատմվածքներ, իմ կարծիքով, արժանի չեն արտատպութեան, հեղինակը նկատում է Լենինը:—Տաղանդը պետք է խրախուսել»¹:

Ավերջենկոն անդրադարձնում է բուրժուազիայի ռեակցիան հեղափոխության հեղափոխության հանդեպ, վորն այդ դասակարգին դուրս չարտեց պատմութունից: Անհամեմատ ավելի խորը և սոցիալապես ավելի զգալի յե անդրադառնում իրականութունը գյուղացիական հեղափոխության այնպիսի գաղափարախոսներին ստեղծագործության մեջ, ինչպես Բելինսկին, Գերցենը, Չերնիշևսկին, նարոդնիկները: Վերջապես, անդրադարձման առանձնապես ուշադրով որինակ է հանդիսանում Տոլստոյի ստեղծագործութունը, վորի վերաբերյալ հոդվածներից մեկը վերնագրված է «Լեվ Տոլստոյը վորպես ուսուսական հեղափոխության հայելին»²: «Մեծ գեղարվեստագետի անվան զուգադրումը հեղափոխության հետ, վորը նա բացահայտորեն չէր հասկանում, վորից նա բացահայտորեն մեկ կողմն էր քաշվում, կարող է առաջին հայացքից թվալ տարրերինակ և արհեստական: Չե՞ վոր չի կարելի հայելի կոչել այն, ինչ ակնհայտ կերպով յերեվոյթները ճիշտ չի անդրադարձնում: Բայց մեր հեղափոխութունը չափազանց բարդ յերեվոյթ է. նրա անմիջական կատարողների և մասնակիցների մասսայի մեջ շատ կան սոցիալական այնպիսի տարրեր, վորոնք նույնպես բացահայտ կերպով չենին հասկանում տեղի ունեցողը, նույնպես մեկ կողմն էին քաշվում իսկական պատմական խընդիրներից, վորը նրանց առաջադրում էր դեպքերի ընթացքը: Յեվ յեթե մեր առջեվն է իրոք մի մեծ գեղարվեստագետ, ապա հեղափոխության եյական կողմերից թեկուզ մի քանիսը նա պիտի անդրադարձներ իր յերկերի մեջ»³: Յեվ XIX դարի վերջի ու XX դարի սկզբի ուսուսական քաղաքական իրականութեան փայլուն վերլուծութեան հետեւանքով Լենինը հանգում է այն յիզրակացութեանը, վոր «Տոլստոյն անդրադարձրել է յեռացող ատելութունը, հասունացած ձգտումը լավագույնին, անցյալից ազատվելու ցանկութունը,— և յերազկո ուսութեան տեսութունը, քաղաքական անդաստիարակութունը, հեղափոխական փափկամորթութունը: Պատմա—տնտեսական պայմանները բացատրում են նաև մասսաների հեղափոխական պայքարի ծագման անհրաժեշտութունն ու նրանց՝ պայքարի անպատրաստվածութունը, տոլստոյորեն չարին չհակառակելը, վորն առաջին հեղափոխական կամպանիայի պարտութեան ամենալուրջ պատճառն էր յեղել»⁴:

¹ ЛЕНИН, «Талантливая книжка» т. XXVII, стр. 92—93

² Լենին, «Լեվ Տոլստոյը վորպես ուսուսական հեղափոխության հայելին» (Երկեր. հ. XII, էջ 331):

³ Լենին հ. XII, էջ 334:

Փնարկե, Բելինսկին, Գերցենը, նարոդնիկները, Տոլստոյն անդրադարձնում էին պայքարի գաճազան ետապները, և Լենինը յերբեք չի անտեսել վոչ նրանցից յուրաքանչյուրի ներքին հակասութունները, վոչ էլ այդ ետապների յուրահատկութունը:

Անդրադարձման թեորիան Լենինի մոտ յերբեք չի նշանակել խզում պատմութունից, նա յերբեք չի յեղել միևնույն բանալիով ամեն մի պատմական սիտուացիա բաց անող վերացական սխեմա: Ընդհակառակը, նա միշտ ծառայել է բաց անելու դասակարգային պայքարի կոնկրետ ձեվերը՝ այդ պայքարի ներքին դիալեկտիկական հակասութունների վողջ բարդութեամբ: «Մենք, գրում էր նա,— ամենեվին Մարքսի թեորիայի վրա չենք նայում իբրև ինչ-վոր ավարտված և անձեռնմխելի բանի. մենք համոզված ենք, ընդհակառակը, վոր նա դրել է այն գիտութեան անկյունաքարերը, վորը սոցիալիստները պետք է առաջ շարժեն ամեն ուղղութեամբ, յեթե նրանք չեն կամենում յետ մնալ կյանքից: Մենք կարծում ենք, վոր ուսուսական սոցիալիստների համար առանձնապես անհրաժեշտ է Մարքսի թեորիայի ինքնուրույն մշակումը, վորովհետև այդ թեորիան տալիս է լուրջ հանուր դեկավար դրոյթը, վորը գործադրվում է, մասնավորապես, Անգլիայի վերաբերմամբ այլ կերպ, քան Ֆրանսիայի վերաբերմամբ, Ֆրանսիայի վերաբերմամբ այլ կերպ, քան Գերմանիայի վերաբերմամբ, Գերմանիայի վերաբերմամբ այլ կերպ, քան Ռուսաստանի վերաբերմամբ»:

Դառնանք «յերկու ուղիներին» թեորիային: Լենինը վոչ միայն սահմանեց այդ յերկու տենդենցների պատմական պայքարի պատկերը, այլև նշեց սուսական գրականութեան կախումն այդ պայքարից: Ներքուում մենք կրեինք Լենինի դատողութուններն այն կախման մասին, վոր ունեն այնպիսի վիթխարի գրական յերեվոյթներ, ինչպես Գերցենը, նարոդնիկութունը, Լեվ Տոլստոյը, մեր յերկրի պատմութունն առաջ մղող հենց այդ եյական ուժերից: Թեև այդ թեորիան Լենինը զարգացրել է հետոնֆորմյան Ռուսաստանի պատմութեանը համապատասխան, բայց միևնույն ժամանակ նա հսկայական չափով մեզ մտեցնում է ավելի վաղ յերեվոյթների ըմբռնմանը, մոտավորապես XVIII դարից սկսած, և թույլ է տալիս վերլուծելու տակավին չվոչնչացված հին Ռուսաստանի մեզ թշնամի դասակարգերի մեջ նկատվող մի քանի տենդենցները: Վերջապես Լենինյան կոնցեպցիան ահագին լույս է սփռում նաև բոլոր մյուս յերկրների վրա (այդ թվում նաև նրանց գրական զարգացման վրա):

«Յերկու ուղիներին» թեորիան կարմիր թիլի պես անցնում է

Լենինի ղեկավարած հրապարակախոսական գործունեությունը միջոցառումներով դեռևս նրա վաղ ժամանակվա «Ինչ է ժողովրդի բարեկամները» պոլեմիկական յերկում... Առավելագույն ամբողջականությունը այդ արտահայտվել է «Սոցիալ-դեմոկրատիայի ազգային ծրագիրը 1905—1907 թվականների ռուսական առաջին հեղափոխության մեջ» հոդվածում, վորը Լենինը գրել է 1907 թվի վերջերին: «... Պայքարի առանցքն են հանդիսանում ճորտատիրական լատիֆունդիաները, վորպես ճորտատիրության ամենացայտուն մարմնացումն ու ամենից ամուր հենարանը Ռուսաստանում: Ապրանքային տնտեսության և կապիտալիզմի զարգացումը բացարձակ անխուսափելիությունը վերջ է դնում այդ մնացորդներին: Այս տեսակետից Ռուսաստանի առաջ կա բուրժուական զարգացման միայն մեկ ուղի: Բայց այդ զարգացման ձևերը կարող են յերկյակ լինել: ճորտատիրության մնացորդները կարող են վոչնչանալ և՛ կալվածատիրական տնտեսությունների վերափոխման ճանապարհով, և՛ կալվածատիրական լատիֆունդիաների վոչնչացման ճանապարհով, այսինքն՝ ունեցողների ճանապարհով և հեղափոխության ճանապարհով: Բուրժուական զարգացումը կարող է ընթանալ, իր գլուխն ունենալով հետզհետե ավելի ու ավելի բուրժուական դարձող, շահագործման ճորտատիրական պրիոմները հետզհետե բուրժուական պրիոմներով փոխարինող խոշոր կալվածատիրական տնտեսությունները, — նաև կարող է ընթանալ նաև, իր գլուխն ունենալով մանր գյուղացիական տնտեսությունները, վորոնք հեղափոխական ճանապարհով հասարակական որգանիզմից հեռացնում են ճորտատիրական լատիֆունդիաների «պարը» և ապա ազատորին զարգանում են առանց նրանց՝ կապիտալիստական ֆերմերության ճանապարհով: Որեկտիվորեն հնարավոր բուրժուական զարգացման այս յերկու ուղիները մենք կկոչելինք պրուսական ուղի և ամերիկական տիպի ուղի: Առաջին դեպքում ճորտատիրական կալվածատիրական տնտեսությունը դանդաղորեն վերաճում է բուրժուական, յունկերային տնտեսություն, գյուղացիներին տասնյակ տարիներով դատապարտելով ամենատանջալի շահագործման և ստրկացման, վոչ մեծ քանակությամբ «գրոսսբաուերներին» («խոշոր գյուղացիներին») անջատումով: Յերկրորդ դեպքում կալվածատիրական տնտեսությունը չկա կամ ջախջախվում է հեղափոխության կողմից, վորը բռնազրավում և մանրացնում է ֆեոդալական կալվածքները: Գյուղացին գերակշռում է այդ դեպքում, դառնալով հողագործության բացառիկ գործակալը և եվոլյուցիայի ճանապարհով վերածվելով կապիտալիստական ֆերմերի: Առաջին դեպք-

քում եվոլյուցիայի հիմնական բովանդակությունն է հանդիսանում ճորտատիրության վերաճումը ստրկացման և կապիտալիստական շահագործման՝ ֆեոդալ կալվածատիրների — յունկերներին հողերի վրա: Յերկրորդ դեպքում հիմնական ֆոնն է նահապետական գյուղացու վերաճումը բուրժուական ֆերմերի: Ռուսաստանի տնտեսական պատմության մեջ միանգամայն բացառապես կերպով յերեկան են դալիս եվոլյուցիայի այդ յերկու տիպերը: Վերցրեք ճորտատիրական իրավունքի անկման եպոխտն: Պայքար էր մղվում կալվածատիրների և գյուղացիների միջև ունեցողական տնտեսության վերաբերյալ: Թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը պաշտպանում էին բուրժուական տնտեսական զարգացման պայմանները (առանց այդ գիտակցելու), բայց առաջինները՝ այնպիսի զարգացում, վորն ապահովում է կալվածատիրական տնտեսությունների, կալվածատիրական յեկամուտների, շահագործման կալվածատիրական (ստրկական) պրիոմների առավելագույն պահպանումը: Յերկրորդները՝ այնպիսի զարգացման շահերը, վորը մեծագույն, ընդհանրապես կուլտուրայի տվյալ մակարդակի պայմաններում հնարավոր չափերով ապահովի գյուղացիության բարեկեցությունը, կալվածատիրական լատիֆունդիաների վոչնչացումը, շահագործման բուրժուական ճորտատիրական և ստրկակտն պրիոմների վոչնչացումը, գյուղացիական ազատ հողատիրության ընդարձակումը: Ինքնին հասկանալի յե, վոր յերկրորդ յեղի դեպքում կապիտալիզմի զարգացումն ու արտադրողական ուժերի զարգացումը ավելի յայն և ավելի արագ կլինելին, քան գյուղացիական ունեցողների կալվածատիրական յեղի դեպքում: Միայն յերկրորդ յարգանքի մարքսիստները, ինչպես նրանց շխատում է կարեկատուրային մարքսիստները, ինչպես նրանց շխատում է յին նկարել մարքսիզմի դեմ պայքարող նարոդնիկները, կարող յին գյուղացիների 1861 թվի հողազրկումը կապիտալիստական յայն զարգացման յերաշխիք համարել: Ընդհակառակը, նա յերաշխիք զարգացման յերաշխիք համարել հանդիսացավ — ստրկական, այլ կլինել — և յերականում յերաշխիք համարակալության և ժամանակասինքն՝ կիսաճորտատիրական վարձակալության և ժամանակավճար, այսինքն կոռային տնտեսության, վորն անսովոր չափով դանդաղեցնում է կապիտալիզմի զարգացումը և արտադրողական ուժերի աճումը ռուսական հողագործության մեջ: Գյուղացիական և կալվածատիրական շահերի պայքարը «ժողովրդական արտադրության» և «աշխատանքային սկզբունքի» պայքարը չէր բուրժուազիայի դեմ (ինչպես յերեկակայում էլին և յերեկակայում են մեր նարոդնիկները), — այն պայքար էր բուրժուական զարգացման ամերիկական տիպի համար՝ ընդդեմ նույն բուրժուական զարգացման պրուսական ուղու»¹:

¹ Լենին, «Սոցիալ-դեմոկրատիայի ազգային ծրագիրը ռուսական առաջին հեղափոխության մեջ» (Յերկեր, հ. XI, էջ 348-350):

Այս տողերը պարունակում են մեթոդոլոգիական բացառիկ արժեք ունեցող ցուցումներ, վորոնք լուսաբանում են վողջ հետ-
ոսեֆորմյան ժամանակների պատմական պրոցեսը: «Գյուղացիա-
կան և կալվածատիրական շահերի պայքարը, վորը կարմիր թելի
պես անցնում է Ռուսաստանի վողջ հետոսեֆորմյան պատմության
միջով և կազմում է մեր հեղափոխության կարեվորագույն տրն-
տեսական հիմքը, պայքար է բուրժուական ազրաբային եվո-
լյուցիայի այս կամ այն տիպի համար»¹: Այն հարցը, թե ինչ
ուղիով է շարժվելու ռուսական պատմական պրոցեսը—«հեղափո-
խության» ուղիով, թե «ոսեֆորմի» ուղիով—խորապես աշտմե-
յական հարց մնաց ռուսական արդյունաբերական կապիտալիզմի
զարգացման վողջ եպոխայի ընթացքում և որակարգից հանվեց
միմիայն 1917 թվի հոկտեմբերին: Բուրժուական պատմագրու-
թյունը ծայրաստիճան իղեալականացրել է «մեծ ոսեֆորմների ե-
պոխան», ճորտատիրական կախման վոչնչացումը, ամենալիբերալ
և բարեհոգի տոներով մեկնարանելով դեմոկրատական իրավունք-
ների հաղթանակը բուրժուական կողմնակիցների հանդեպ: Մենչե-
վիկները գյուղացիական ոսեֆորմը պատկերացնում էին իբրև
ոստիկալ բուրժուազիայի հաղթանակը կալվածատերերի վրա
թե մեկը և թե մյուսը խեղաթյուրում էին ուժերի աեալ կոն-
ֆիգուրացիան, և թե մեկի և թե մյուսի դեմ լենինն ամենավճ-
ռական պայքար է մղում: Յերկու բանակ է նա վորոշում ռու-
սական իրականության մեջ—բուրժուականացած ազնվականու-
թյան բանակը, վորին միանում էր նաև բուրժուազիան—յերկու
զասակարգերի բոկ, վորոնք շահագրգռված էին գյուղացիու-
թյան շահագործման շարունակումով և կիսաճորտատիրական ոսե-
ֆորմի հետեվանքով շարունակում էին այդ շահագործումը: Նրա
դեմ կանգնած է մյուս բանակը—ճորտ գյուղացիության բանա-
կը, վորը ոսեֆորմի հետեվանքով ձեվականորեն ազատագրվել է
կալվածատիրոջ նկատմամբ ունեցած կախումից, բայց փաստո-
րեն այդ կախման մեջ է գտնվում, հողից զրկված, կիսաճորտա-
տիրական վարձակալությամբ ու ամենաբազմազան աշխատա-
վճարումներով կաշկանդված, և պայքարում էր ճորտատիրության
լիակատար ու վերջնական վերացման համար: Այդ յերկու բա-
նակների—շահագործողների և շահագործվողների—պայքարն ի-
բենից ներկայացնում է, ըստ լենինի, Ռուսաստանի վողջ հետ-
ոսեֆորմյան պատմության առանցքը:

Լենինի կոնցեպցիան խիստ միասնություն է հաղորդում
մեր յերկրում տեղի ունեցող պատմական պրոցեսին և մեր ներ-

¹ Լենին, նույն տեղում, էջ 350:

կան ու ապագան ամուր կապում է մերանցյալին: Մեր դեմոկրա-
տական տենդենցը, վորի գլխավոր հենարանն է հանդիսացել բա-
ժան-բաժան տգետ գյուղացիությունը, ունեցել է մի ամբողջ
շարք թուլություններ, թեպետ և նա կարողացել է գիզանտներ
առաջադրել մտքի և գրականության բնագավառում: Գրուսական
ուղիով զարգանալու հնարավորությունը շատ ուժեղ էր, և դա
վորոշեց մեր վողջ կուլտուրայի աղքատությունը, վորից բացա-
րություն են հանդիսանում միայն առաջին ուղու հերոսները,
վոր միջոտ փոքրամասնություն են կազմել: Հենց Գերմանիայի ո-
րինակով մեր յերկիրն էլ ստոր յերկչտությամբ և դաժաճանու-
թյուններով աչքի ընկնող լիբերալիզմ ստեղծեց: Գյուղացիական
բուրժուական Ռուսաստանի փոխարեն ստեղծվեց յունկերական-
բուրժուական Ռուսաստան:

Բայց հենց դրա հետեվանքով (այս կետում ավելի հատակ
կերպով, քան վորեվե այլ տեղ, բացահայտվում է լենինի դեմ-
րեկտիկական հանճարը) «ճորտատիրության մնացորդները պայ-
մանավորեցին լայն գյուղացիական շարժումը և այդ շարժումը
հեղափոխության «փորձաքարի» վերածեցին»: Հարց ծագեց. «Յե-
թե բեկումը չի կարող կտրուկ լինել, չի կարող բուրժուական
չլինել (քանի վոր կապիտալիզմն անողք կերպով արշավել է
Ռուսաստանի վրա,—Ա. Լ.), ապա դեռևս չլուծված է մնում, թե
յերկու շահագրգռված զասակարգերից, կալվածատիրական յեվ
գյուղացիական զասակարգերից վորն ուղղություն կտա նրան,
վորոշի նրա ձեվը»: Կալվածատիրական-բուրժուական հեղափո-
խությունն էլ է հնարավոր, բայց նա, ըստ լենինի, «վիժվածք
է, որպակաս, խառնածին»: Իսկ յեթե հաղթանակի գյուղացիու-
թյունը, —ապա «մենք ցարիզմի հետ հաշիվները կմաքրենք յա-
կորինյան, յեթե կուղեք, պլերեյական յեղանակով»: Գյուղացիա-
կան հեղափոխությունը, չնայած մեծ առաջնորդներ և զեկավարներ
գտավ ինտելիգենցիայի շարքերից, ջախջախվեց: «Ժամանակա-
կից Ռուսաստանում,—գրում էր լենինը («Սոցիալիզմ և գյուղա-
ցիություն»),—վոչ թե յերկու պայքարող ուժերն են լցնում հե-
ղափոխության բովանդակությունը, այլ յերկու տարբեր ու այ-
լատեսակ սոցիալական պատերազմները,—մեկը ժամանակակից
ինքնակալական-ճորտատիրական կարգերի ընդերքում (այն,
վոր նկարագրված է յերկու ուղիների թեորիայի մեջ,—Ա. Լ.),
մյուսը՝ ապագա, արդեն իսկ մեր աչքերի առաջ ծնվող բուրժուա-
գեմոկրատական կարգերի ընդերքում: Մեկը համաժողովրդական
պայքար է ազատության համար (բուրժուական հասարակության
ազատության համար), դեմոկրատիայի համար, այսինքն՝ ժողո-

Անցյալի մեծ հեղափոխականի վերաբերյալ հողվածը, վորը գրված է նրա ծննդյան հարյուրամյակի առթիվ, բացվում է Գերցենի դասակարգային պատկանելիության սահմանումով՝ նրա վորջ վիթխարի բարդութամբ: Գերցենը պատկանում էր անցյալ դարի առաջին կեսի աղնվականական, կալվածատիրական հեղափոխականներին: Աղնվականները Ռուսաստանին տվին Բիրոններ և Արակչեյեվներ. անսահման քանակությամբ «հարած սպաներ, անդամներ, թղթամուկներ, տոնավաճառների հերոսներ, շնապահներ, կովարարներ, ծեծողներ, պալատանիներ» և գեղեցկահոգի Մանիլովներ: «Յեվ նրանց միջև—գրում էր Գերցենը—զարգացան ղեկավարների 14-ի մարդիկ, հերոսների մի ֆալանգ, վորոնք Ռոմուլուսի և Ռեմի նման սնվել էին վայրենի գազանի կաթով... դրանք մի տեսակ դյուցազուններ էին, վոր վորտքից գլուխ կոփված էին զուտ պողպատից, աջակից-ազամիկներ, վորոնք գիտակցաբար զուրս էին յեկել բացահայտ կորուստյան, վորպեսզի նոր կյանքի համար արթնացնեն յերիտասարդ սերնդին և մաքրեն դահճության ու ստրկամտության միջավայրում ծնված գավակներին»: Այդպիսի գավակների թվին էր պատկանում Գերցենը: Գեղաբերիտների ապստամբությունն արթնացրեց և «մաքրեց» նրան: XIX դարի 40-ական թվականների ճորտատիրական Ռուսաստանում նա կարողացավ յեկնել այնպիսի բարձրության վրա, վոր կանգնեց նույն մակարդակին, ինչ իր ժամանակի մեծագույն մտածողները: Նա յուրացրեց Հեգելի դիալեկտիկան: Նա հասկացավ, վոր այն իրենից ներկայացնում է հեղափոխության ալգեբրան: Նա Հեգելից ավելի հեռուն գնաց, գեպի մատերիալիզմը, Փեյերբախի հետեվից: «Բնության ուսումնասիրության վերաբերյալ նամակներ»-ից առաջինը—«Եմպիրիա և իդեալիզմ»-ը—, վորը գրված է 1844 թվին, մեզ ցույց է տալիս այնպիսի մի մտածողի, վորը, նույնիսկ այժմ, մի ամբողջ գլխով բարձր է ժամանակակից անթիվ եմպիրիկ բնախոլոգներից և ներկայի անհամար՝ իդեալիստ ու կիսաիդեալիստ փիլիսոփաներից: Գերցենն ընդհուպ մոտեցավ դիալեկտիկական մատերիալիզմին և կանգ առավ պատմական մատերիալիզմի առջև¹:

Գերցենի սոցիալական անձնավորության մեջ զբաղված գծերն անխզելի կերպով միահյուսվում են բացասական գծերի հետ: Նա համարյա հասավ դիալեկտիկական մատերիալիզմին, բայց կանգ առավ, չկարողանալով տիրապետել նրա մեթոդին: Հենց «այդ «կանգառումն» էլ առաջացրեց Գերցենի հոգեվոր կրախը 1848 թվի հեղափոխության պարտությունից հետո: Գերցենը թո-

¹ ЛЕНИН, «Памяти Герцена», Соч., т. XV, стр. 464.

ղել էր արդեն Ռուսաստանը և այդ հեղափոխությունը դիտում էր անմիջականորեն: Նա այն ժամանակ դեմոկրատ էր, հեղափոխական, սոցիալիստ: Բայց նրա «սոցիալիզմը» պատկանում էր բուրժուական և մանր-բուրժուական սոցիալիզմի՝ 1848 թվի եպոխոյում անհամար՝ այն ձեվերի ու տեսակների թվին, վորը վերջնականապես սպանեցին հունիսյան որբերը: Ըստ էության, դա ամենեվին սոցիալիզմ չէր, այլ բարենդդի ֆրազա, բարի յերազանք, վորով իր այն ժամանակվա հեղափոխականությունը պարուրում էր բուրժուական դեմոկրատիան, ինչպես նաև նրա ազդեցությունից չազատագրված պրոլետարիատը: Գերցենի հոգեվոր կրախը, նրա խորը սկիպտիցիզմն ու հոռետեսությունը 1848 թվից հետո՝ սոցիալիզմի վերաբերմամբ բուրժուական իլլյուզիաների կրախն էր: Լենինը Գերցենին վերցրել է նրա ներքին հակասությունների ամբողջ բարդությունը: Մեկ կողմից, «Գերցենը ռուսական ազատ մամուլստեղծեց արտասահմանում,—դրանումն էր նրա մեծագույն արժանիքը: «Полярная звезда»-ն բարձրացրեց ղեկաբերիտների տրադիցիան: «Колокол»-ը (1857—1867) հաստատուն կանգնեց ի պաշտպանություն գյուղացիների ազատագրման համար: Ստրկական լուծությունը խախտվեց»¹: Մյուս կողմից՝ նրա մեջ ուժեղ են անցյալի ուսուցիչները, վորոնք կնիք են թողել նրա վորջ աշխարհայեցողության վրա: «Բայց Գերցենը պատկանում էր կալվածատիրական, աղայական միջավայրին: Նա Ռուսաստանը թողեց 1847 թվին, նա չտեսավ հեղափոխական յողովորդին և չկարողացավ հավատալ նրան: Այստեղից՝ նրա առդիմուսը «վերնախավերին»: Այստեղից է՝ նրա անհամար քաղցրավուն նամակները «Колокол»-ում—Ալեքսանդր II կախողին, վորը ներկայումս անհնար է կարդալ առանց նողկանքի: Չերնիշևսկին, Գորոլյուբովը, Սերնո-Սոլովյեվիչը, վորոնք ուղնուղին հեղափոխականների նոր սերունդն էին ներկայացնում, հազար անգամ իրավացի էին, յերբ Գերցենին կշտամբում էին դեմոկրատիզմից գեպի լիբերալիզմը կատարած այդ նահանջների համար»: Սակայն Լենինն իսկույն և յեթ անում է այն վերապահությունը, թե այդ հակասությունների մեջ առաջատար սկզբունքն այնուամենայնիվ Գերցենի հեղափոխականությունն էր: «Սակայն, արդարությունը պահանջում է ասել, վոր դեմոկրատիզմի և լիբերալիզմի միջև Գերցենի կատարած բոլոր տատանումներով հանդերձ դեմոկրատը նրա մեջ գերազանցում էր»²: Յեվ Լենինն իր այս դատողությունը հաստատում է մի շարք փայլուն մեջբերումներով Գերցենի յերկերից, վորոնց մեջ արտահայտվում է նրա ատելությունը տիրող ուժիմի հանդեպ, նրա արհամարհանքը կա-

¹ ЛЕНИН, «Памяти Герцена». Соч. т. XV, стр. 465

² Там-же стр. 467.

վելինյան և Տուրգենևի վան տիպի լիբերալների հանգեպ: Նա գայ-
րույթով բողոքում է լիբերալների ցանկության դեմ՝ քսվելու
Գերցենին, գովաբանելու նրա միջ այն՝ ինչ թույլ է, լուսթյան-
մատնելու այն՝ ինչ ուժեղ է, և Գերցենի մասին իր վեպերում
խոսքի վերջում նա տիտանական վարպետությունը ու հափշտա-
կիչ ուժով գծում է վեղջ շարժման պատկերը՝ ազնվականական
հեղափոխության սկզբից մինչև պրոլետարական հեղափոխության
սկիզբը: «Մեծարելով Գերցենին, մենք հստակ կերպով տեսնում
ենք յերեք սելուսդ, յերեք դասակարգ, վոր գործել են ուսա-
կան հեղափոխության մեջ: Նախ՝ ազնվականները և կալվածա-
տերերը, զեկարրիստները և Գերցենը: Նեղ է այդ հեղափոխա-
կանների շրջանակը: Սարսափելի հեռու յեն նրանք ժողովրդից՝
Բայց նրանց գործը չի կորել: Դեկարրիստները զարթնացրին
Գերցենին: Գերցենը հեղափոխական ազդեցության ծավալեց: Նրան-
ընդառաջեցին, ընդարձակեցին, ամրացրին, կոփեցին՝ ուղիղին-
հեղափոխականները, սկսած Չերնիշևսկուց մինչև «Նարոդնայա
Վոլյա»-յի հերոսները: Ավելի լայնացավ մարտիկների շրջանակը,
ավելի սերտ դարձավ նրանց կապը ժողովրդի հետ: «Ապագա մըր-
րիկի յերիտասարդ շտուրմաններ» — այդպես էր կոչում նրանց
Գերցենը: Բայց դա գեղես թուն մըրրիկը չեր: Մըրրիկը — դա իրենց՝
մասսաների շարժումն է: Պրոլետարիատը, այդ միակ մինչև վեր-
ջը հեղափոխական դասակարգը, նրանց գլուխը բարձրացավ և
առաջին անգամ բացահայտ հեղափոխական պայքարի հանեց մի-
լիոնավոր գյուղացիներին: Մըրրիկի առաջին գրոհը 1905 թվին եր-
ջաշորդը սկսում է աճել մեր աչքերի առաջ»¹:

Լենինի մեծ համակրանքն եյին վայելում նաև Նեկրասովն
ու Սալտիկով-Շչեդրինը, անցյալի այդ յերկու գրողները, վո-
րոնք, Գերցենի նման, յելել եյին ազնվականությունից, բայց
շատ ավելի սերտորեն միացել «ամերիկյան ուղու» համար մար-
տընչողների շարքերին: Իր կենսագրությունում Նեկրասովը շատ
խայտաճամուկ անձնավորությունն է. ծագումով՝ ազնվական, իր
յերիտասարգության նշանակալի մի շրջանում՝ ինտելիգենտ պրո-
լետար, իր ժուրնալա-հրատարակչական պրակտիկայով՝ շատ բա-
նով ներկայացուցիչը իրողը-բուրժուական պրոմսների: Այստեղ
շատ կարելի յե կիտել ամեն տեսակ հոգեբանությունն, և մենք
յերբեք չենք ասում, վոր Նեկրասովի անձնավորության ձևվա-
վորման և արգեն իսկ ձևվալորված անձնավորության այն հա-
կասությունների մանրամասն քննությունը, վորը Լենինը բնավ

¹ ЛЕНИН, «Памяти Герцена», Соч. т XV, Стр. 468.

չի ժխտում և վորը նույնիսկ ընդգծում է, — չունի վոչ մի նշա-
նակույթուն: Բայց այս բոլորը Լենինի աչքում յերկրորդական
են: Նրա համար առաջին պլանի վրա յե գտնվում այն, վոր Նեկ-
րասովը, ինչպես և Սալտիկովը, գյուղացիության շահերի արտա-
հայտիչներն են, վոր իրենց մեծ ազդանդը նրանք ծավալել,
արել, ոգտագործել են ուսական հեղափոխության վարպետան,
«ամերիկյան ուղու» պաշտպանության համար:

Թե Նեկրասովին և թե Սալտիկով-Շչեդրինին Լենինը բարձր
էր գնահատում իրրև ճորտատիրական Ռուսաստանի դիմակը
զերծողների: «Դեռ Նեկրասովը և Սալտիկովը, — գրում էր նա
«Կոմս Գեյզենի հիշատակին» հոդվածում, — ուսական հասարա-
կությանը սովորեցրել են ճորտատիր-կալվածատիրոջ կոկված-
քաված արտաքինի տակ տարբերել նրա հափշտակողական շահե-
րը, սովորեցրել են ատել նման տիպերի յերեսպաշտությունն ու
անհոգիությունը, իսկ ժամանակակից ուսական ինտելիգենտը,
վորն իրեն կարծում է կաշեական կուսակցությունը կամ կա-
ղետական սրբանյակներին պատկանող դեմոկրատական ժառան-
գության պահպանողը, ժողովրդին գյուղացիությունն և սովորեց-
նում է հիանում անկուսակցական դեմոկրատի իր անաչտու-
թյամբ: Համարյա ավելի զգվելի տեսարանն, քան Իուրասովի և
Ստոլպինի սիրագործությունների տեսարանը...»²: Նեկրասովի
ստեղծագործության վրա Լենինը հենվում էր նաև ժամանակա-
կից լիբերալների դեմ մղած պայքարում: «Մնդիրը հեռավոր ան-
ցյալին է վերաբերում: Յեվ միևնույն ժամանակ լիբերալների
(«արտաքուստ նաև հոգով չինովնիկներին») այն ժամանակվա ու
ներկայի վերաբերմունքը դասակարգային պայքարի հանդեպ
միևնույն կարգի յերկույթ է»³: Կամ իր յերգիծանքով ել ավե-
լի ուժեղ մի մեջբերում: «Մի արշավանք ևս դեմոկրատիայի վրա»
հոդվածից. «Առանձնապես անձանդուրժելի յե լինում տեսնել, թե
ինչպես Շչեպետի, Սարուվյի, Գրեդեկուլի, Իզոյեվի և այլ
կաղետների տիպի սուբեկտներ բռնում են Նեկրասովի, Շչեդրի-
նի և մյուսների փեշերից: Նեկրասովը, առձնապես թույլ լինե-
լով, տատանվում էր Չերնիշևսկու և լիբերալների միջև, բայց
նրա ամբողջ համակրանքը Չերնիշևսկու կողմն էր: Նեկրասովը
նույն անձնական թուլության պատճառով մեղանչում էր լիբե-
րալ հաճոյակատարության նոթերով, բայց ինքն էլ դառնորեն

¹ Լենին, Կ. XII, էջ 9.

² ЛЕНИН, „Либеральное подкрашивание крепостничества“, т. XVI, стр. 339.

վորքում եր իր « Եղբերը » և հրապարակով գղջում նրանց հա-
մար.

Не торговал я лирой, но бывало,
Когда грозил неумолимый рок,
У лиры ЗВУК НЕВЕРОЯТНЫЙ исторгала
Моя рука...¹

« Սխալ ճնշումն » — հա այդպես եր կոչում ինքը Նեկրասովն
իր լիբերալ — հաճոյակատար մեղքերը: Իսկ Շչեդրինն անխնա
ժաղրում եր լիբերալներին և ընդմիջտ խարանում նրանց՝ « ստո-
րությանը համապատասխան »՝ Ֆորմուլայով²: Այս ցիտատը չա-
փազանց ցայտուն կերպով բնութագրում ե թե Նեկրասովին և թե
Շչեդրինին իբրև Չերնիշևսկու գլխավորած հեղափոխական գյու-
ղացիական դեմոկրատիայի դաշնակիցների, իբրև բուրժուապա-
նվականական լիբերալների ամենակատաղի թշնամիների, այ-
սինքն՝ ոգտվելով Լենինի Ֆորմուլայից, իբրև « ամբերկական ու-
ղու » կողմնակիցների:

Սալտիկով-Շչեդրինը ծագում եր խոշոր ազնվականական տոհ-
մից, ցարական խոշոր չինովնիկ եր, բայց այդ ամենը ջնջվում ե այն
հոյակապ փաստով, վոր Սալտիկովը այրող ատելությամբ և սուր
արհամարհանքով եր տոգորված ճորտատիրական իրավունքի, ցա-
րիզմի, բյուրոկրատիայի նկատմամբ, վոր նա այդ զգացումները
փոխադրել եր նաև բոլոր լիբերալ շահակրատներին նկատմամբ,
վոր նա ամենախորը հարգանք եր զգում հեղափոխականների նը-
կատմամբ և վոր ոռուական իրականության իր հանճարեղ պատ-
կերների մեջ նա անխնա կերպով ու չգերազանցված դիպուկու-
թյամբ պատկերացնում եր այդ իրականությունը, խարանում
նրա ախտերը և պայքարի կոչում նրա դեմ:

Սալտիկով-Շչեդրինը Լենինի ամենասիրելի գրողներից մեկն
եր: Այդ մասին են խոսում մեծուարիտների միաբերան վկայու-
թյունները: Վոչ վոքից Լենինն այնքան հաճախ չեր ոգտվում
իր կրթոտ հովաթանների համար իբրև բեկեռիստական փայլուն
լուսարանությունների աղբյուրի, վորքան հենց Սալտիկովից:

¹ Յես չեյի ծախու հանում քնարս, բայց պատահում եր,
Յեթե սպանում եր անողջ ճակատագիրը,
Քնարիցս ՍԽԱԼ ԸՆՁՅՈՒՆ եր իրում,
Իժ ձեռքը...

² ЛЕНИН. „Еще один поход на демократию“ т. XVI, стр. 132-133.

« Լիբընիցս մեջբերումներ եր կատարում նա նույնիսկ այնպիսի
թվում ե, հույժ հետադոտական աշխատություններում, ինչպես
« Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում » կամ « Ագրարային
հարցը և Մարքսի քննադատները »: « Առանց այդպիսի մի խնդիր
(հեգելյան դիալեկտիկայի մատերիալիստական մեկնաբանությու-
նը. — Ա. Լ.) իրեն առաջադրելու և այն սիստեմատիկ կերպով կա-
տարելու, մատերիալիզմը չի կարող մարտնչող մատերիալիզմ
լինել: Նա կմնա, գործադրելով Շչեդրինյան արտահայտությունը,
վոր այնքան մարտնչող, վորքան մարտնչելի »¹: « Ի՞նչպես մարդ-
կանց սիրտը չի խառնում այսպիսի — գործածում եմ Շչեդ-
րինյան արտահայտությունը — լեզվային պոռնիկությունից »²:

Լենինի յերկերի եջերում հանդես են բերվում Շչեդրինի գրեթե
բոլոր հերոսներն իրենց քաղաքական նոր կերպարանքներով: Այստեղ
մենք հանդիպում ենք և՛ լիբերալ յեղանակով ճոռոմաբանող պոմ-
պուզուներին, և՛ սև հարյուրյակային համոզմունքներե տեր ախա-
նավոր պաշտոնյաներին, և՛ մանր քաղցնի դուրս յեկած իդեա-
լիստ Կարասին, և՛ գերիմաստուն խարակաձկան, և՛ ընկճված ու
ճնշված գեղջուկ Կոնյագային: Պատկերների այս գալերեան փակ-
վում ե Պորֆիրէյ Գոլովյեվի պերճախոս կերպարանքով: Առանձ-
նապես հաճույքով ե հիշատակում Լենինը Շչեդրինի Իուդուչկա-
յին: « Սա այն Իուդուչկան ե, վորն իր ճորտատիրական
համակերանքներն ու կապերն ոգտագործում ե բանվորներին և
գյուղացիներին խաբելու համար, ի պաշտպանություն կուլակից
ու վաշխառույից՝ « տնտեսապես թուլյին պանպանելու » և նրա
վրա « խնամակալելու » արտաքինի տակ գործադրելով այնպիսի
միջոցառումներ, վորոնք աշխատավորներին իջեցնում են « ստոր
ռամիկի » աստիճանին, նրանց ամբողջապես հանձնելով ճորտա-
տիր-կալվածատիրոջ ձեռքը և դրանով առավել ևս անպաշտպան
դարձնելով նրանց բուրժուազիայի հանդեպ »³: Կալվածատիր-ճոր-
տատիրոջ այդ չարագուշակ պատկերը Լենինն առանձնապես հաճա-
խակի յե բերում: 1905 թվի հեղափոխության ճնշման և ազնվակա-
նական ռեակցիայի հաղթանակի եպոխայում Լենինը բացական-
չում ե. « Ափսոս, վոր Շչեդրինը չապրեց մինչև ոռուական « մեծ »
հեղափոխությունը: Նա, հավանաբար, նոր գլուխ կավելացներ
« Պարոնայք Գոլովյեվներին », նա կպատկերացներ Իուդուչկա-
յին, վորը հանգստացնում ե խոշտանգված, ծեծված, քաղցած,
ատրկացված մուծիկին. — դու բարելավվում ես սպասում: Դու հիա-

¹ ЛЕНИН, «О значении воинствующего материализма» т. XXV, стр. 186.

² ЛЕНИН, т. XV, стр. 336.

³ ЛЕНИН, «Что такое «друзья народа»...» т. I, стр. 186.

«Թափված ես քաղցի, ժողովրդի գնդակոծման, խարաղանի և ստրակի վրա հիմնված կարգերի մեջ փոփոխութեան բացակայութեամբ: Դու գանգատվում ես «փաստերի բացակայութեանը»: Յերախտամուտ: Բայց չե՞ վոր հենց փաստերի այդ բացակայութեանը մեծագույն կարեւորութեան ունեցող փաստ եւ Չե՞ վոր քո կամքի միջամտութեան գիտակցական արդյունքն է այդ, վոր Լիգվալներն առաջվա պես տիրութեան են անում, վոր մոժիկները հանգիստ պառկում են խարաղանի տակ, առանց անձնատուր լինելու «պայքարի պոնգրայի» վնասակար յերազներին»¹:

Մեր բերած քաղվածքները հիանալի որինակ են այն բանի, թե ինչպես Լենինը կարողանում եր իր հրապարակախոսութեան մեջ ոգտագործել գեղարվեստական գրականութեան պատկերները: Նրա յերկերի մեջ մենք անագին քանակութեամբ գրական մեջբերումներ ենք գտնում Տուրգենևից, Գոգոլից, Գրիբոյեդովից, Կրիլովից, նաբոլեյիկներից, Չեխովից և ուրիշներից: Նրանց մեջ Սալտիկովին և պատկանում առաջին տեղը, և այդ, ինքնին հասկանալի յե, ամբողջպես պետք է բացատրել «ամերիկական ուղու» համար պայքարող այդ ամենաականավոր մարտիկի ստեղծագործութեան յերգիծական սրութեամբ:

Առանձնապես մեծ եր Լենինի համակրանքը Չերնիշևսկու նկատմամբ, այդ հրապարակախոսի, վորից նույնպես նա բազմիցս մեջբերումներ է կատարել ընթացիկ քաղաքական թեմաներ շողափող իր յերկերի մեջ: «Մենք հիշում ենք, ինչպես կես դար սրանից առաջ վեիկտուրական դեմոկրատ Չերնիշևսկին, իբ կյանքը նվիրելով հեղափոխութեան պործին, ասում եր. «վողորմիկի ազգ, ստրուկների ազգ: վերից վար ստրուկներ են բոլորը»: Բացահայտ և թագուն վեիկտուրական ստրուկները (ստրուկներ՝ ցարական միապետութեան նկատմամբ) չեն սիրում հիշատակել այս խոսքերի մասին: Իսկ մեր կարծիքով, զրանք իսկական հայրենասիրութեան խոսքեր էյին ...»²: «Շեյդեմանի կամ, վոր գրեթե նույնն է, Մարտովի յերանելի ժամանակակից սոցիալ-դեմոկրատներին» նույնպես զգվանք են պատճառում խորհուրդները, նրանց նույնպես ձգում է գեպի բուրժուական վայելուչ պարլամենտը կամ սահմանադիր ժողովը, ինչպես Տուրգենևիին 60 տարի սրանից առաջ ձգում եր գեպի չափավոր միապետական և ազնվականական սահմանադրութեանը, ինչպես նրան զգվեցնում եր Դորրոյլուրովի և Չերնիշևսկու գեղջկական դեմոկրատիզմը»³: «Պատ-

մական գործունեութեանը նեվսկի պրոպագանդիստի մայթը չե՞—ասում եր ուսական մեծ հեղափոխական Չերնիշևսկին: Ով «թույլ է տալիս» պրոլետարիատի հեղափոխութեանը լուկ «այն պայմանով», վոր այն ընթանա թեթև ու սահուն, վոր մեկ անգամից լինի զանազան յերկրների պրոլետարների միացյալ գործողութեան, վոր հեղափոխութեան ճանապարհը լինի լայն, ազատ, ուղիղ, վոր կարիք չլինի ժամանակ առ ժամանակ, դեպի հաղթանակ զնալով, ամենամանր գոհեք տալ, «նստած մնալ պաշարված ամբողջում» կամ գնալ նեղ, անանց, վորտապտույտ ու վտանգավոր լինանային կածաններով,—նա հեղափոխական չե, նա իրեն չի ազատագրել բուրժուական ինտելիգենցիայի պեղանտութեանից, նա գործնականում շարունակ գլուրկելիս կլինի հակահեղափոխական բուրժուական յերախտամուտ, ինչպես մեր աջ եսերները, մենշևիկները և անգամ (թեպետ և ավելի սակավ) ձախ եսերները»¹:

Այս քաղվածքներին—զրանք հեշտ է բազմացնել—անհրաժեշտ է կցել ն. Կ. Կրուպսկայայի վկայութեանը այն չափազանց զբաղան վերաբերմունքի մասին, վոր ուներ Լենինը Չերնիշևսկու բնավորութեանի նկատմամբ: «Նա սիրում եր Չերնիշևսկու «Ինչ անել» վեպը, չնայած նրա սակավ գեղարվեստական, միամիտ ձեւի: Յնա զարմացած էյի, ինչպիսի ուշադրութեամբ նա կարդում եր այդ վեպը և ինչպիսի ամենանուրբ գծեր, վոր կան այդ վեպում, նա նշում եր»²:

Վոչ մի տարակույս չկա այն մասին, վոր Չերնիշևսկու նկատմամբ Լենինի տածած համակրանքի մեջ կար յերկու հանճարեղ հեղափոխականների յուրատեսակ ժառանգականութեան, վոր Լենինը բարձր էր գնահատում Չերնիշևսկու՝ իբրեւ մարքսիզմի ամենաուշագրավ նախադարձներից մեկի: «Չերնիշևսկին նրան վարակեց իր անհաշուութեամբ՝ հանդեպ լիբերալիզմը: Լիբերալ Ֆրազների, լիբերալիզմի վողջ զիբբի նկատմամբ անվստահութեանը կարմիր թելի պես անցնում է Լենինի վողջ գործունեութեան միջով: Յեթե վերցնենք սիբիրյան աքսորը, բողոքը «Кредо»-ի դեմ, վերցնենք խզումը Ստրուկից, այնուհետեւ այն անհաշտ զիբբը, վոր բունց Լենինը կադետների նկատմամբ, մենշևիկ-լիկվեդատորների նկատմամբ, վորոնք պատրաստ էյին գործակցել կադետների հետ, մենք կտեսնենք, վոր Վլադիմիր Իլյիչը նույն անհաշտ գիծն էր բոնում, ինչ բունել եր Չերնիշևսկին լիբերալների նկատմամբ, վորոնք դավաճանեցին գյուղացիութեանը

¹ ЛЕНИН. «Точествующая пошлость или маетовующие эсеры», т. XI, стр. 158.

² ЛЕНИН, «О национальной гордости великоросов», т. XVIII, стр. 81.
ЛЕНИН, «Очередные задачи советской власти» т. XXII, стр. 467.

¹ ЛЕНИН, «Письмо к американским рабочим», т. XXII, стр. 183.

² Н. В. КРУПСКАЯ, Воспоминания о Ленине 1931 г. стр. 187.

դիկ նրա միջավայրից և այն մարդիկ, վորոնք համակրանքով
լեցուն ենին նրա ծանր գրության նկատմամբ, այսպես կոչված
ռազնոչինները—գլխավորապես՝ ուսանող յերիտասարդությունը,
ուսուցիչները և ինտելիգենցիայի մյուս ներկայացուցիչները
—աշխատում ենին լուսավորել և արթնացնել գյուղացիա-
կան քնած մասսաներին: Բուրժուա-դեմոկրատական շարժ-
ման մեջ Միխայլովսկու պատմական մեծ ծառայությունը Ռու-
սաստանի ազատագրման ոգտին՝ այն էր, վոր նա ջերմորեն հա-
մակրում էր գյուղացիների ճնշված գրությանը, յեռանդով՝ այ-
քարում էր ճորտատիրական ճնշման բոլոր և ամեն տեսակ վրասե-
վորումների դեմ, լեզու, բացահայտ մամուլում պաշտպանում էր
—թեկուզ և ակնարկներով—համակրանքն ու հարգանքն «ընդ-
հատակի» նկատմամբ, վորտեղ գործում ենին ամենահետեվողական
և վճռական ռազնոչին դեմոկրատները, և նույնիսկ ինքն էր ող-
նում այդ ընդհատակին»¹:

Լավագույն նարոչնիկները, Չերնիշևսկու և Գորբուլյուբովի
տիպի հեղափոխականները, Ուսպենսկու և Մալտիկովի տիպի
գրողները դեմոկրատական հեղափոխության անշեղ ու անհաշտ
կողմնակիցներն ենին: Սակայն այդ չէր նշանակում, թե, լինելով
ամենից ավելի հետեվողական արտահայտիչները մասսայական
գյուղացիության բուն շահերի, վորպեսք կարող ենին այն ժա-
մանակ գյուլթյուն ունենալ, նրանք չընկան ամենայնուրեք մարտ-
բությունների մեջ: Նախ և առաջ նրանք իրեալականացնում
ենին գյուղացիությանը, հաճախ չհասկանալով նրա մեջ թաղնված
ներքին հակասությունները: Նրանք չենին հասկանում նաև այն,
վոր զուտ գյուղացիական հողի վրա հնարավոր է միայն բուր-
ժուական հեղափոխություն, թեկուզ և խիստ վճռական, խիստ
«պլեբեյական»: Նրանք աշխատում ենին գյուղացիության վզին
փաթաթել համայնքային սոցիալիզմը: Ինքնին հասկանալի յե,
ինչպես բազմիցս նշել է Լենինը, այդ սոցիալիզմը չէր կարող մի-
անգամայն ուստպիական չլինել իր իրազորմելիության տեսակե-
տից և չէր կարող միևնույն ժամանակ կիսատ-պոստ, տարտած
չլինել բուն իսկ իր բնույթով: Լենինն այդ տեսակետից համակե-
րանքով է մեջբերումներ անում առաջին աուսական մարքսիստ-
ներից մեկից՝ Ի. Ա. Գուբեվիչից: «70-ական թվականների նա-
քողնիկը, — շատ շեշտակիորեն ասում է Գուբեվիչը. — վոչ մի պատ
կերացում չունի հենց գյուղացիության ներսում յեղած դասա-
կարգային հակամարտության մասին, այդ անտագոնիզմը սահ-
մանափակելով բացառապես կուլակ կամ պրոտարույժ «շահագոր-

Յողի» և նրա զոհի՝ կոմունիստական վոգով տոգորված գյուղա-
ցու հարաբերություններով: Գլխը Ուսպենսկին առանձին էր
կանգնած իր սկեպտիցիզմով, հեզնական ժպիտով պատասխանե-
լով ընդհանուր իլլյուզիային: Գյուղացիությանը հիանալի ճա-
նաչելով և իր վիթխարի արտիստական տաղանդով, վորը թա-
փանցում էր յերեվույթների բուն եյուլթյան մեջ, նա չէր կարող
չտեսնել, վոր ինդիվիդուալիզմը դարձել է վոչ միայն վաշխառու-
յի և պարտապանի, այլև առհասարակ գյուղացիների միջև յե-
ղած անտեսական հարաբերությունների հիմքը»²:

Ուսպենսկուն Լենինն առանձին սիրով էր վերաբերվում
«կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաստանում» աշխատության
մեջ կովկասի բնութագրությունը տրվում է այդ նարոչնիկի ակ-
նարկների մեջբերումով: «Այն յերկիրը, վորը հետեվորմյան շըր-
ջանի սկզբում թույլ էր բնակված կամ բնակված էր հասաշխար-
հային անտեսությունից և նույնիսկ պատմությունից մեկուսի
կանգնած լեռնականներով, դարձել է նավթարդյունաբերողների,
գինու առվտրականների, ցորենի ու ծխախոտի ֆաբրիկանա-
ների յերկիր, և պարոն կուպոնը հպարտ լեռնականին նրա բա-
նաստեղծական ազգային զգեստի փոխարեն անխիղճ կերպով
հագցնում է յեվրոպական լակեյի զգեստը»³:

Ուսպենսկու յերկերից վերցված մի շարք պատկերներն ապ-
րում են Լենինյան հրապարակախոսության մեջ. — «կուպոնի» հե-
րոսները⁴, վոստիկանական պահակ Միքեյցովն իր «քաջիկ և բաց
չթողնել»⁵ խորհրդանշանով, «Իվան Նեպոմյայաչինները»⁶ և այլն:

Լենինը բազմիցս նշել է, վոր Ուսպենսկին վոչ միայն մյուս,
ամենից ավելի ռադիկալ նարոչնիկների հետ միասին հետեվողա-
կան դեմոկրատական հեղափոխական էր, այլև նա, Չլատովրատ-
սկու տիպի նարոչնիկներից տարբեր, վորոնք աշխատում ենին
ի սեր իրենց իղձերի՝ գյուղացիությանը «պատրաստել» հատուկ
նարոչնիկական սոուսի համար, — հիանալի տարբերում էր գյուղի
չերտավորումը և վոչ միայն հասկանում էր գյուղական կուլակի
չերտավորումը, այլև մեծագույն թախիծով, վորը նը-
բուր հատկությունները, այլև մեծագույն թախիծով, վորը նը-
բան հետագայում անձնական ազետի հասցրեց, արձանագրում էր
գյուղացիության հոծ մասսայի մանր-սեփականատիրական տեն-
դենցները և այդ տեսակետից ավելի բարձր էր կանգնում նարոչ-
նիկությունից, քայքայում էր նրա իլլյուզիաները, դժբախտաբար

¹ Լենին, «Ինչ էն «ժողովրդի բարեկամները», 5. 1, էջ՝ 157—158:

² Լենին, Յերկիր, 4. III, էջ՝ 464:

³ Լենին, Յերկիր, 4. IX, էջ՝ 31:

⁴ Լենին, Յերկիր, 4. XVIII, էջ՝ 448:

⁵ Լենին, Յերկիր, 4. XXVI, էջ՝ 171:

չտեսնելով այն նոր ուղիները, այն «փրկութիւնը», վոր միջակե
և չքավոր գյուղացիութեանը կարող եր բերել պրոլետարիատը:
Ուսպենսկու բնութագրութեան հիմքում դրված է անդրադարձ-
ման նույն թեորիան, վորը, ինչպես կտեսնենք ներքեւում, կի-
րառված է Լեւ Տոլստոյի վերաբերյալ բոլոր հոգեւորներում:

Բնութագրելով Ուսպենսկուն, Լենինը կրկնում է նույն-
պիտիւնը, վորը, ինչպես կտեսնենք այժմ, կիրառված է Տոլստոյի
նկատմամբ: Պիեխանովի համար, վորը նույնպես դրել է Գլ. Ուս-
պենսկու մասին, — վերջինս նախ և առաջ մանր-բուրժուական ին-
տելիգենտ է: Այս անձնական ծագումը — ինքի, թերևս, ինտե-
լիգենտ Ուսպենսկու հետաքրքիր ուղի դեպի գյուղացիութիւնը —
Լենինն իր ընդհանուր հոգեւորներէ մեջ (նա Գլ. Ուսպենսկուն
հատուկ հոգեւոր չէ նվիրել), կարելի չէ ասել, անտեսում է: Նրա
համար այդ չէ կարեւոր. նրա համար գերիշխող է հանդիսանում
այն փաստը, վոր Ուսպենսկին ամբողջ էյութեամբ կողմնակից է
զարգացման «ամբերիկական ուղուն», վոր նա սուբեկտիվորեն
միանգամայն ազնվութեամբ համեմուտ է այն սոցիալիստական
ուսուպիզմով և վոր դրանից բացի — դա արդեն Ուսպենսկու այն-
գիծն է, վորը նրան առանձնացնում է նրա զինակիցներէ մեջ —
նա վարակված է այն սկեպտիցիզմով նարոդնիկութեան նկատ-
մամբ, վորը վորպես հոյակապ անցում կծառայեր դեպի մարք-
սիզմը, յեթե Ուսպենսկին ապրեր մինչև համապատասխան եպո-
խան: Իհարկէ, այստեղ ևս չի կարելի չնշել Ուսպենսկու վիթխա-
րի տաղանդը. տաղանդ, վորը նույնպես վերջ ի վերջո հանգում
կը ազնվութեան, անողորմութեան, կրքի, թարմութեան, զիտողա-
կանութեան և այլն:

Մենք ամենեւին չենք ուզում ասել, թե Ուսպենսկու պրոբ-
լեմն ընդհանուր առմամբ սպառված է Լենինի կողմից: Նա առա-
ջինը չարաբար կծիծաղեր նման «ծուլ» պնդման վրա: Այստեղ,
ինչպես և ամենուրեք զբաղանադիտութեան բնագավառում, վիթ-
խարի աշխատանք կա կատարելու. բայց այդ աշխատանքը կա-
րող է կատարվել միմիայն Լենինյան ցուցումների հիման վրա:

Բայց ամենից ավելի Լենինն ուշագրութիւն է դարձրել
Լ. Տոլստոյի ստեղծագործութեանը: Ի՞նչն է զարմանալին Լենինի
մոտեցման մեջ՝ «ուսական յերկրի մեծ գրողին»: Մենք քիչ հե-
տադոտութիւններ չունենք Տոլստոյի մասին, վորոնք պատկա-
նում են մարքսիստների գրչին և գրվել են Լենինի հոգեւորներէ
առաջ ու հետո: Նրանց մեջ կան այնպիսի արժեքավոր յերկեր,
ինչպես Պիեխանովի հոգեւորները: Այդ բոլոր կետագոտողները Տոլս-
տոյին մոտեցել են, իհարկէ, դասակարգային տեսակետով: Բայց

ինչպես են նրանք հասկացել այդ դասակարգային տեսակետը:
Նրանք Տոլստոյի մեջ տեսնում էին նախ և առաջ արիստոկրա-
տական ազնվականութեան ներկայացուցչին և աշխատում էին
տոլստոյականութիւնը բղիցնել բացառապես ազնվականական
քայքայման ու կապիտալի գրոհի հանդեպ ազնվականական
ոնակցիայի պայմաններից: Տոլստոյի «մուժիկայնութիւնը» նրանց
համար մի տեսակ պարզամտութիւն էր, առաջին պաշտպանողա-
կան գծի, այսինքն դաստակերտային կուլտուրայի և կալվածա-
տերերի դասակարգի սոցիալական ղեկավարութեան պաշտպա-
նութիւնից հրաժարվելու հարկադրված ազնվականութեան
պաշտպանի յուրատեսակ, վաղորոք պատրաստված դիրք: Ի-
հարկէ, այս ամենի մեջ քիչ չէ ճշմարտութեան մասնիկը
Այդպիսի տեսակետը շատ ավելի բարձր է, քան Տոլստոյին ու
տոլստոյականութիւնը «մարդկային խղճի շարժումով» բացա-
տրելու կամ դրանք բացառիկ անձնական հանճարեղութեան ար-
դունք հայտարարելու կամ, ինչպես փորձում էին անել վերջին
տարիներս Ֆորմալիստները, Տոլստոյի ստեղծագործութիւնը
նրան ժամանակակից դրական կյանքի ձևական ու կենցաղային
պայմաններից բղիցնելու փորձը: Բայց այս համեմատաբար
ճիշտ տեսակետն էլ դժգույն ու ազոտ է ներկայանում, յեթե
այն համեմատում ևս Լենինի հանճարեղ վիճակութեան հետ:
Լենինի շնորհիվ Տոլստոյը վոչ միայն չզաղարեց մեզ համար լի-
նել ազնվականութեան ծիլը, այլ, իր այդ հատկութիւնը պահե-
լով իր բնական քիչ լուրջ յեղակետ, իր ստեղծագործութեան հսկայա-
կան հասակով նա խորապես համապատասխան դուրս յեկավ սո-
ցիալական այն մեծ մոմենտի հետ, վորով այդ ստեղծագործու-
թիւնը բնորոշվեց, և այն, ճիշտ է, իր գիտակցութեամբ հակա-
սական և անկազկակերպ դասակարգի հսկայական չափերի հետ,
վորի արտահայտիչն էր հանդիսանում իրականութեան մեջ այդ
«կոմսը»: «Գյուղական Ռուսաստանի բոլոր «հին հիմքերի» շեշտա-
կի բեկանումը սրեց նրա ուշագրութիւնը, խորացրեց նրա շահա-
կութեանը իր շուրջը կատարվածի նկատմամբ, հանգեց նրա
գրգռութիւնն իր շուրջը կատարվածի նկատմամբ, հանգեց նրա
կուլթեամբ Տոլստոյը պատկանում էր Ռուսաստանի բարձրագույն
կալվածատիրական ավազանուն, նա կապերը խղեց այդ միջավայրի
բոլոր սովորական հայացքներից և, իր վերջին յերկերի մեջ,
կրքոտ քննադատութեամբ հարձակվեց բոլոր ժամանակակից
պետական, յեկեղեցական, հասարակական, տնտեսական կարգե-
րի վրա, վորոնք հիմնված էին մասսաների ստրկացման, նրանց
թշվառութեան, գյուղացիների և առհասարակ մանր տնտեսատե-

րիքի քայքայման, բռնութեան և յերեսպաշտութեան վրա, վորոնցով վերից վար տողորված ե վողջ ժամանակակից կյանքը»¹ Այն սոցիալական փաստը, վորը գրված ե Տոլստոյի ստեղծագործութեան հիմքում, դա, ըստ Լենինի, ամբողջ հին, ֆեոդալական ճորտատիրական Ռուսաստանի փոխարինումն ե կապիտալիստական Ռուսաստանի, իսկ այն դասակարգը, վորն իր վողջ սոցիալական հոգեբանութեամբ վորոշեց Լ. Տոլստոյի մոտումստալ ե սիւնունայն ժամանակ խորապես հակասական, միաժամանակ հեղափոխական և ռեակցիոն իդեոլոգիան, դա գյուղացիութեանն ե:

Լենինը Տոլստոյին քիչ աշխատութեան չի նվիրել: Այդտեղ մենք գտնում ենք «Լեվ Տոլստոյը վորպես ռուսական հեղափոխութեան հայելին» հոդվածը, վորը նախ տպագրվեց ՌՍԴԲԿ Պետերբուրգի և Մոսկվայի կոմիտեաների որդան «Պրավդա» թերթում 1908 թվին ժնեվում, հետո Տոլստոյի հիանալի նեկրոլոգը, վորը մեծ գրողի մահից անմիջապես հետո տպագրվեց ՌՍԴԲԿ կենտրոնական որդան «Սոցիալ-դեմոկրատ»-ում (յերկու հոդվածներն ել տպագրվել են առանց ստորագրութեան), «Լեվ Տոլստոյը և ժամանակակից բանվորական շարժումը» հոդվածը, վորը տպագրվել ե «Наш путь» թերթում 1910 թվին, «Վերապահուցութեան հերոսները», հրատարակված նույն թվին «Мысль» ժուրնալում, վորը խարանում ե «անսկզբունքայնութեան շրջանցիկ որինակները» թողած մենշևիկ-լիվիզատորների կատակները Տոլստոյի նկատմամբ, «Լ. Ն. Տոլստոյը և նրա եպոխան» հոդվածը, վորը վորոշ չափով ամփոփում ե Լենինի իդեաները Տոլստոյի մասին և վորը տպագրվել ե 1911 թվին «Звезд» ժուրնալում:

Տոլստոյի մասին Լենինի հայացքների շարադրումն ավելի կուռ դարձնելու նկատառումով, հայացքներ, վորոնք վիթխարի նշանակութեան ունեն վողջ գրականագիտութեան հետագա ուղիների համար, մենք նախ կանգ կառնենք այս վերջին հոդվածի վրա: Այստեղ մենք կարդում ենք. «Այն եպոխան, վորին պատկանում ե Լ. Տոլստոյը և վորը հիանալի ռելիեֆութեամբ անդրադարձել ե ինչպես նրա հանճարեղ գեղարվեստական յերկերում, այնպես ել նրա ուսմունքի մեջ, 1861 թվից մինչև 1905 թվականըն ընկնող եպոխան ե: Ճիշտ ե, Տոլստոյի գրական գործունեությունը սկսվել ե ավելի առաջ և վերջացել ավելի ուշ, քան սկսվել յեվ վերջացել ե այդ շրջանը, բայց Լ. Տոլստոյը վորպես գեղարվեստագետ և վորպես մտածող կազմավորվել ե հենց այդ շրջանում, վորի անցումային բնույթը ծնունդ տվեց թե՛ Տոլս-

տոյի յերկերի և թե՛ «տոլստոյականութեան» բոլոր առարկերի գծերին: «Աննա Կարենինա» վեպում Կ. Լեվինի բերանով Լ. Տոլստոյը չափազանց վառ կերպով արտահայտել ե, թե վորն եր ուսական պատմութեան շրջագարձն այդ կես դարում... «Պոսակցութեանները բերքի մասին, բանվորներ վարձելու մասին յեվ այլն, վորը Լեվինը գիտեր, վոր ընդունված ե ինչ վոր շատ ցածրը բան համարել... այժմ Լեվինի համար կարեվոր եյին թվում»: «Դա, թերեփո, կարեվոր չեր ճորտատիրական իրավունքի որոք, կամ կարեվոր չե Անգլիայում: Յերկու դեպքում ել բուն պայմանները վորոշված են. բայց մեզ մոտ այժմ, յերբ այս ամենը շուտ ե յեկել և լուր պատվորվում ե, այն հարցը, թե ինչպես են գոյանում այդ պայմանները, միակ կարեվոր հարցն ե Ռուսաստանում», մտածում եր Լեվինը...»:

«Մեզ մոտ այժմ այս ամենը շուտ ե յեկել և լուր պատվորվում ե»,—դժվար ե պատկերացնել 1861—1905 թվականների ավելի դիպուկ բնութագրութեան (այսպես ե մեկնաբանում Լենինըն իր հոդվածում Տոլստոյի հերոսի մտքերը.—Ա. Լ.): Այն, ինչ գրուտ ե յեկել, լավ հայտնի յե կամ, առնվազն, լիովին ծանոթ ե յուրաքանչյուր ռուսի: Դա ճորտատիրական իրավունքն ե և նրան համապատասխանող վողջ «հին կարգը»: Այն, ինչ լուր պատվորվում ե..., կատարելապես անծանոթ, ոտար, անհասկանալի յե ազգաբնակչութեան ամենալայն մասսային: Տոլստոյի համար այդ «լուր պատվորվող» բուրժուական կարգը գծվում ե աղոտ կերպով, խրովիլակի ձեվով—Անգլիա: Հենց խրովիլակի, վորով հետև այդ «Անգլիայի» հասարակարգի համակարգ գծերը, կապիտալի տիրապետութեան, փողի գերի, փոխանակութեան յերեվան գալու և դարգացման հետ այդ կարգերի կապը պարզելու ամեն մի փորձ Տոլստոյը թխտում ե, այսպես ասած, սկզբունքորեն: Նարոդներին նման նա չի ուղում տեսնել, նա աչքը փակում ե, յերես ե դարձնում այն մտքից, թե Ռուսաստանում «դասավորվում ե» վոր այլ ինչ յեթե վ չ բուրժուական կարգեր: Արդարեվ, 1861—1905 թ. թ. շրջանի համար (նույնպես և մեր ժամանակի համար) Ռուսաստանի վողջ հասարակական—քաղաքական գործունեությունն ամենամեղապա խնդիրների տեսակետից յեթե վոր «միակ կարեվոր», ապա կարեվորագույն հարցն այն եր, թե ինչպես «կը դասավորվեն» այդ կարգերը, բուրժուական կարգերը: վորոնք խիստ բազմազան ձևեր եյին ընդունել «Անգլիայում», Գերմանիայում, Ամերիկայում, Ֆրանսիայում և այլն: Բայց Տոլստոյի համար հարցի այդպիսի վորոշակի, կոնկրետ պատմական գրումը միանգամայն ոտար բան ե: Նա դատում ե վերացականորեն, նա

¹ ЛЕНИН, Л. Н. Труды и современное рабочее движение, т. XIV, стр. 405.

թույլ և աալիս միայն բարոյականութեան «նազիտենական» սկզբ-
բունքները, կրօնի հավիտենական սկզբունքները տեսակետը, չը-
գիտակցելով այն, վոր այդ տեսակետը լոկ իրենուդիական ան-
զբազարձումն և հին («շուռ յեկած») կարգերի, ճարտարական
կարգերի, արեվելյան ժողովուրդների կյանքի կարգերի»¹։

Միանգամայն վորոշակիորեն ընդգծելով, վոր Տոլստոյի ուս-
մունքը պետք է սոցիալիստական համարել, Լենինը միևնույն
ժամանակ, սակայն, այն համարում է ուտոպիական և ռեակցիոն։
Նա այդ մասին ասում է. «Ահա հենց արեվելյան կարգերի, ասի-
ական կարգերի իրենուդիա յե հանդիսանում տոլստոյականու-
թյունն իր ռեալ պատմական բովանդակութեամբ։ Այստեղից՝ և՛
ասկետիզմը, և՛ բանութեամբ չարին չհակառակելը, և՛ պետիիզմի
խորը շեշտերը, և՛ այն համոզմունքը, թե «ամեն ինչ վոչինչ է,
ամեն ինչ նյութական՝ վոչինչ է» («О смысле жизни», էջ՝ 52), և՛
հավատքը «վոզու», «ամեն ինչի սկզբի» հանդեպ, վորի նկատ-
մամբ մարդը լոկ «իր հոգու փրկութեան գործին դրված» «աշխա-
տավոր» է և այլն։ «Պետիիզմը, չհակառակելը, «վոզու» առկո-
չումը մի իրենուդիա յե, վորն անխուսափելիորեն յերեվան է
գալիս այնպիսի եպոխտում, յերբ վոզը հին կարգերը «շուռ են
յեկել», և յերբ այդ հին կարգերում դաստիարակված, մոր կաթի
հետ այդ կարգերի սկզբունքները, սովորութիւնները, տրագիցիա-
ները, հավատալիքները ներծած մասսան չի տեսնում և չի կա-
րող տեսնել, թե ինչպիսին են նոր «կազմավորվող» կարգերը,
վոր հասարակական ուժերը և ինչպես են այն «կազմավորում»,
վոր հասարակական ուժերն ընդունակ են փրկություն բերել
«բեկման» եպոխտներին հատուկ անհամար, առանձնապես սուր
աղետներէից... Տոլստոյի ուսմունքն անպայման ուտոպիական է
և, իր բովանդակութեամբ, ռեակցիոն՝ այդ բառի ամենաճիշտ և
և ամենախորը նշանակութեամբ։ Բայց ամենեվին չի հետևում
այն, թե նրա ուսմունքը սոցիալիստական չէր, վոչ էլ
այն, թե նրա մեջ չկային քննադատական այնպիսի տարրեր, վո-
րոնք ընդունակ են արժեքավոր նյութ հայթայթել առաջավոր
դասակարգերի լուսավորութեան համար»²։

Այդ նույն հոգվածում, վորը գրվել է արդեն այն բանից
հետո, յերբ ամեն տեսակ լիբերալներ, նարոչնիկներ և միսսիկ-
ներ փորձում էին Լեվ Տոլստոյի մահով առաջացած մեծ շար-
ժումն ոգտագործել իրենց նպատակների համար, Լենինն առանձ-
նապես խստիվ ընդգծում է, վոր տոլստոյականութեան սոցիալա-

կան բովանդակութեան նշանակությունը անցյալին է վերաբե-
րում և վոր ներկայի համար այդ ուսմունքի վոզը եյությունը
բացասական է, իսկ ամեն մի կոկետությունը տոլստոյականու-
թեան նկատմամբ պրոլետարական աշխարհայեցողութեան կող-
մնակցի համար իսկական հանցագործություն է հանդիսա-
նում։ «Քառորդ դար սրանից առաջ Տոլստոյի ուսմունքի քննա-
դատական տարրերը կարող էին գործնականում յերբեմն
ոգուտ բերել ազգաբնակչութեան մի քանի խավերին՝ հա-
կառակ տոլստոյականութեան ռեակցիոն և ուտոպիական
գծերին։ Իրցուք վերջին տասնամյակի ընթացքում դա այդ-
պես լինել չէր կարող, վորովհետև պատմական զարգացումը քիչ
չքնաց առաջ 80 ական թվականներից մինչև անցյալ դարի վեր-
ջը։ Իսկ մեր որերին, այն բանից հետո, յերբ վերելում մեր մատ-
նանշած մի շարք գեպքերը վերջ դրին արեվելյան անշարժու-
թեանը, մեր որերին, յերբ այնքան վիթխարի տարածում են ու-
նեցել «վեխականների» գիտակցաբար հետադիմական, նեղ դա-
սակարգային, շահամուլական-դասակարգային իմաստով հետադի-
մական իդեաները լիբերալ բուրժուազիայի մեջ,— յերբ այդ իդե-
աները վարակել են նույնիսկ համարյա թե մարքսիստների մի
մասին, «լիվիլիզատորական» հոսանք ստեղծելով,— մեր որերին
Տոլստոյի ուսմունքն իդեալականացնելու, նրա «չհակառակելը»,
նրա՝ «վոզու» առդիմումը, «բարոյական ինքնակատարելագործ-
ման» նրա կոչերը, «խղճի» և ընդհանրական «սիրո» նրա վար-
ճապետությունները, ասկետիզմի ու կվիետիզմի նրա քարոզները
և այլն արդարացնելու կամ մեղմացնելու ամեն մի փորձ ամենա-
անմիջական ու ամենախորը վնասն է բերում»¹։

«Տոլստոյը և նրա եպոխտն» հոգվածը տալիս է հաստատուն
ու հստակ ռեզյումե, Տոլստոյի ընդհանուր գնահատականը՝ ինչ-
պես գենետիկ կողմից, այսինքն այն ուժերի տեսակետից, վո-
րոնք ծնունդ տվին Տոլստոյի ստեղծագործութեանը, այնպես էլ
Փունիցիոնալ տեսակետից, այսինքն՝ այն ներգործութեան իմաս-
տով, վոր կարող էին ունենալ Տոլստոյի յերկերն իրենց գոյու-
թեան տարրեր եպոխտներում։ Այդ չի նշանակում, սակայն, թե
Լենինի մյուս հոգվածներն այսպես ասած ծածկվում և հանվում
են վերոհիշյալ հոգվածով։ Նրանց բովանդակությունը հարուստ
է և կարիք ունի հատուկ ուսումնասիրութեան։ Փամանակի տե-
սակետից առաջին տպագրված հոգվածը— «Լեվ Տոլստոյը վորպես
ուսուսական հեղափոխութեան հայելին»— քիչ այլ ուղիով է ընթա-
նում, քան մեր նոր մեջբերած հոգվածը։ Վերջին, ամփոփող հոգ-

¹ ЛЕНИН-Л. Н. Толстой и его эпоха, т. XV, стр. 100.

² Там же, стр. 104.

¹ ЛЕНИН Л. Н. Толстой и его эпоха, т. XV, 103.

վածում Լենինը յեւնում և հպոխայի սահմանումից և բնութա-
գրութիւննից: Մեթոդաբանորեն նա այստեղ սովորեցնում և իրոք
խոշոր և սոցիալապետ նշանակալի գրական յերեվոյթին մոտե-
նալիս՝ ճշտիվ սահմանել նրա կենդանի, հասարակական ժամա-
նակագրութիւնը, այսինքն՝ սոցիալական յերեվոյթիների այն-
կապը, վորը հետազոտելի որեկտի պատմական հողն և հանդիսա-
նում: Այնուհետև, պետք և բռնել հիմնական ողակը ղեպքերի այս-
ներհյուսման մեջ և գտնել, թե ինչպես և նա, այդ գերիշխող ու-
ղակն անդրադարձել իրեւոյթիայի գերիշխող գծերի մեջ, իսկ
դրանով, իհարկե, նաև հետազոտելի յերկերի ձեւի մեջ: Բայց
հենց Տոլստոյի մասին Լենինի գրած առաջին հոդվածի պրակտի-
կան սովորեցնում և այլ մոտեցման հնարավորութիւնը: Այստեղ
Լենինը սկսում և Տոլստոյի բուն ստեղծագործութիւնն կառուց-
վածքի հանճարեղ վերլուծութիւննից, նրա հիմնական բնութիւթ-
ու նրա հիմնական հակասութիւնների բացահայտումից և, ար-
պէս այստեղից յերեւոյթ, եքսկուրսիա յե կատարվում այն սոցի-
ալական պայմանների բնագավառը, վորոնք ծնունդ են տվել և
չնչին կարող ծնունդ չտալ այդպիսի արդիւնքի:

Նա սկսում և Տոլստոյի ուսմունքի մեջ յեղած հակասու-
թիւնների շարագրումից չի կարելի, չի հաջողվի «խլացնել այն
հարցի ուղիղ և հստակ պատասխանի պահանջը, թե ինչից են
առաջանում «տոլստոյականութիւն» ազազակող հակասութիւնն-
ները, մեր հեղափոխութիւնն վոր թերութիւններն ու թուլու-
թիւններն են արտահայտում նրանք: Հակասութիւնները Տոլս-
տոյի յերկերում, հայացքներում, ուսմունքների մեջ, շկոյալում
իրոք ազազակող են: Մեկ կողմից, հանճարեղ գեղարվեստագետը,
վորը տվել և վոչ միայն ուսական կյանքի անդուգական պատ-
կերներ, այլ և համաշխարհային գրականութիւնն առաջնակարգ
յերկեր: Մյուս կողմից՝ Բրիտանոսով խենթացած կալվածատիրը՝
Մեկ կողմից՝ հիանալի ուժեղ, անմիջական ու անկեղծ բողոք ընդ-
դեմ հասարակական ստի և կեղծիքի, — մյուս կողմից՝ «տոլստոյա-
կանը», այսինքն՝ մաշված, հիստերիկ նվազողը, վոր ուսական
ինտելիգենտ և կոչվում, վորը, հրապարակով իր կուրծքը ծեծե-
լով, ասում և. «յես պիղծ եմ, գարշելի, բայց յես գրազվում եմ
բարոյական ինքնակատարելագործմամբ, յես այլևս միս չեմ ու-
տում և սնվում եմ բրնձի կտտիտներով»: Մեկ կողմից՝ կապի-
տալիստական շահագործման անխնա քննադատութիւն, կառա-
վարական բռնութիւնների, դատարանի ու պետական կառավար-
ման կոմեդիայի մերկացում, հարստութիւնն աճման ու քաղաքա-
կրթութիւնն նվաճումների և ազգատութիւնն աճման, բանվորա-
կան մասսաների վայրենացման ու տանջանքների հակասութիւն-

ների վողջ խորութիւնն բացում. մյուս կողմից՝ բռնութիւնն «չա-
բին չհակառակելու» խենթ քարոզ: Մեկ կողմից՝ ամենազգաստ
ռեալիզմ, բոլոր և ամեն տեսակ դիմակների զերծում. — մյուս կող-
մից՝ աշխարհիս ամենագծում բաներից մեկի, այն և՛ կրոնի քա-
րոզ, ձգտում՝ պետական պաշտոնով տերտերների տեղը դնելու
բարոյական համոզմունքով տերտերներին, այսինքն մշակելու
ամենանուրբ և այդ պատճառով ևլ առանձնապես գարշելի տեր-
տերականութիւն: Իրոք վոր՝

Դու և՛ աղքատ ես, և՛ լիառատ,
Դու և՛ հոգ ես, և՛ անհոգ,
— Մայր Ռուստանն՝

Նշելով այնուհետև, վոր այս տարրերնակ շիւա չիթի մեջ
վոչ մի կերպ չի կարելի տեսնել ուսական բանվորական հեղա-
փոխութիւնն հայելին, Լենինը փնտռում և, թե ինչպիսի հեղափո-
խութիւնն և անդրադարձել այս պղտոր ու անհարթ հայելու մեջ,
և ասում և. «... Հակասութիւնները Տոլստոյի հայացքների և
ուսմունքների մեջ պատահականութիւնն չեն, այլ արտահայտու-
թիւնն այն հակասական պայմանների, վորոնք մեջ գտնվում եք
XIX դարի վերջին յերեսնամյակի ուսական կյանքը: Նահապե-
տական գյուղը, յերեկ միայն ազատագրված ճորտատիրական ի-
րավունքից, հանձնված եք կապիտալին և պետական գանձարա-
նին հեղեղելու և թալանելու համար: Գյուղացիական տնտեսու-
թիւնն և գյուղացիական կյանքի հին հիմքերը, հիմքեր, վորոնք
իրոք գիմացել էին դարերի ընթացքում, անսովոր արագու-
թիւնն սկսեցին խորտակվել: Տոլստոյի ստեղծագործութիւնն հիմ-
նական շարժիչն և հանդիսանում, ըստ Լենինի, այն բողոքը
«առաջ շարժվող կապիտալիզմի, մասսաների քայքայման և հո-
գազրկման դեմ, վորին պետք և ծնունդ տար նահապետական
ուսական գյուղը»: Դրանով և վորոշվում նաև զրոզի նշանակու-
թիւնը: «Տոլստոյը ծիծաղելի յե իբրև մարդկութիւնն վերկուլթիւն
նոր դեղատոմսեր գտնող մարգարե, — և այդ պատճառով միանգա-
մայն վողորմելի յեն արտասահմանյան և ուսական «տոլստոյա-
կանները», վորոնք ցանկանում են դոգմայի վերածել նրա ուս-
մունքի հենց ամենաթուլ կողմը: Տոլստոյը մեծ և, իբրև այն ի-
դեաների և այն տրամագրութիւնների արտահայտիչ, վորոնք
գոյացել էին ուսական բազմախիտն գյուղացիների մեջ՝ Ռու-
սաստանում բուրժուական հեղափոխութիւնն վրա հասնելու ժա-
մանակները: Տոլստոյն որիզինալ և, վորովհետև նրա հայացքնե-
րի ամբողջութիւնը, վորոնք՝ իբրև ամբողջ՝ վնասակար են, ար-
տահայտում և հենց մեր հեղափոխութիւնն առանձնահատու-

1. Հ. XI, էջ 332:
Լենինը և գրականութիւնը—5

Քյուլնները, իբրև գյուղացիական բուրժուական հեղափոխու-
թյուն: Այդ բողոքը նրան հարազատ դարձրեց գյուղացիությա-
նը, և գյուղացիական տրամադրությունների հզոր տարերքը տի-
րապետեց Տոլստոյին:

Բայց այդ դիրքերն արդյո՞ք իրոք հեղափոխական դիրքեր
են հանդիսանում: Վո՞չ, նրանք յերկյակ են, և վերջինս Լենինը
բաց և անուժ նույն դիալեկտիկական վերլուծության ոգնու-
թյամբ: «Մեկ կողմից, — ասում է Լենինը, — ճորտատիրական
ճնշման հարյուրամյակները և հետոնֆորմյան ուժեղ քայքայման
տասնամյակները ատելության, գայրույթի և հուսահատ վճռա-
կանության լեռներ եյին կուտակել, — «մյուս կողմից, գյուղ-
ղացիությունը, ձգտելով հանրակեցության նոր ձևերի, շատ ան-
գիտակցաբար, նահապետորեն, խենթի պես եր վերաբերվում այն
բանին, թե ինչպես է լինելու այդ հանրակեցությունը, ինչպիսի
պայքարով պետք է ազատություն նվաճել, ինչպիսի ղեկավար-
ներ կարող է նա ունենալ այդ պայքարում, ինչպես են վերա-
բերվում գյուղացիական հեղափոխության շահերին բուրժուա-
գիտան և բուրժուական ինտելիգենցիան, ինչո՞ւ անհրաժեշտ է ցա-
րական իշխանության բռնի տապալումը կալվածատիրական հո-
ղատիրության վո՞չնչացման համար: Գյուղացիության վողջ անց-
յալ կյանքը նրան սովորեցրել էր ատել բարինին և չինովնիկին,
բայց չէր սովորեցրել և չէր կարող սովորեցնել, թե վճարեղ փրնտ
ուել բոլոր այդ հարցերի պատասխանը»: Գյուղացիության մի
փոքր մասը միայն այդ հարցերը լուծում էր հեղափոխական
կողմով: «Գյուղացիության մեծ մասը լալիս էր և աղոթում, խել-
քին զոռ էր տալիս և յերազում, ազերսագրեբ էր գրում և «խընդ-
բարկուններ» առաքում, — միանգամայն Լեվ Նիկոլայեվիչ Տոլստո-
յի վոգով»: Յեվ ամփոփում. «Տոլստոյն անդրադարձրեց ցավոտ
ատելությունը, հասունացած ձգտումը լավագույնին, անցյալից
ազատագրվելու ցանկությունը, — և յերազկոտության, քաղաքա-
կան անդաստիարակություն, հեղափոխական փափկամորթության
տհասությունը»¹:

Ամենից ավելի ջերմորեն, Տոլստոյի համար ամենից ավելի
զրականորեն Լենինը գրել է նրա նեկրոլոգը: Բայց վիթխարի
սխալ կլինե՞ր յերեվակայել, թե իբր մեծ ծերունու մահից, այս-
պես ասած, հուզված, Վլադիմիր Իլյիչը ծովել է զրական գնահա-
տության կողմը: Այդ գնահատությունը, ինչպես բոլոր մյուսնե-
րը Լենինի մոտ, բազմակողմանի յե և դիալեկտիկական: Յեթե

Տոլստոյի մասին Լենինի՞ մեր մեջ բերած հողվածում առանձնապես
ընդգծված է նախազգուշացումը վորեհ չափով առլատոյականու-
թյամբ տարվելուց, ապա այս ամենից չի հետեվում, թե դրանով
իսկ շնջվում են այն բարձր գովասանքները, Տոլստոյի գեղարվես-
տական յերկերի այն բարձր գնահատականը, վորը տրված է նեկ-
րոլոգի մեջ: «Աննա Կարենինա»-յի և ժողովրդական պատմվածք-
ների հեղինակը նկարում է «1861 թվից հետո ել կիսաճորտա-
տիրության մեջ մնացած Ռուսաստանը, գյուղական Ռուսաստա-
նը, կալվածատիրոջ և գյուղացու Ռուսաստանը»: «Նկարելով այդ
ըրջանը Ռուսաստանի պատմական կյանքում, Լ. Տոլստոյը կարո-
ղացավ իր աշխատությունների մեջ դնել այնքան մեծ հարցեր,
կարողացավ բարձրանալ այնպիսի գեղարվեստական ուժի աս-
տիճանի, վոր նրա յերկերն առաջին տեղերից մեկը գրավեցին
համաշխարհային գեղարվեստական գրականության մեջ: Հեղա-
փոխության նախապատրաստման եպոլան ճորտատերերի ճգնած
յերկրներից մեկում Տոլստոյի հանճարեղ լուսաբանության շնոր-
հիվ հանդես յեկավ իբրև մի քայլ դեպի առաջ վողջ մարդկություն
գեղարվեստական զարգացման մեջ»¹:

Այս գնահատականը մեթոդաբանական վիթխարի արժեք
ներկայացնող մի պնդում է պարունակում: «Գայլը դեպի առաջ
վողջ մարդկության գեղարվեստական զարգացման մեջ» այստեղ
ընդունվում է իբրև արդյունք յերկու գործոնների: Հիմնականն
է հանդիսանում այն հսկայական նյութը, վորն այսպես ասած ին-
քըն իրեն առաջադրում է գեղարվեստորեն արտահայտվելու հա-
մար: Այդ կարգի հասարակական մեծ նյութը, վոր համամարդկա-
յին արժեք ունի, ինչպես յերևում է Լենինի խոսքերից, առկա յե
լինում այնտեղ, վորտեղ լայն չափով նախապատրաստվում է խո-
րը հեղափոխությունը: Յերկրորդ գործոնն է հանդիսանում «հան-
ճարեղ լուսաբանությունը», այսինքն՝ այդ նյութի բարձր գեղար-
վեստական ձևավորումը:

Այստեղից կարելի յե անել այսպիսի յեղրակացություն. յե-
թե կա բիուրգիորեն հանճարը, այսինքն՝ բնական ձիրքերի այն-
վողջ գումարը, վորը, գիցուք, ունի Լ. Տոլստոյը, բայց չկա սո-
ցիալական մեծ նյութը, — ապա մարդկային արվեստը մի քայլ չի
անի դեպի առաջ, լավագույն դեպքում մենք կունենանք ձեվի
ճարտար վարպետ, վորը կկրկնի ինչ-վոր անցածը կամ, բովան-
դակության բացակայության պատճառով, կսկսի ձևական վար-
ժություններ կատարել: Նու, իսկ յեթե մեծ բովանդակությունը
կա, իսկ հարմար հանճար չկա:

1. ЛЕНИН «Лев Толстой как зеркало русской революции», т. XII, стр. 332-334.

1. ЛЕНИН. «Л. Н. Толстой», т. XIV, стр. 400

Հարցն այդ կերպ դնելը ճիշտ չէ: Ինչպես յերևում է արդեն հենց իր՝ Լենինի ասածներին, միայն Տոլստոյը չէ, վոր ողջովն է վերոհիշյալ մեծ նյութին. յեթե տանք միայն առաջնակարգ գրողների անունները, ապա, առանց հեռանալու իր իսկ Լենինի բնութագրություններից, կարելի յեմատնանշել Սալտիկով-Շչեգրինին և Գլեբ Ուսպենսկուն: Իսկ առհասարակ հասարակության ընդերքում արդեն կազմավորվող նոր մտածելակերպի ու նոր զգալակերպի համար հանձարեղ ձայնատարի առկայության հարցը լուծվում է այն հանգամանքով, վոր բիրտգիրոսն տաղանդավորության քանակը, ձիրքերի քանակը նասուրալ տեսակետից յուրաքանչյուր տվյալ եպոխտում պետք է մոտավորապես հավասար լինի, բայց միայն խուլ, գորշ էպոխտներն իրենց ձիրքերի մեծ մասին թողնուցնում են, իսկ վառ, հեղափոխական էպոխտները (հատկապես հեղափոխության նախապատրաստման շրջանում), յերբ գեղարվեստորեն իգեոլոգիական ձևակերպումները միակ հնարավոր ձևակերպումներն են լինում, քանի վոր լայն ձևերով ակտիվ քաղաքական ստեղծագործության ժամանակը դեռ չի հասել,—առանձացնում են հատկապես մեծ քանակությամբ տաղանդներ, վորոնց հարուստ կերպով բեղմնավորել է բուն իսկ էպոխտն:

Այնուհետև Լենինի մոտ հետևում են Տոլստոյին փառաբանող բազմաշնչակալից տոգեր. «Տոլստոյ գեղարվեստագետը չընչին փոքրամասնությունն է հայտնի նույնիսկ Ռուսաստանում: Նրա մեծ յերկերն իրոք բալտի սեփականությունը դարձնելու համար հարկավոր է պայքար և պայքար ընդդեմ այնպիսի հասարակակարգի, վորը միլիոնավորների և տասնյակ միլիոնավորների դատապարտել է խավարի, փակվածության, տաժանակիր աշխատանքի և թշվառության, հարկավոր է սոցիալիստական հեղաշրջում: Յեվ Տոլստոյը տվեց գեղարվեստական յերկեր, վորոնք միշտ կգնահատվեն և կկարդացվեն մասսաների կողմից, յերբ նրանք իրենց համար մարդավայել կյանքի պայմաններ կստեղծեն, տապալելով կալվածատերերի և կապիտալիստների լուծը,—այլև նա կարողացավ հիանալի ուժգնությամբ հաղորդել ժամանակակից կարգերից ճնշված լայն մասսաների տրամադրությունը, ուրվանկարել նրանց դրությունը, արտահայտել նրանց բողոքի և զայրության տարերային զգացումը»¹:

Ըրենույն ժամանակ Լենինը վոչ մի պահ աչք չի փակում Տոլստոյի սահմանափակության հանդեպ: Նա ասում է. «Բայց ջերմ բողոքողը, կրքոտ մերկացնողը, մեծ քննադատը դրա հետ»

¹ ЛЕНИН—П. Н. Толстой», т. XIV, стр. 400.

ժեկտեղ իր յերկերի մեջ յերևան հանեց Ռուսաստանի վրա շարժվող ձգնաժամի զատնաների և ձգնաժամից դուրս գալու միջոցների այնպիսի անհասկացողություն, վորը յուրահատուկ է միմիայն նախապետական, միամիտ գյուղացուն և վոչ թե յեվրոպական կրթության տեր գրողին»¹:

Նեկերուզի մեջ մենք ունենք մեր վողջ գրականագիտության համար չափազանց կարեվոր մի դրույթ ևս. «... Տոլստոյի ճիշտ գնահատականը,—գրում է Լենինը,—հնարավոր է միայն այն գասակարգի տեսակետով, վորն իր քաղաքական դերով և իր պայքարով այդ հակասությունների առաջին լուծման ժամանակ, հեղափոխության ժամանակ, ապացուցեց ժողովրդի ազատության և մասսաներին շահագործումից ազատագրելու համար մղվող պայքարում առաջնորդ լինելու իր կոչումը,—ապացուցեց իր անձնուրաց նվիրվածությունը դեմոկրատիայի գործին և բուրժուական (այդ թվում նաև գյուղացիական) դեմոկրատիայի սահմանափակության ու անհետեվողականության դեմ պայքարելու իր ընդունակությունը,—հնարավոր է միմիայն սոցիալ-դեմոկրատական պրոլետարիատի տեսակետով»²:

Չի կարելի այստեղ չբերել մի մեծ քաղվածք «Լ. Ն. Տոլստոյը և ժամանակակից բանվորական շարժումը» հոդվածից, վորի մեջ փոքր-իչ թագնված ձեվով դրված է Լենինի ուսմունքը գրական ստեղծագործության մեջ՝ հասարակական բովանդակության և գեղարվեստական ձեվի փոխհարաբերության հարցի մասին: Լենինն ասում է. «Տոլստոյի քննադատությունը նոր չէ: Նա չի ասել այնպիսի մի բան, վորը նրանից շատ առաջ, թե յեվրոպական և թե ուսական գրականության մեջ, ասած չլինեն ներանք, ովքեր յեղել են աշխատավորության կողմը: Բայց Տոլստոյի քննադատության յուրահատկությունը և նրա պատմական նշանակությունն այն է, վոր նա այնպիսի ուժով, վորը հատուկ է միմիայն հանձարեղ գեղարվեստագետներին, արտահայտում է հիշյալ շրջանի Ռուսաստանի և հենց գյուղակտն, գյուղացիական Ռուսաստանի ժողովրդական ամենալայն մասսաների հայացքների բեկումը: Վորովհետեվ ժամանակակից կարգերի քննադատությունը Տոլստոյի մոտ ժամանակակից բանվորական շարժման ներկայացուցիչների կողմից այդ նույն կարգերի քննադատությունից տարբերվում է հենց նրանով, վոր Տոլստոյը կանգնած է նախապետական, միամիտ գյուղացու տեսակետի վրա: Տոլստոյը նրա հոգեբանությունը փոխադրում է իր քննադատության, իր

¹ Ленин—П. Н. Толстой» т. XIV, с. 401:

² նույն տեղում, էջ 402:

ուսմունքի մեջ: Տոլստոյի քննադատութիւնը նրա համար ե աչ-
քի ընկնում զգացումների այդպիսի ուժով, այդպիսի կրքոտու-
թյամբ, համոզողականությամբ, թարմությամբ, անկեղծությամբ
«մինչև արժատը» հասնելու, մասսաների դժբախտության իսկա-
կան պատճառը գտնելու ձգտման անվախությամբ, վոր այդ քնն-
նադատությունն իրոք անդրադարձնում է այն միլիոնավոր գյու-
ղացիների հայացքների մեջ տեղի ունեցած բեկումը, վորոնք
հենց նոր եյին ազատագրվել ճորտատիրական իրավունքից և
տեսնում եյին, վոր այդ ազատությունը նշանակում է քաղ-
քայման, սովամահության, անտուն կյանքի նոր սարսափներ քա-
ղաքային «խարդախներէ», մեջ և այլն: Տոլստոյը նրանց տրամա-
դրությունն անդրադարձնում է այնքան ճշգրիտ, վոր ինքն իր
ուսմունքի մեջ մտցնում է նրանց միամտությունը, նրանց խոր-
թացումը քաղաքականությունից, նրանց միատիցիզմը, աշխար-
հից հեռանալու ցանկությունը, «չարին չհակառակելը», անզոր-
նզովքները կապիտալիզմի և «փողի լիխանության» հասցեիին: Միլիոնավոր գյուղացիների բողոքը և նրանց հուսահատություն-
նը,— ահա թե ինչն է միախառնվել Տոլստոյի ուսմունքի մեջ»¹։

Այս նշանավոր քաղվածքի մեջ պետք է տարբերել յերկու
միտք. Տոլստոյն անդրադարձնում է նրանց տրամադրությունը,
վորոնց արտահայտիչն է հանդիսանում ինքը, և «այնքան ճշ-
գրիտ», վոր իդեոլոգիական տեսակետից նույնիսկ փչացնում է
իր ուսմունքը, վորովհետև բողոքը նրա մոտ միահյուսված է
գուրս գալիս հուսահատության հետ, տարբեր բանվորական շար-
ժումից, վորը լեցուն է բողոքով, բայց խորթ է հուսահատությա-
նը: Ի հարկե, հասարակական բովանդակության տեսակետից, ե-
ֆեկտի հեղափոխականության, ներգործության մաքրության տե-
սակետից այդպիսի «ճշգրտությունը» տխրալի յե՛ս Բայց նույն-
այդ «ճշգրտությունը» Տոլստոյին տալիս է «զգացմունքի ուժ,
կրքոտություն, համոզողականություն, թարմություն, անկեղծու-
թյուն, անողոքություն», իսկ այս ամենը Լենինի կարծիքով հան-
դիսանում է Տոլստոյի գլխավոր արժանիքը, վորովհետեով «Տոլս-
տոյի քննադատությունը նոր չէ, այսինքն՝ յեթե Տոլստոյը իր
այդ քննադատությունը շարադրեր առանց կրքի այդ ուժի, նա-
վորինչ չէր ավելացնի կուլտուրայի վրա: Իսկ կրքի ուժի առկա-
յությամբ նրա «վոչ նոր», բայց չափազանց նշանակալի «քնն-
նադատությունը» յեղավ «մի քայլ առաջ ամբողջ մարդկության
արվեստի մեջ»: Ընթերցողից չի վրիպի Լենինի այս դատողու-
թյան վողջ վիթխարի կարեւորությունը:

¹ ЛЕНИН, Л. Толстой и современ. рабоч. движение, т. XIV, стр. 405.

Տոլստոյի մասին Լենինի գրած հոդվածները կարիք ունեն
հատուկ ակնդետ քննության. նրանք այն ամենում, ինչ գլխավո-
րըն է, սպառիչ մեկնաբանություն են տալիս այնպիսի հսկայա-
կան գրական և հասարակական մի յերեվույթի, ինչպիսին են
Տոլստոյի ստեղծագործությունը և ուսմունքը, հանդիսանալով
գրականագիտության նկատմամբ Լենինի մեթոդի գործադրման
փայլուն որինակը:

Համեմատաբար քիչ է գրել Լենինը ժամանակակիցների մա-
սին: Այստեղ նրա ուշադրությունը հառկապես գրավել է Մ. Գոր-
կու հսկայական ֆիգուրան: Լենինը նրա մեջ տեսնում էր մեծ
գրողի, իր ստեղծագործության ուղղությամբ հիմնականում պրո-
լետարական գրողի: Նա ուրախացավ, վոր Գ. րկին կազմակերպ-
չորեն ևս միացավ բոլշևիկներին: Նա խորապես վշտացավ, վոր,
կուսակցության մեջ յեղած ժամանակ, Գ. րկին վորոշ մոլորու-
թյունների մեջ ընկավ (նրա «վպերյոդականներին» միանալը և
այն ամենն, ինչ կապված եր գրա հետ): Բայց Լենինը յերբեք
չի հրաժարվել Գորկուց, նրա նկատմամբ միշտ ցուցաբե-
րել է ընկերական նախազգուշացում, և յեթե յերբեմն պայքա-
բել է նրա դեմ, ապա այդ պայքարն ըստ եյության յեղել է
պայքար «Գորկու համար»: Ալեքսեյ Մաքսիմովիչին ուղղված
1909 թվի մի նամակում Լենինը գրում էր. «Գեղարվեստագետի
ձեռ տաղանդով գուր Ռուսաստանի — և վոչ միայն Ռուսաստա-
նի — բանվորական շարժմանն այնքան վիթխարի ոգուտ եք բե-
րել, դուք դեռ այնքան ոգուտ կրեք, վոր վոչ մի դեպքում ձեռ
համար թուլատրելի չէ անձնատուր լինել այն ծանր տրամա-
դրություններին, վորոնց ծնունդ են տալիս արտասահմանյան
պայքարի գրվագները: Այնպիսի պայմաններ են լինում, յերբ
բանվորական շարժման կյանքն անխուսափելիորեն ծնունդ է տա-
լիս այդ արտասահմանյան պայքարին ու պառակտումներին, խրմ-
բակների վեճ ու կովին—այդ վոչ թե նրա համար, վոր բանվո-
րական շարժումը ներքուստ թույլ է և սոցիալ-դեմոկրատիան ներ-
քուստ սխալական է, այլ նրա համար, վոր չափազանց այլազան
և այլաժամալ են այն տարբերը, վորոնցից բանվոր դասակար-
քը հարկադրված է կոփելու իր կուսակցությունը: Կկոփի, համե-
զը հարկադրված է կոփելու իր կուսակցությունը: Կկոփի, համե-
նայն դեպս կկոփի հիանալի հեղափոխական սոցիալ դեմոկրա-
տիա Ռուսաստանում, կկոփի ավելի շուտ, քան թվում է յերբեմն
յերբից նզովյալ վտարանդիտության տեսակետից, կկոփի ավելի
ստուգապես, քան այդ պատկերանում է, յեթե դատելու լինենք
մի քանի արտաքին գրանվորումներով և առանձին գրվագներով...»¹։

¹ ЛЕНИН, «Два пьесма А. М. Горькому», т. XIV, стр. 189.

Յերբ բուրժուական մամուլը սկսեց, իբրև՛ Վաճառատանստեղծողն» մի նորություն, «հաշակել» Գորկուն կուսակցությունից վտարելու լուրերը, Լենինը զայրույթով պատասխանեց. «Ի՞նչու ես չիք թափում բուրժուական թերթերը: Ընկեր Գորկին գեղարվեստական մեծ յերկերով իբրև շատ ամուր և կապել Ռուսաստանի և ամբողջ աշխարհի բանվորական շարժման հետ, վորպեսզի, արհամարհանքից բացի, այլ կերպ պատասխանի նրանց»¹: Գորկու հետ ունեցած իդեոլոգիական ամենից ավելի սուր տարածությունները թյունների ժամանակ, Լենինը առանց տատանվելու, գրում եր. «... Գորկին անպայման պրոլետարական արվեստի խոշորագույն ներկայացուցիչն է, վորը շատ բան է արել նրա համար և ել ավելի շատ կարող է անել»²:

Մրանից չի հետեւում, թե Լենինը լուսթյան էր մատնում Գորկու քաղաքական սխալները նրա «վախճանական» հեռացման շրջանում: Խոսելով նրա այն ժամանակվա բաց նամակներից մեկի մասին, Լենինը հայտարարում է. «Իմ հայացքով Գորկու նամակն արտահայտում է վոչ միայն բուրժուակապի, այլ և նրա ազդեցություն տակ գտնվող բանվորների մի մասի չափազանց տարածված նախապաշարունները: Մեր կուսակցության բոլոր ուժերը, գիտակից բանվորների բոլոր ջանքերը պետք է ուղղել համառ, հետեւողական, հանրակողմանի պայքար մղելու այդ նախապաշարունների դեմ»: Շատ հետաքրքիր, և Լենինի համար անսովոր լիբերականությունը, վորը ցույց է տալիս, թե ինչքան թանգ եր նրա համար Գորկին, նա գրում է, իմանալով ժամանակավոր կառավարությունը Գորկու ուղղած վոլյունի փաստի մասին. «Իսկոն գզացում ես ապրում, կարդալով ամբողջապես քաղքենիական գնայուն նախապաշարուններով սոցոթված այս նամակը: Տողբրիս գրողն առիթ է ունեցել, կապրի կղզում Գորկու հետ ունեցած անսակցությունների ժամանակ, նախազգուշացանել նրան և կշտամբել նրա քաղաքական սխալների համար: Գորկին պաշտպանվում էր այդ կշտամբանքներից իր աննամասիրելի ժպիտով և պարզասիրտ արտահայտություններով. «Յես գիտեմ, վոր վատ մարքսիստ եմ: Յե՛վ հետո՞ մենք՝ գեղարվեստագետներս մի քիչ անմեղադրելի մարդիկ ենք»: Հեշտ չե վիճել դրա դեմ: Տարակույս չկա, վոր Գորկին վիթխարի գեղարվեստական տաղանդ է, վորը շատ ոգուտ է բերել և կբերի համաշխարհային պրոլետար-

ական շարժմանը: Բայց Գորկու ի՞նչ պետքն է ձեռք գորկել քաղաքականությունը»¹:

Ի հարկե հիմարություն կլինի Լենինի այս դիտողությունից անել այն յեզրակացությունը, թե իբր իրոք «վորոշ անմեղադրելիությունը» գեղարվեստագետի անխուսափելի գիծն է հանդիսանում և թե գեղարվեստագետն իր ինչ-վոր ներքին եյությամբ անպայման վատ քաղաքագետ է: Գորկու նկատմամբ այդպիսի սխալ տեսակետի վրա յին կանգնել Գ. Վ. Պլեխանովը և զգալի չափով նաև Վ. Վ. Վորոպակին: Ընդհակառակը, Լենինը գեղարվեստագետի մեջ գնահատում էր ամուր, հստակ միտքը. ի՞նչու չեք, վոր նա այնքան բարձր տեղ էր տալիս Չերնիշևսկու «Ի՞նչ անել» վեպին: Գորկու հանդեպ Լենինի ունեցած վերաբերմունքից, ինչպես գեղարվեստագետների հանդեպ Մարքսի և Ենգելսի ունեցած վերաբերմունքից, կարելի չէ, սակայն բղխեցնել այն յեզրակացությունը, վոր անհրաժեշտ է վորոշ ներողամտություն ունենալ, վորոշ չափով կարողանալ ներել գեղարվեստագետի առանձին անճշտությունները, անպարզությունները, իդեոլոգիական վիժումները, յեթե այդ ամենը լրացվում է տաղանդով և—վոր գլխավորն է— գեղարվեստագետի բոցավառ ցանկությունը՝ ծառայելու հեղափոխության գործին:

7. ԼԵՆԻՆԻ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԳՐԱԿԱՆ ԹԵՄԱՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋԸ.

Վերջ եր Վլադիմիր Իլյիչի գրական ճառագիր: Այդ առթիվ Լենինի վերաբերյալ մի շարք սեմուարների մեջ պահպանվել են հետաքրքիր վկայություններ, վոր վերաբերում են Լենինի՝ աջատրում յեղած ժամանակին:

«Յերկհոնները,—գրում է, որինակ, Ն. Կ. Կրուպսկայան,— Վլադիմիր Իլյիչը սովորաբար կարդում էր կամ փրիստոփայական գրքեր—Հեդելից, Կանտից, Փրանսիական մատերիալիստներից,— կամ, յերբ շատ էր հոգնում, Պուշկին, Լերմոնտով, Նեկրասով: Յերբ Վլադիմիր Իլյիչն առաջին անգամ էր յերեվացել Պրտերում, և յես նրան գիտեյի պատմածով միայն, Ստեպան Իվանովիչ Մադչենկոյից լսել էյի, վոր Վլադիմիր Իլյիչը միայն լուրջ գրքեր է կարդում, իր կյանքում վոչ մի վեպ չի կարդացել: Յես զարմացած էյի. հետո, յերբ յես մտախից ծանոթացա Վլադիմիր Իլյիչի հետ, չգիտես ինչպես վոչ մի անգամ այդ մասին խոսակցությունն չունեցանք, և Սիբիրում միայն իմացա, վոր այդ ամենը գուտ առասպել է: Վլադիմիր Իլյիչը վոչ միայն կարդացել, այլ և

¹ ЛЕНИН, «Васня буржуазной печати об исключении Горького», том XIV, стр. 211.

² ЛЕНИН, «Заметки публициста», т. XIV, стр. 203.

¹ ЛЕНИН, «Письма из далека», т. XX, стр. 14.

շատ անգամ վերընթերցել եր Տուրգենևիին, Լ. Տոլստոյին, Չեր- նիշևիսկու «Ի՞նչ անել»-ը, ընդհանրապես հիանալի ղլտեր և սի- բուստ եր կլասիկներին: Հետո, յերբ բուլղերիկներն իշխանության գլուխն անցան, նա Պետրատին խնդիր առաջագրեց՝ հեռանալին հատորներով վերահրատարակել կլասիկներին: Վլադիմիր Իլյիչն ալբոսում, ազգականների և հին աքսորականների լուսանկարնե- րից բացի, կային Ջուլյի, Գերցենի լուսանկարները և Չերնիշևիս- կու մի քանի լուսանկարները¹:

Իր հիշողությունները մեջ մի այլ տեղ նա ասում է, «...Մի- բիրում յես իմացա, վոր Իլյիչն ինձնից քիչ չեր կարդացել կլա- սիկներին, մոչ միայն կարդացել, այլև քանիցս վերընթերցել եր, որինակ, Տուրգենևիին: Յես ինձ հետ Միրիբ էյի բերել Պուշկի- նի, Լերմոնտովի, Նեկրասովի գործերը: Վլադիմիր Իլյիչը դրանք գրել եր մահճակալի մոտ, Հեգելի էոգքին, և յերեկոները նորից ու նորից վերընթերցում եր: Ամենից շատ սիրում եր Պուշկինին: Բայց միայն ձևը չեր, վոր գնահատում եր նա: Որինակ, նա սի- բուստ եր Չերնիշևիսկու «Ի՞նչ անել» վեպը, չնայած նրա քիչ գե- ղարվեստական, նայով ձևին: Յես գարմացած էյի, ի՞նչպիսի ու- ղադրությամբ եր նա կարդում այդ վեպը և ի՞նչպիսի ամենա- նուրբ գծեր, վոր կան այդ վեպում, նշում եր: Մակայն նա սի- բուստ եր Չերնիշևիսկու ամբողջ դեմքը, և նրա Միրիբյան ալբո- սում կար յերկու լուսանկար այդ գրողից, վորոնցից մեկը վրա Իլյիչն իր ձեռքով մակագրել եր ծննդյան և մահվան տարին: Իլ- յիչի ալբոսում կային նաև եմիլ Ջուլյի, իսկ ուսուներին՝ Գերցե- նի և Պրսարեվի լուսանկարները: Պրսարեվին Վլադիմիր Իլյիչն իր ժամանակ շատ եր կարդացել և սիրում եր: Հիշում եմ, Միրիբում կար նաև Գյոթեյի «Ֆաուստ»-ը գերմաներեն լեզվով և մի հա- տոր Հայնեյի բանաստեղծություններից»²:

Լենինը հատկապես գնահատում եր հաստատուն սոցիալա- կան ոեակիզմը, վորը հասարակական յերևույթների գեղարվեստո- րեն խտացած պատկերացումն և տալիս նրանց տիպականորեն արտահայտիչ որինակների միջոցով: Այսպես, ընկ. Կրուպսկայան գրում է. «Միրիբից վերադառնալով, Մոսկվայում Վլադիմիր Իլյի- չը մի անգամ գնաց թատրոն, դիտեց «Կաուպյան Գինշել»-ը, հե- տո ասաց, թե իրեն շատ գուր յեկավ: Մյուսիններում Վլադիմիր Իլյիչին գուր յեկած գրքերից հիշում եմ Գերհարդտի «Bei mama» («Մայրիկի մոտ») վեպը, Պուլնցի «Büttnerbauer» («Գյուղացի- ներ»-ը)³:

Բայց մոռումնտալ սիմվոլիզմն էլ, վորը նույն սոցիալա- կան իրականությունը գեղարվեստական խտացման միջոցով բարձ- րացնում և մինչև ընդհանրացնող բյուրեղացումը, համարյա, կա- յիլի յե ասել, մինչև գեղարվեստական արտարակցիան, ոտար չեր Լենինին: Այսպես, ընկ. Կրուպսկայան վկայում է, վոր Լենինն ան- քուն գիշերները Վերհարն եր կարդում: Իրան է վերաբերում նա- և, իմ կարծիքով, այն փաստը, վոր ընկնելով Տոլստոյի «Կեն- դանի դիակ»-ի գերմաներեն և բավական թույլ ներկայացմանը, Իլյիչը, ընկ. Կրուպսկայայի վկայությամբ, «լարված ու հուզված հետևում եր լրագրին»: Արդեն հիվանդ՝ Լենինն առանձին բավա- կանությամբ եր լսում Ջեկ Լոնդոնի պատմվածքները, յերբ նը- բանը լեցուն էյին իսկական պաթոսով, և ծիծաղում եր նրանց վրա, յերբ նրանց մեջ դրսեվորվում եր կեղծ, քաղքենիական սեն- տիսենտալիզմը:

Լենինը շատ հաճախ և չափազանց հաջող կերպով լուսաբա- նում եր իր հողվածներն ու ձուները պանագան գրողներից վերց- ված քաղվածքներով և որինակներով: Առանձին սիրով է նա մեջբերումներ կատարում Շչեգրինից, բայց նաև Գոգոլից, Գոն- չարովից, Տոլստոյից, Տուրգենևից, Պոյալովսկուց, Կորոլենկո- յից, Չեխովից, Նույնիսկ Անդրեևից և վերջապես, Մայակովս- կուց:

Մայակովսկու մաներան Լենինը չեր սիրում: Նրան ընդհան- րապես զզվանք էյին պատճառում ամեն տեսակ ուլտրա-ժամա- նակակից վորոնումների լարվածությունը, անբնականությու- նը: Բայց Մայակովսկու «Прозаседавшиеся» վոտանավորը, վորի մեջ մեծ հուժկով ծաղրվում եր նույնիսկ լավ բուլղերիկների կիր- քը նիստերի նկատմամբ, պատճառ դարձավ Լենինի լավ տրամա- դրության և այդ սուր տողերի ողբագործման՝ նրա հրապարակա- խոսական նպատակների համար⁴:

Անտարակույս, յեթե Լենինը ժամանակ ունենար մոտիկից ծանոթանալու Մայակովսկու ստեղծագործությանը, հատկապես վերջին աարիների ստեղծագործությանը, վորին նա ահանատես չեղավ արդեն, նա ընդհանուր ամամբ դրական գնահատական կտար կոմունիզմի այդ խոշորագույն դաշնակցին՝ պոեզիայի մեջ:

Այստեղ միջանի խոսք ասենք Եաբադրման Լենինյան յեղա- նակի ամենախորը պարզության մասին, պարզություն, վոր ան- իպելի կերպով միանում եր համոզողականության հետ: Լենինին դայրացնում եր ամեն մի շնչյունը բանվորների հետ, հարցի լուրջ քննարկումը «առածներով և ֆրազներով»⁵: փոխարինելը:

¹ Воспоминания о Ленине, ГИЗ, Москва-Ленинград, 1931, стр 32-33.

² Նույն տեղում էջ 187-188.

³ Նույն տեղում, էջ 189.

⁴ Воспоминания о Ленине, ГИЗ, Москва-Ленинград, 1931г., էջ 186.

⁵ Յեդեր, 4. IV, էջ 461-462.

Իլյիչի ճառերի և հոդվածների մեջ բանվորները միշտ տեսնում էին, վոր Իլյիչը, ինչպես արտահայտվել է մի բանվոր, նրանց հետ խոսում է «լրջորեն»: «Միտավոր ուշադրություները պետք է դարձնել բանվորներին հեղափոխականների աստիճանին բարձրացնելու վրա, և վոչ յերբեք ինքներն անպայման բանվորական մասաների աստիճանին իջնելու վրա, ինչպես կամենում են տնտեսագետները, «միջակ բանվորների» աստիճանին իջնելու վրա, ինչպես կամենում է «Сводда»-ն (վորն այս տեսակետից բարձրանում է տնտեսական «մանկավարժության» յերկրորդ աստիճանի վրա): Յես հեռու չեմ բանվորների համար պոպուլյար գրականություն, մանավանդ հատկապես հետամնաց բանվորների համար պոպուլյար (միայն, իհարկե, վոչ-խեղատային) գրականության անհրաժեշտությունը ժխտելու մտքից: Բայց ինձ վրդովեցնում է մանկավարժությունը քաղաքականության հարցերին, կազմակերպության հարցերին մշտապես խառնելը: Չէ վոր դուք, «միջակ բանվորի» մասին հոգացող պարոններ, ըստ եյուրեղանի ավելի շուտ բանվորներին վերավարում եք անպայման կորախալ ձեր ցանկությունը, նախ քան բանվորական քաղաքականության կամ բանվորական կազմակերպության մասին խոսելը: Կուրջ բաների մասին խոսեցեք ուղղվելով և մանկավարժությունը թողեք մանկավարժներին, վոչ թե քաղաքագետներին և վոչ թե կազմակերպիչներին»¹:

Յերեք տարի հետո (1905 թվի հունիսին) Վլադիմիր Իլյիչը նորից վերադառնում է «Ի՞նչ անել» աշխատության մեջ շոշափած հարցին և գրում է. «Սոցիալ-դեմոկրատական կուսակցության քաղաքական գործունեության մեջ միշտ կա և կլինի մանկավարժության վորոշ տարր. պետք է վարձու բանվորների ամբողջ դասակարգը դաստիարակել վողջ մարզկուսյանն ամեն տեսակ ճնշումից ազատագրելու համար մարտնչողների դերի համար, պետք է շարունակ սովորեցնել այդ դասակարգի նորանոր խավերին, պետք է կարողանալ մոտենալ այդ դասակարգի ամենագորշ, անզարգացած, և՛ մեր գիտության, և՛ կյանքի գիտության կողմից ամենից քիչ շոշափված ներկայացուցիչներին՝ նրանց հետ խոսել կարողանալու, նրանց մոտենալ կարողանալու, նրանց կայուն համբերատար կերպով սոցիալ-դեմոկրատական գիտակցության աստիճանին բարձրացնել կարողանալու համար, մեր ուսմունքը չոր դոգմայի չվերածելով, նրան սովորեցնելով վոչ միայն գրքով, այլև պրոլետարիատի այդ ամենագորշ և ամենաանզարգացած խավի

րի ամենորյա կենսական պայքարին մասնակցելով: Սյր ամենորյա գործունեության մեջ կա, կրկնում ենք, մանկավարժության վորոշ տարր: Այն սոցիալ-դեմոկրատը, վորը կմոռանա այդ գործունեության մասին, կդադարի սոցիալ-դեմոկրատ լինելուց: Այդ միշտ է: Բայց մեզ մոտ այժմ հաճախ մոռանում են, վոր այն սոցիալ-դեմոկրատը, վորը քաղաքականության հարցերը կսկսի մանկավարժության վերածել, նույնպես—թեև այլ պատճառով—կդադարի սոցիալ-դեմոկրատ լինելուց: Ում խելքին կփչի այդ «մանկավարժությունից» հատուկ լողունգ կերտել, այն հակադրել «քաղաքականությանը», այդ հակադրման վրա կարուցել մասսային առդիմելու հատուկ ուղղություն հանուն այդ լողունգի, ընդդեմ սոցիալ-դեմոկրատիայի «քաղաքագետներին», նա իսկույն և յիժ և անխուսափելիորեն կիջնի մինչև ամբոխավարությունը»: Մալով բացատրությունն է այն բանի, ինչ ասված էր առաջ և ինչ բնորոշում է Իլյիչի պահանջները պոպուլյար գրականության նկատմամբ:

Թե ինչպես Լենինի պրակտիկայում մտքի խորությունն ու համոզողականությունը միանում էին պոպուլյար լինելու հետ՝ դրա անսովոր ցայտուն բնութագրությունը տալիս է ընկ: Մտալինը «Լենինի մասին» բրոշյուրի «Տրամաբանության ուժը» դիտողության մեջ: Ահա թե ինչ է ասում այդտեղ ընկեր Մտալինը, «Հիանալի է յին այդ կոնֆերանսում Լենինի արտասանած յերկու ճառերը—ընթացիկ մոմենտի և ազրարային հարցի մասին: Դրանք դժբախտաբար չեն պահպանվել: Իրանք վոզեշունչ ճառեր էին, վոր բուն խանդավառություն առաջացրին ամբողջ կոնֆերանսում: Համոզիլու անսովոր ուժը, արգումենտացիայի պարզությունն ու հստակությունը, կարճ և բոլորին հասկանալի նախադասությունները, գունագեղության բացակայությունը, ապավորություն գործելու միտող գլխապտույտ ժեստերի և հիֆեկտավոր ֆրազների բացակայությունը,—այս ամենն ոգտավետ կերպով տարբերում էր Լենինի ճառերը սովորական պարլամենտական հետադրների ճառերից: Բայց այն ժամանակ Լենինի ճառերի այդ կողմը չէր, վոր գերեց ինձ: Ինձ գերեց տրամաբանության այն անհաղթահարելի ուժը Լենինի ճառերում, վորը փոքր ինչ չոր կերպով, բայց դրա փոխարեն հիմնովին տիրապետում է լսարանին, աստիճանաբար ելքատրականացնում է նրան և հետո գերում նրան, ինչպես ասում են, առանց մնացորդի: Յես հիշում եմ, ինչպես պատգամավորներից շատերն այն ժամանակ ասում

¹ ЛЕНИН „О смешении политики с педагогикой“, Соч. т. VII, стр.

¹ Յերկեր, 4. IV, էջ 461—462.

եյին. «Տրամաբանությունը Լենինի ճանաչում—դա մի տեսակ
ամենագոր շողափռակներ են, վոր քեզ ամեն կողմից բռնում են
աքցանի պես և վորոնց գրկից ուժ չունես դուրս պոկվելու. կամ
հանձնվիր, կամ վորոշիք լիակատար ձախողումը»:

Գրականության, արվեստի և կուսակցության գրական քա-
ղաքականության վերաբերյալ Լենինյան հայացքների բնութա-
գրության համար բացառիկ արժեք ունեն նրա խոսակցու-
թյունները կլարա ծեստիկնի հետ: Ել չխոսելով այն մասին, վոր
ընկ. կլարա ծեստիկնի ամեն տեսակ վատահոսթյան արժանի վկա
յն հանդիսանում, սողերիս գրողն իրեն թույլ և տալիս անել
նաև հետեվյալ դիտողությունը: Մի քանի տարի աշխատելով
կուլտուրայի բնագավառում Լենինի անմիջական ղեկավարու-
թյամբ, նա անշուշտ վորոշ չափով լայն ու խոր զրույցներ և ու-
նեցել մեծ առաջնորդի հետ ընդհանրապես կուլտուրայի, մասնա-
վորապես ժողովրդական կրթության հարցերի, ինչպես նաև ար-
վեստի ու գեղարվեստական գրականության հարցերի շուրջը: Նա
չի կարող իրեն թույլ տալ շարադրելու այդ զրույցները: Լենինի
հեղինակությունն անչափ և հանցագործություն կլիներ այդ հե-
ղինակությամբ սրբագործել վորև սուբեկտիվ հայացք, վորը
սպրդեր հիշողությունների հիման վրա արված այդպիսի շարա-
դրման մեջ, առանց ճշտիվ գրի առնելու բաղաժամի տարիներ ըն-
թացքում: Բայց այս հողվածի հեղինակը կարող և վատահար
ասել, վոր այս առարկայի վերաբերյալ Լենինի մտքերը, վոր շա-
րադրված են նրա մասին կլարա ծեստիկնի հիշողություններից
վերցված հետեվյալ քաղվածքների մեջ, լիովին համապատասխա-
նում են նրա հետ, ինչ պահվել և նրա հիշողությունների մեջ,
իրև Լենինի բուն ղեկավար դիրեկտիվներ:

Ահա թե ինչ և հաղորդում մեզ կլարա ծեստիկնը. «Նոր ու-
ժերի զարթոնքը, նրանց աշխատանքը Խորհրդային Ռուսաստա-
նում նոր արվեստ և կուլտուրա ստեղծելու ուղղությամբ,— ա-
սում եր. նա,— լավ և, շատ լավ: Նրանց զարգացման բուն տեմպը
հասկանալի յե և ողտակար: Մենք պետք և հասնենք նրան, ինչ
բաց և թողնվել հարյուրամյակների ընթացքում, և մենք ուղում
ենք այդ: Բառսային խմորումը, նոր լողունգների տեղում վորո-
նումները, լողունգներ, վոր այսոր «ոփսաննա» յեն ազգարարուժ
վորոշ հոսանքների նկատմամբ արվեստի մեջ և մտքի բնագավա-
ռում, իսկ վաղը կրգավեն «խաչիք նրան»,— այս ամենն անխու-
ստափելի յե: Հեղափոխությունն արձակում և մինչ այդ շղթայված
բոլոր ուժերը և կյանքի խորքերից նրանց քշում և դեպի մա-
կերեսը: Ահա ձեզ շատերից մի որինակ: Մտածեցեք այն ազդե-

թյան մասին, վոր գործել են մեր նկարչության, քանդակա-
գործության և ճարտարապետության վրա ցարական արքունիքի
մարդիկ ու քմահաճույքները, նմանապես պարոնայք արխատ-
կրատների և բուրժուազիայի ճաշակն ու այլանդակ ցանկու-
թյունները: Մասնավոր սեփականության վրա հիմնված հասա-
րակության մեջ գեղարվեստագետն ապրանք և արտադրում շու-
կայի համար, նա գնորդների կարիք ունի: Մեր հեղափոխու-
թյունն արվեստագետներին ազատագրեց այդ խիստ պրոպայեկ
պայմանների ճնշումից: Նա խորհրդային պետությունը դարձրեց
նրանց պաշտպանն ու պատվիրատուն: Յուրաքանչյուր գեղար-
վեստագետ, ամեն մեկը, ով իրեն համարում և այդպիսին, իրա-
վունք ունի ստեղծագործել ազատ կերպով, համաձայն իր իդե-
ալի, անկախ վորև բանից»:

«Բայց, հասկանալի յե,— ավելացնում եր իսկույն և յիթ Լե-
նինը—, մե՞նք կուլուրտներ եմք: Մե՞նք չպե՞տք և ձեռներս ծալած
Մե՞նք յեվ բույլ սա՞նք, վոր քաղաք գորգանա ուգածիք պես: Մե՞նք
պե՞տք և միտքամայն պլանաչափ կերպով ղեկավարենք այդ պրո-
ցեսը և ձևավորենք նրա արդյունքները» (ընդգծումն այստեղ և
այսուհետև մերն և.— Ա. Լ.):

Ապա հետեվում և Լենինի այն մտքերի հետաքրքիր շարա-
դրումը, վոր վերաբերում են մարդկային արվեստի մնայուն քը-
վածումներին, մարդկային պատմության ամենից ավելի հասուն
եսթետիկական եպոխաների լավագույն արդյունքներին և ան-
կուլմային բուրժուազիայի ժամանակակից վորոնումներին: Այս
առթիվ մեզ մոտ մինչև այժմ ել կան տարաձայնություններ:
Ֆարեվոր և արձանագրել, թե այս առթիվ ինչ եր մտածում և
այս տեսակետից ինչպես եր զգում մեր առաջնորդը: Յես պետք
և իսկույն և յիթ անեմ այն վերապահությունը, վոր արվեստի
կոնկրետ հարցերում, ճաշակի հարցերում Լենինը չափազանց հա-
մեստ եր: Իր ամեն մի դիտողությանը նա սովորաբար ուղեկցում
եր հետեվյալ խոսքերը. «Յես այստեղ ամենեվին մասնագետ չեմ»,
կամ «դա իմ անհատական կարծիքն և, հիշողությամբ կարող և
պատահել, վոր յես սխալվում եմ»: Դրա հետ մեկտեղ յես պետք
և ընդգծեմ, վոր յես անձամբ վիթխարի վատահոսթյուն եմ տա-
նում վլադիմիր Իլյիչի ճաշակի նկատմամբ և գտնում եմ, վոր
այդ բնագավառներում, վորտեղ նա արտահայտվել և այդպիսի
ձայրաստիճան զգուշությամբ և համեստությամբ, նա, ինչպես և
նրա լավագույն աշակերտը, վոր այս տեսակետից սովորաբար
նույնպիսի դիրք և զբաղում, մինչև վերջը իրավացի յեր իր
գատողությունների մեջ:

Լենինն ասում եր ընկ. Յետկինին. «Մենք չափազանց մեծ ժխտողականներ ենք նկարչության մեջ»։ Գեղեցիկը պետք է պահպանել, այն վերցնել իբրև որինակ, յեղնել նրանից, անգամ յեթե նա «հին» ե։ Ինչու մենք պետք ե յերես գարձենք իրոք գեղեցիկից, հրաժարվենք նրանից, վորպես հետագա զարգացման յեղակետի, միայն այն բանի հիման վրա, վոր նա «հին» ե, ինչու պետք ե խոնարհվել նորի առաջ, իբրև աստուծու, վորին պիտի հնադանդվել միայն նրա համար, վոր «նա նոր ե»։ «...Անմարտություն, համատարած անմտություն։ Այստեղ շատ կա գեղարվեստական յերեսպաշտություն ե, ի հարկե, անգիտակից հարգանք Արևմուտքում տիրապետող գեղարվեստական մողայի նկատմամբ։ Մենք լավ հեղափոխականներ ենք, բայց մենք մեզ չգիտես ինչու, պարտավոր ենք զգում ապացուցելու, վոր մենք նույնպես կանգնած ենք «ժամանակակից կուլտուրայի բարձրության վրա»։ Իսկ յես համարձակություն ունեմ ինձ «բարբարոս» հայտարարելու։ Յես ի վիճակի չեմ եքսպրեսիոնիզմի, ֆուտուրիզմի, կուբիզմի 'և այլ «հիզմերի» յերկերը գեղարվեստական հանճարի բարձրագույն դրսեվորում համարելու։ Յես նրանց չեմ հասկանում։ Յես նրանցից վոչ մի հաճույք չեմ զգում»։

Բայց թերևս ամենից կարեվորն այն ե, ինչ ասել ե Լենինը ընկ. Յետկինին արվեստի ընդհանուր սոցիալական դերի մասին. «...Կարեվոր ե վոյ թե մեք կարծիքն արվեստի մասին։ Կարեվոր չե նայել այն, ինչ տալիս ե արվեստը միլիոններով հասցվող ազգաբնակչության բնդամենք մի քանի հարյուր, անգամ մի քանի հազար հոգուն։ Արվեստը պահպանում ե ժողովրդին։ Նա պե՛տք ե իր ամենախոր առմաստներով մե՛տի ամենալայն ժողովրդական մասսաների ամենախո՛ծ ծախերը։ Նա պե՛տք ե միավորի այդ մասսաների զգացումը, միտքը և կամքը, բարձրացնի նրանց։ Նա պետք ե նրանց մեջ արթնացնի արվեստագետներին և զարգացնի նրանց։ Մենք պե՛տք ե արդյոք վոչ-մեծ փոքրամասնությանը հրամցնենք քաղցրը, նուրբ բխկվիտները, յերբ «բանվորները և գյուղացիական մասսաները կարիք են զգում սև հացի։ Յես այդ հասկանում եմ, ինքնին հասկանալի յե, վոչ միայն բառի տառացի իմաստով, այլ լավ այլաբանորեն, մենք պետք ե միշտ մեր աչքերի առջև ունենանք բանվորներին և գյուղացիներին։ Ի սեր նրանց մենք պետք ե սովորենք տեսնապարել, հաշվել, Դա վերաբերում ե նաև արվեստի ու կուլտուրայի բնագավառին»։

Իբրևնք մի ուշադրավ տեղ ել կարա Յետկինի հիշողություններից, վորից պարզ յերեվում ե, վոր Լենինը բնավ չեր կարծում, վոր իբր թե սոցիալիստական արվեստը կսահմանափակվի իբր

մասսաների կուլտուրական թույլ պատրաստությանը համապատասխանող ինչ-վոր պրիմիտիվ ձևերով։ «Ինչ-վոր մեկը մեզնից չեմ հիշում, թե ով, խոսից արվեստի և կուլտուրայի բնագավառի մի քանի, առանձնապես աչքի ընկնող յերեվությունների մասին» նրանց ծագումը բացատրելով «մոմենտի պայմաններով»։ Լենինը դրան առարկեց. «Լավ գիտեմ։ Շատերն անկեղծաբար համոզված են այն բանում, թե panem et circenses («հացով և ներկայացումով») կարելի յե հաղթահարել ներկա շրջանի դժվարություններն ու վտանգները։ Հացով—իհարկի։ Ինչ վերաբերում ե ներկայացումներին,—թո՛ղ և նրանք։ Չեմ առարկում։ Բայց այս դեպքում թող չմոռանան, վոր ներկայացումը—դա խսկական մեծ արվեստ չե» այլ ավելի շուտ քիչ թե շատ գեղեցիկ ժամանց։ Ընդ վորում չե պետք ե մոռանալ, վոր մեր բանվորներն ու գյուղացիներն ամենեվին չեն հիշեցնում հստակապես լուծպեն-պրոլետարիատին։ Նրանք պետության հաշվին չեն պահվում, այլ իրենց աշխատանքով պահում են պետությունը։ Նրանք հեղափոխություն «կատարեցին» և պաշտպանեցին վերջինս գործը, արյան հեղեղներ թափելով և անհամար զոհեր տալով։ Արդարև, մեր բանվորներն ու գյուղացիները ներկայացումներից ավելի մեծ բանի յեն արժանի։ Նրանք իսկական մեծ արվեստի իրավունք են՝ ձեռք բերել։ Ուստի մենք առաջին հերթին առաջադրում ենք ամենալայն ժողովրդական կրթությունն ու դաստիարակությունը։ Նա հող ե ստեղծում կուլտուրայի համար, այն պայմանով իհարկե, վոր հացի հարցը լուծված լինի։ Այս հողի վրա պետք ե աճի իրոք նոր, մեծ կոմունիստական արվեստը, վորն իբր բովանդակության համապատասխան ձև կատեղծի։ Այս ճանապարհին մեր «ինտելիգենտները» պետք ե լուծեն վիթխարի կարեվորություն ունեցող և վե՛ր խնդիրներ։ Հասկանալով և լուծելով այդ խնդիրները, նրանք կատարած կլինեն իրենց պարտականությունը պրոլետարական հեղափոխության առաջ, վորը նրանց առջև ևս լայնորեն բաց ե արել այն դոհները, վորոնք «կոմունիստական Մանիֆեստ»—ում այնքան վարպետորեն բնութագրված ցածր կենսապայմաններից նրանց կառավարող ղեպի լայն ասպարեզն»։

Ահա Լենինի վեհապանձ և շողշողուն պատգամն արվեստագետներին և գեղարվեստագետներին, գրականագետներին և գրողներին։

Յ. Ջ. VII, 69 308—309.
Լենինը և գրականագիտությունը - 6

Վող լենինյան ժառանգությունը պետք է ամենայն ուշադրությամբ հետազոտեն գրականագետները, Վլադիմիր Իլյիչի փիլիսոփայական կառուցումներից, նրա պատմական կոնցեպցիայից, նրա քաղաքական հայացքներից սկսած մինչև անմիջապես գրական արտահայտությունները: Հաճախ պատահում է, վոր Վլադիմիր Իլյիչի՝ թվում է թե թեթեվակի տարած գիտողություններն իրականություն մեջ գործողությունների մի ամբողջ ծրագիր են պարունակում գրականագետի համար, գծում են նրա մեթոդոլոգիական ճանապարհի ուղիները, ստանում են դիրեկտիվ նշանակություն:

«...Մատերիալիստ սոցիոլոգը, վորն իր ուսումնասիրության առարկա յե դարձնում մարդկանց հասարակական հարաբերությունները, դրանով իսկ արդեն ուսումնասիրում է ունալ անձնավորություններ, վորոնց գործողություններից ել կազմվում են այդ հարաբերությունները: Սուբեկտիվիստ սոցիոլոգը, իր դատողությունը սկսելով իբր թե «կենդանի անձնավորություններից», իրականության մեջ նրանից է սկսում, վոր այդ անձնավորությունների մեջ ղենում է այնպիսի «մաքեր և զգացումներ», վորը նա ուսցիոնալ է համարում (վորովհետև վ, իր «անձնավորություններին» մեկուսացնելով կոնկրետ հասարակական իրադրություններից, նա դրանով իսկ իրենից խլել է նրանց իրական մաքերն ու զգացումներն ուսումնասիրելու հնարավորությունը), այսինքն՝ «սկսում է ուսուպիայից»¹: Լենինի այս չափազանց եյակա՛ն դրոշմը գրականության վերաբերմամբ կիրառվելով, մատնանշում է այն, վոր գրականագետը, իր առջև ունենալով «ունալ անձնավորություն», վոչ մի դեպքում չպետք է իր հետազոտությունը ըսկաի այդ անձնավորությունից, վորպես իբր թե սկզբնապատճառից: Նա պետք է յելնի հասարակական հարաբերություններից, վորովհետև միայն այդ հետազոտությունը տալիս է անձնավորության ունալ ըմբռնման բանալին:

Յուրաքանչյուր հետազոտությունից պահանջելով կոնկրետություն, այսինքն՝ իսկական ուսումնասիրություն այն իբրք որեկտիվ նյութի, վորը և հետո պետք է լուսաբանվի և բացատրվի դիալեկտիկական-մատերիալիստական մեթոդի կիրառման ոգնությունը, Լենինն ամեն մի հետազոտություն, ուրեմն է գրականագիտական հետազոտությունը, անհրաժեշտ եր համարում ղնել գիտական լայն բազայի վրա: Մեր գրականագետների մեջ,

մանավանդ պերեվերզելյան հայացքների տիրահույժի պրիմատի ժամանակ, կարելի յեր հանդիպել մարդկանց, վորոնք գտնում եյին, թե մարքս-լենինյան բնույթի գրականագիտությունը պետք է հենվի բացառապես սոցիալական գիտությունների վրա՝ վորպես այդպիսիք: Նրանք չտիագանց սկեպտիկորեն եյին վերաբերվում բիոլոգիական, հոգեբանական, լեզվաբանական և այլ գիտություններն այդտեղ բերելուն: Այնինչ մենք ունենք Լենինի ուղղակի ցուցումը գիտության այդ բոլոր բաժինները՝ վորպես ոժանդակ՝ մեջ բերելու և ոգտագործելու անհրաժեշտության մասին: Ծիշտ է, Լենինը թվում է գիտության այդ ճյուղերը վորպես «ընդհանրապես իմացողության պատմության» աղբյուրներ: Բայց յուրաքանչյուրի համար պարզ է, վոր գրականության պատմությունն ու թեորիան ամբողջապես վերաբերում են իմացողության այդպիսի ընդհանուր պատմությանը: Ահա Լենինի այդ ուշադրավ ցուցումները.

Փիլիսոփայության պատմություն հետեվաբար՝	Կարճ՝ իմացողության պատմությունը
Առանձին գիտությունների պատմություն	Գիտության ամբողջ բնագավառը
Յերիթայի մտավ. դարգացման պատմությունները մտավ. դարգացման պ. և կզվի պատմություն	Ահա գիտության այն բնագավառները, վորոնցից պետք է կադվին իմացողության թեորիան և դիալեկտիկան ¹ :
Հոգեբանություն	NB
Չգայության ողբաններ Փիլիսոփայության	+
	+

Լենինի բավական խիստ կարծիքները (ենդելսից և Մարքսից հետո) բիոլոգիական որենքներն ուղղակի սոցիալական հարաբերությունների հետազոտության բնագավառը փոխադրելու փորձերի մասին ամենեվին չեն հակասում անսպասելի գիտությունների այս նշանավոր թվարկմանը: Մարքսիստական սոցիոլոգիան «հանում է» բիոլոգիան, բայց վա՛յ նրան, ով չի հասկանում հեգելյան այդ արտահայտությունը, վորը Լենինն ինքը խնամքով մեկնաբանել է. «Հանել—այդ նշանակում է վերջացնել, բայց այն պես, վոր վերջացածը պահպանվի ավելի բարձր սինթեզի մեջ»: Այս նշանակում է, վոր բիոլոգիական գործոններն այլևս գերիշխող չեն հանդիսանում մարդու հասարակական կյանքում. բայց խող չեն հանդիսանում մարդու և հոգեբանական կյանքում. հինիզմի, այդ թվում ուղեղի կառուցվածքն ու ֆունկցիաները, հիվանդությունները և այլն: Այս ամենը նոր բնույթ է ստանում, այս ամենը խորապես կերպարանափոխվում է սոցիալական նոր

¹ «Экономическое содержание марксизма», т. I, стр. 280.

¹ КМ Ленинский сборник, стр. 316.

նի ադատ գրականութիւն, վորովհետեւ վոչ թե փառասիրութիւնն ու կարիւրան, այլ սոցիալիզմի իդեան և աշխատավորնեքի համակրութիւնը նորանոր ուժեր կհավաքագրեն նրա շարքերի համար: Դա կլինի ադատ գրականութիւն, վորովհետեւ նա կը ծառայի վոչ թե հազեցած կերտուհուն, վոչ թե ձանձրացող յեզ ճարպակալումից տառապող Վերնախավային տասը հազար հոգուն», այլ միլիոնավոր և տասնյակ միլիոնավոր աշխատավորնեքին, վորոնք կազմում են յերկրի ծաղիկը, նրա ուժը, նրա ապագան: Դա կլինի ադատ գրականութիւն, վորը մարդկութեան հեզափոխական մտքի վերջին խոսքը բեղմնավորում և սոցիալիստական պրոլետարիատի փորձով ու կենդանի աշխատանքով, վորք ստեղծում և մշտական փոխազդեցութիւն անցյալի փորձի (գիտական սոցիալիզմ, վոր ավարտում և սոցիալիզմի գարգացումը նրա պրիմիտիվ ուտոպիական ձեւերից) և ներկայի փորձի միջև (քնկեր բանվորների իսկական պայքար)»¹:

Չնայած այս հողվածը գրելուց անցել և ավելի քան քառորդ դար, բայց նա մինչև այժմ ել մազաչափ չի կորցրել իր ամենախորը նշանակութիւնը: Ավիլին, աշխարհի սոցիալիստական վերակառուցման գործին ծառայող գրականութեան կուսակցականութեան հիմնական սկզբունքը ներկայումս նույնքան հըրատապ ե, վորքան հողվածի մեջ ծավալված՝ բուրժուական գրականութեան ամենամտողը քննադատութիւնը, վորքա՛մ միլիոնավոր և տասնյակ միլիոնավոր աշխատավորների ծառայող ապագա սոցիալիստական գրականութեան կրակոտ բնութագրութիւնն է: «Կուսակցական կազմակերպութիւնը և կուսակցական գրականութիւնը» հողվածը, վորը զեկավար ցուցումներ և պարունակում կուսակցութեան գրական քաղաքականութեան հարցերի շուրջը, մի ավելորդ անգամ վկայում և այն մասին, թե ինչքան վիթխարի յեր Լենինի մասնակցութիւնը այն կրակոտ գրական վեճերի, վորոնք առանձնապես լայն չափով ծավալվեցին նրա մահից հետո:

Կուսակցութիւնը գնում և Լենինի հեռքերով և անխախտելի հավատարմութեամբ զարգացնում նրա գրողութենին ու կիրառում զրանք կյանքում: Կենտրոնական Կոմիտեյի մի շարք վտարողմաների և կուսակցութեան կենտրոնական որդանի հեզինակազմով արտահայտութիւնների մեջ մենք ամենահարուստ լրացուցիչ նյութ ունենք գրականագիտութեան կառուցման համար, խորապես լենինյան բնույթի նյութ, վորը թեպետ և ձեւակաւորեն դուրս և գալիս այս հողվածի խնդիրներից: Կուսակցութեան

կենտրոնական կոմիտեյի և կուսակցութեան առաջնորդ, գրականութեան հարցերում լենինյան խորը նրբազգացութիւնը ցուցաբերող ընկ. Ստալինի ղեկավարութիւնը յերաշխիք և մեր գրականագիտութեան և բուն իսկ գրականութեան առավելագույն անհիմնադազին գարգացման համար: Այստեղ չափազանց մեծ և քարզ աշխատանք կա կատարելու, վորովհետեւ յեթե պետք և խստիվ դատապարտել յուրաքանչյուր մեկին, ով յենթադրում և, թե մեր ղինանցում մենք չունենք հիմնական և կարեւորագույն վորոշիչներ մեր գրականագիտական աշխատանքի համար, ապա պետք և նույնպես մեծագույն մոլորութիւն, նույնիսկ խայտառակութիւն համարել հնի կրկնողութեամբ սահմանափակվելու ձգտումը, համարնակութեան բացակայութիւնը ստեղծագործական աշխատանքում, այնպիսի ծայրաստիճան վախ ալիմա սխալից, վորը ջլատում և առաջ ընթանալու հնարավորութիւնը:

Մարքս-լենինյան գրականագիտութիւնը ներկայումս բուռն անման ետապ և ապրում: Զանազան իդեալիստական և մեխանիստական սխաւեմների դեմ նրա մղած պայքարում, ինչպես և նրա պոզիտիվ հետազոտական աշխատանքում լենինյան ժառանգութիւնը ամենահուսալի կողմնացուցն և հանդիսանում: Ավելորդ և ասել, վոր մենք այստեղ նկատի ունենք վողջ լենինյան ժառանգութիւնն իր ամբողջ ծավալով, փրիստոփայական տետրակներից ու պատմական հետազոտութիւններից սկսած մինչև պրոլետարական կուլտուրայի կամ գրականութեան թեմաների վերաբերյալ արտահայտութիւնները, վորոնք հաճախ իրենց մեջ պահած ունեն յերեզմութեան հիանալի գնահատականներ, վոր պետք և զրվեն հասուկ հետազոտութիւնների հիմքում: Լենինի վողջ ժառանգութեան համար հատկանշական՝ մարտական կուսակցական վողին, այդ ժառանգութեանը յուրահատուկ քաղաքական սրվածութիւնը՝ փրիստոփայական խորութեան և պատմական կոնկրետութեան հետ միացած, պետք և բեղմնավորեն, արդեն բեղմնավորում են և կրեղմնավորեն մարքսիստական գրականագիտութիւնը: Հենց ծավալուն սոցիալիստական շինարարութեան մթնոլորտում, վորը մեծ առաջնորդի վաղաժամ և վողբերգական մահից հետո ել կուսակցութիւնը շարունակեց ծավալել նրա վողով և ավելի ու ավելի հափշտակիչ տեմպերով, Լենինի տեսական ժառանգութիւնը ժամանակակից գրական պրակտիկայի և պրոլետարական գրական թեորիայի ուղեցուցն և հանդիսանում:

Լ Ե Ն Ի Ն Ը
Յ Ե Վ Ա Ր Վ Ե Ս Տ Ը
(ՀԻՇՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ)

Լենինն իր կյանքի ընթացքում շատ քիչ է ժամանակ ունեցել քիչ թե շատ ակնդետ կերպով զբաղվելու արվեստով, և քանի վոր նրան միշտ խորթ ու ատելի յե յեղել դիկտատանսիզմը, ուստի նա չէր սիրում արտահայտվել արվեստի մասին: Այնուամենայնիվ նրա ճաշակները շատ վորոշակի են: Նա սիրում էր ուսական կլասիկներին, սիրում էր ռեալիզմը գրականության մեջ, նկարչության մեջ և այլն:

Դեռ 1905 թվին, առաջին հեղափոխության ժամանակ, նա մի անգամ առիթ ունեցավ գիշերելու ընկեր Դ. Ի. Լեչենկոյի բնակարանում, վորտեղ, ի միջի այլոց, կար աշխարհի խոշորագույն արվեստագետներին նվիրված՝ Կնակֆուսյան հրատարակչության թյունների մի ամբողջ հավաքածու: Մյուս առավոտ Վլադիմիր Իլյինին ինձ ասաց. «Ի՞նչ հրապուրիչ բնագավառ է արվեստի պատմությունը: Ինչքան աշխատանք կա այստեղ կոմունիստի համար: Յերեկ մինչև առավոտ չկարողացա քնել, շարունակ նայում եյի գրքերը միմյանց հետևից: Յեվ դայրանում եյի, վոր ժամանակ չեմ ունեցել և չեմ ունենալու արվեստով զբաղվելու»: Լենինն ի այս խոսքերը հիշում եմ շատ հստակ կերպով:

Յես մի քանի անգամ առիթ եմ ունեցել նրա հետ հանդիպելու արդեն հեղափոխությունից հետո, դանազան գեղարվեստական ժյուրիների հողի վրա: Այսպես որինակ, հիշում եմ, նա ինձ կանչեց, և մենք նրա ու ընկեր կամենելի հետ միասին գնացինք այն հուշարձանների նախագծերի ցուցահանդեսը, վորի նպատակն էր Հիսուս փրկչի տաճարի մոտ շքեղ պատվանդանից տապալված Ալեքսանդր Մ-ի արձանը փոխարինել: Վլադիմիր Իլյինը շատ քրննադատորեն դիտեց այդ բոլոր հուշարձանները: Նբանցից վոչ մեկը նրան դուր չեկավ: Առանձին զարմանքով նա կանգ առավ Ֆուտուրիստական բնույթի մի հուշարձանի առջև, բայց յերբ նըրա կարծիքը հարցրին նրա մասին, նա ասաց. «Եյս այդտեղ վորա չինչ չեմ հասկանում, հարցրեք Լուսաչարսկուն»: Իմ այն հայտաբարություն վրա, թե վոչ մի արժանի հուշարձան չեմ տեսնում, նա շատ ուրախացավ և ասաց. «Իսկ յես կարծում եյի, թե դուք վորեև ֆուտուրիստական խրտվիլակ կղնեք»:

Մի ուրիշ անգամ խոսքը կարլ Մարքսի հուշարձանի մասին եր, Հայտնի քանդակագործ Մ. Ն առանձին համառություն եր ցուցաբերում: Նա ցուցադրել եր հուշարձանի մի մեծ նախագիծ՝ «Կարլ Մարքսը՝ կանգնած չորս փղերի վրա»: Այդ անպասելի

*(այդ թվում նաև, որինակի համար, պերեզվիժնիկները) Վլադիմիր Իլյինը շատ բարձր եր գնահատում:

Ահա այն փաստական ավյալները, վորը յես կարող եմ բերել Իլյինի վերաբերյալիմ հիշողութուններից: Կրկնում են, իր եսթետիկական համակրութուններից և հակակրութուններից Վլադիմիր Իլյինը յերբեք զեկավար իդեաներ չեր կերտում:

Արվեստով հետաքրքրվող ընկերները հիշում են ԿԿ-ի ղեմուժը արվեստի հարցերի վերաբերյալ, վորը բավական խիստ կերպով ուղղված եր ֆուտուրիզմի դեմ: Յես մոտիկից իրազեկ չեմ այդ մասին, բայց կարծում եմ, վոր զբանում Վլադիմիր Իլյինը մեծ մաս ունեեր: Այն ժամանակ, և միանգամայն սխալ կերպով, Վլադիմիր Իլյինն ինձ համարում եր կամ ֆուտուրիզմի կողմնակից, կամ նրա նկատմամբ ընդառիկ կերպով ներողամիտ մի մարդ, դրա համար ել, յերեվի, ինձ հետ չեր խորհրդակցել ԿԿ-ի այդ պաշտոնական գրութունը հրատարակելուց առաջ, վորը, նրա տեսակետով, պետք ե շտկեր իմ գլխը:

Ինձնից բավական խիստ կերպով տարբաժանվեց Վլադիմիր Իլյինը նաև Պրոլետկուլտի վերաբերմամբ: Մի անգամ նույնիսկ խիստ հանդիմանեց ինձ: Ասեմ նախ և առաջ, վոր Վլադիմիր Իլյինը բնավ չեր ժխտում բանվորական խմբակների նշանակութունը պրոլետարական միջավայրից գրողներ ու արվեստագետներ մշակելու համար և նպատակահարմար եր գտնում նրանց համառուսաստանյան միավորումը, բայց նա շատ եր վախենում Պրոլետկուլտի միտումներից՝ զբաղվելու և՛ պրոլետարական գիտության, և՛ առնասարակ, վողջ ծավալով պրոլետարական կուլտուրայի մշակումով: Իա նախ և առաջ, նրան թվում եր միանգամայն անժամանակ և՛ ուժից վեր մի խնդիր, յերկրորդ՝ նա կարծում եր, վոր այդպիսի, բնականաբար առայժմ վաղահաս հնարքներով պրոլետարիատն իրեն կանջատի ուսումից, արդեն պատրաստի գիտության ու կուլտուրայի տարբերն ընդունելուց, և, յերրորդ՝ Վլադիմիր Իլյինը վախենում եր, յերեվի, նաև այն բանից, վոր Պրոլետկուլտում բուն չնյուսի ինչ-վոր քաղաքական հերետիկոսութուն: Բավական անբարյացակամ վերաբերմունք ունեեր նա, որինակ, այն մեծ գերի հանդեպ, վորը Պրոլետկուլտում իրազում եր այն ժամանակ Ա. Ա. Բոգդանովը:

Վլադիմիր Իլյինը Պրոլետկուլտի համագումարի ժամանակ, կարծեմ 20 թվին, ինձ հանձնարարեց գնալ այնտեղ և վորոշակի հայտարարել, թե Պրոլետկուլտը պետք ե լինի Լուսժողկոմատի ղեկավարության ներքո և իրեն գիտի իբրև հիմնարկութուն և այլն: Մեկ խոսքով, Վլադիմիր Իլյինն ուզում եր, վոր մենք Պրո-

լետկուլտը քաշեյինք դեպի պետությունը, միևնույն ժամանակ նա միջոցներ եր ձեռք առնում, վոր նրան քաշի դեպի կուսակցությունը: Ծառը, վոր արտասանեցի համագումարում, յես խմբագրել եյի բավականաչափ խուսափողաբար և հաշտվողաբար: Ինձ սխալ եր թվում վորևե գրոհի անցնել և վշտացնել հավաքված բանվորներին: Վլադիմիր Իլյինն ճառը հանձնեցին ավելի ևս մեղմ խմբագրությամբ: Նա ինձ իր մոտ կանչեց և խայտառակեց: Հետագայում Պրոլետկուլտը վերակառուցվեց Վլադիմիր Իլյինի ցուցումների համաձայն: Կրկնում եմ, նրա վերացման մասին նա յերբեք չեր ել մտածում: Ընդհակառակը, նրա գուտ գեղարվեստական խնդիրներին համակրանքով եր վերաբերվում:

Գեղարվեստական և զբաղմունքի նոր ֆորմացիաները, վոր կազմվեցին հեղափոխության ժամանակ, մեծ մասամբ անուշադիր թողնվեցին Վլադիմիր Իլյինի կողմից: Նա ժամանակ չունեեր նրանցով զբաղվելու: Այնուամենայնիվ, կասեմ, վոր Մայակովսկու «Сто пятьдесят миллионов»-ը վորոշակի կերպով վոր չեկավ Վլադիմիր Իլյինին: Նա այդ գիրքը գտնում եր շինծու և ոյինբաղ: Չի կարելի չափստալ, վոր դեպի հեղափոխությունը զբաղանության մյուս ավելի հետագա շրջանի և ավելի հասուն շրջադարձերի մասին, նա արդեն իսկ չկարողացավ արտահայտվել:

Բոլորին հայտնի յե այն վիթխարի հետաքրքրությունը, վորը ցուցաբերում եր Իլյինը կինեմատոգրաֆիայի նկատմամբ:

1 Իրա գիմաց նույն Մայակովսկու վոսանավորը քաղաքակրթության շատ ձեռագրերից Վլադիմիր Իլյինն և մի քանի սող նա նույնիսկ կրկնում եր:

1. ԼԵՆԻՆԸ ՅԵՎ ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ

I Պրորբմի դրումը	5
II Լենինի փիլիսոփայական հայացքները	9
III Լենինի ուսմունքը կուլտուրայի մասին	22
IV Իմպերիալիզմի թեորիան	32
V Ռուսական կապիտալիզմի զարգացման յերկու ուղի- ների մասին	35
VI Լենինի հայացքներն առանձին գրողներին մասին	44
VII Լենինի արտահայտությունները գրական թեմանե- րի շուրջը	73
VIII Լենինը և ժամանակակից մարքսիստական գրա- կանագիտությունը	82
2. ԼԵՆԻՆԸ ՅԵՎ ԱՐՎԵՍՏԸ (հիշողություններ)	93

Ա. 198 57
ԱԿՏ № 144
Վճարմ. լ. _____



9766 1 11. 50 4.

4
|| a p
|| 3-14

